

Ростислав Єндик

СЛОВО
ДО БРАТІВ

МЮНХЕН 1955

Ростислав Єндик

СЛОВО
ДО БРАТІВ

diasporiana.org.ua

МЮНХЕН 1955

Druckerei „LOGOS“, München 8, Rosenheimer Str. 46 a

*Тіням предків наших, що
чеснотливістю і чинами
лицарськими приклад їх
наслідувати синам і донь-
кам залишили, собі ж не-
вмірущий пам'ятник висо-
ко здвигнули.*

Перший поштовх до писання цієї книги дало мені закінчення друку мого антропологічного твору «Вступ до расової будови України». Бо відразу поставала переді мною потреба знайти принайменше приблизний духовий відповідник для тілесного, тобто для расових притаманностей нашого народу, щоб таким чином наблизитися до цілості і гармонії зовнішнього з внутрішнім, які передше я дуже побіжно розглядав. Але я відразу знав, що не можна і мріяти серед невідрадних умов на чужині про довшу і спокійну, аж кількалітню працю, якій треба було б мені присвятитися, щоб дійти до будьякої задовільної розв'язки. Чи ж бо поведінка керманців наших громадських установ супроти науковців не показує раз-у-раз, що ті люди зненавиділи науку ще на шкільній лавці, не перестаючи бути і надалі тільки перебранцями? Отже залишалося мені передавати лише загальні враження, які поставали в розпаленій уяві при розгляді з історичної перспективи явищ нашого сучасного буття.

Дальший загальний напрям уже серед безпосередніх приготувань піддала мені поема «Слово до Братів» з весни 1946 р., а форму — викінчувані саме афоризми, щоб стислістю думки обмежити кошти і тим побільшити можливості появи книги. Хай тут зрозуміють усі проклін обставин: як важко виходити з пустелі без ровесників і як ще важ-

че йти вперед, не визволившись через друк від себе самого. Та що ж! Прийшлося чекати аж чотири роки, коли нарешті вдалося таки передати цю працю до друкарні.

За цей минулий час багато дечого змінилося в світі, але всежтаки не змінилися наші зворушення, як ми приглядаємося ближче до себе самих. Поява цієї книги буде оправдана, якщо земляки переживатимуть при читанні ті зворушення, які супроводили мене самого при писанні в літі 1949 і на весні 1950 року.

Мені йдеться саме про це!

А в т о р.

Мюнхен, на весні 1955.

СЛОВО ДО БРАТІВ

Палала на сірчаних костирях вітчизна,
Як ноги ранила нам ринь і станула стіною тьма,
Та куриться тепер лиш пурпурова тризна
По похоронах всіх надій, бо вороття либонь нема.
Нам сонце сходить у рудій,

зачумленій,

недобрій ржі,

В безсонниці безока ніч роз'ятрує бридкі слова
Тубильців, що, мов псів, цькують нас на межі
Й двоять єдину правду і її права.

Бубнявіє незборний біль,

коли йдемо хильцем

повз цю наругу,

Бо нам вимінює вона

велику душу

на нікчемну,

другу.

Довкола темінь і її ще більш насичує смола

Розтоплена й приліплює стопу кульгаву до дороги,

Креміння кроїть нас

за зраду батьківських порогів

і огортає всіх,

мов прокажених й окаянних,

лиховісна мла.

Шляхами плутаними ми блукаємо, мов по клубкові,

Розлючений проклін відгонить, мов котюга, нас від

Над чорторії жині і її відплат,

[хат

Відважно дайте ви свідоцтво ваших правд,
Хоча б з вас кожний стояв сам,
а проти вас —
ножі сто ровт.

Дванадцять раз до вас зближатисьме „спасати”
І буде золотом дзвеніти сатана,
Аж з ненажерливих прірв душ вам буде виповзати
Тупа захланність,
голод смакуна.

Але вперіцяться в свідомість, мов батіг,
одніське слово — Юда —
і брилянти

Не заманять вас, ні жінок не куплять бляшечки,
Високодумне серце зацвіте,
затиснуться спижевi п'ястуки
І весь світ загорить від снів,
величних плянів,
задумів гігантних.

А покищо моліться безугавно,
сповідайтесь,
мучтеся в душевнім горні

Від всіх великих власних
і всіх предківських провин,
Провин проклятих
і гріхів потворних,

Як на позорище чужих виводили
дід пращура,
а батька син.

І ще моліться, щоб пропав
роздертий рот до коромол,
поривчасте,
безумне себелюбство,

безчестям не покрилися пророки,
Я винен,
тільки я
й мої пороки,
Якщо на степу випнувся Кавказ,
Кавказ із трупів, бо тих трупів гори,
А з крові вже не Чорне,
лиш — Червоне море.
Хай переродить ця молитва вас
і здіме сліпоту,
Щоб піднялись ви в ореолі,
Який промінням вам закрие вбогу наготу
І спалить звержену кору неволі.
В покірних молитвах благайте ласки,
Якої недостойні ви ще доступити нині,
За легке вухо до різні братів,
руїнні підшепти,
і зависть,
й їді сині,
Щоб перед смертю скоштувати паски
І їсти корж сухий
і той пухкий,
наш український хліб
Із колосистого і золотого поля,
Де ллється партизанська кров,
росився піт ваш,
розпаношилась сваволя,
Звідкіль вам з вітром гомонить
і пані- матчин гріб.
Тепер у гвалтах Україна аж жахтить
Або знекровлена,
безсила,

I

Призначення українського народу записане на світових таблицях: боротися за свободу.

Українці не тільки хлібороби, бо хлібороби живуть розсипаними родинами на ріллі, а їх зір не сягає поза межі колосистого поля, щоб знайти щастя у побільшуванні батьківського майна і в громадці веселих дітей.

Вони не тільки робітники, бо робітники живуть муравлиними юрбами при рудокопних ямах і стрілчастих димарях, змагаються переважно за висоту заробітної платні, щоб замінити її на вдовілля у великоміських насолодах.

Українці в першу чергу войовники, народжені для боротьби. Тимто виразником їх збірного життя є суцільна громада, що являється одночасно бойовим відділом, підпорядкованим без решти громадському уладові. За влади князів називали вони себе дружинниками, бо були друзями одні одним, за влади гетьманів — преславним товариством, бо були товаришами зброї, сьогодні — побратимами, бо об'єднує їх усвідомлена спільнота крові.

Праця їх рук і праця їх мозку не вичерпується виключно щоденними зайняттями, щоб прокормити себе; вони піклуються всім, що зміцнює їх сили і збільшує засоби до щораз новіших змагів.

Так ціллю кожного покоління стає безугавна боротьба.

Це геройське звання не вибрали собі самовільно українці, його надала їм доля, поселюючи їх на грані суходолів, щоб вони стали їх вічними сторожами.

Був час, коли українці були свідомі свого призначення і через те був це час величі їх бувальщини й великості їх мужів.

Були часи, коли ми не бачили узброєних ворогів у нашій країні. Їх здержував страх і тимто українські жінки не чули іржання ворожих коней, ні не бачили вогнів ворожих ватер. Ми воювали в ті часи над дунаями і наші поляглі войовники лежали погребані під мурами Цареграду, не Києва.

Переляк і темрява залягали розум тих усіх зухвальців, що наважувалися визивати їх, опертих на двосічний меч, блиск якого ніколи не гасився в бою.

Але був і час, як губилася пам'ять геройського призначення і тоді йшли українські доньки попри коней на ремені, а чужоземні галери цвітами процвітали: першим цвітом — невольниками обсажені, другим цвітом — кров'ю покращені.

Тепер надійшла пора поновити усвідомлення нашого призначення, бо життя без великої цілі перетворюється у тваринне животіння, у якому окрема одиниця стає тільки кормовим проводом, а громада — розплідником.

Ми стали б богохульниками, якщо знехтували б своїм великим призначенням долі і змарно-тратили б спадщину предків. Ми наново мусимо тужно вслухатися в минуле як у зов природи — прозябання посіву, приходу вітру, тихого росту дубів й удару грому.

Коня зо збруєю і зброєю давали наші предки своїм синам-підліткам для лицарського хову, а до цього лицарського звичаю, як до конечної вимоги долі нашої, повернути мусимо, якщо прагнемо вдержати в давній юності нашого духа й засвідчувати нашу любов до вітчизни і свободи готовістю до геройського вчинку.

Плеканням мужеських чеснот має стати так зрозуміла служба для вітчизни, в якій хоробрість і вірність, карність і відданість щоденно досвідчуються, а в кожному чині мислі про цілість, не про привати й користі безпосередні безугавно мисляться.

Перед нами стоїть вибір: велике і повне життя або повільне конання.

Але великим життям зможемо зажити лише тоді, якщо зуміємо вирости понад наше розгублене сторіччя, без решти корінячися в ньому і в величній добах нашої бувальщини.

Щоб стати знову на широкий шлях предків, засіяний їх кістьми і политий їх шляхетною кров'ю,

Щоб пропало врешті безслідно блукання над пропастями буття,

Щоб запалав у душах цілого народу бойовий знак — тризуб,

Ми мусимо сьогодні присягнути, що ми свідомо приймемо щедрий дарунок долі й далі передаватимемо його зо зброєю і предківськими заповітами нашим дітям, діти — своїм дітям і так аж по кінець світу.

Не можна вічно лякатися і не виступати на небезпечний шлях. Краще зважитися і на поло-

вині дороги зустрінути небезпеку, бо ж хто знає, чи кожна теперішність є найліпша і для будучности? Хто сміливо наступає, тому майже завжди вдається! Здобутки родяться не з сумнівів, а з рішучости.

Але в нашій святині не можуть висіти на стінах кайдани для майбутніх бранців із завойовницьких війн, як це було в Спарті.

І не можемо молити Бога, щоб допомагав нам уярмлювати наших сусідів, як це робили також спартанці.

В першу чергу мусимо звернути всі наші зусилля на внутрішнє скріплення й очищення нашої крові, а до сусідів ітимемо тільки з золотим словом, або з допомогою, або з опікою.

II

Важке героїчне призначення українського народу, але в цій важкості лежить його гордість.

Бо він ступає шляхом і червоної таволги від меншої досконалости до більшого удосконалювання.

Не є вільний той, що лише прагне волі, але той, що кожночасно стається вільним із внутрішньої конечности.

Тому він не має заступника; він мусить сам виконувати чином своє велике завдання.

Треба кріпкої сили тіла, щоб нести тягар і під ним не вгнуться, ані ним не подвигнутися.

Треба крем'яної сили, щоб перебувати в холоднім осамітненні й усміхатися до заобрійних цілей.

Треба криштальної сили духа, щоб удержатись у вірності навіть серед опущення.

Таку безмежну силу можна зачерпнути тільки з власного великого серця в щораз поновному переживанні бувальщини предків, щоб бути достойними їх, не байстрюками безрідними з розпуття.

Багатьом народам землі дане, що вони беруть життя жартома в пустій легкодушності.

Український народ розглядає свою ріллю допитливим оком статочного господаря і з корінням вириває такий чужий кукіль, що глушив би й затруював би його цвіти.

Тимто, хто хоче нині знайти людську достоїнність, хоробрість вояцьку, чистоту жінок і славу — той мусить заглянути до українських хат у вишневих садках.

Хоробрість була великою чеснотою в наших предків, а зараз за нею йшла численність родини — скільки синів висилає батько в поход. За одне і за друге вінчала почесь у старших на раді і мовчазна пошана юнаків на майдані.

Хоробрість у бою і багатодітність вдома — чи є більше щастя для мужа?

Українське серце не прагне ні пустоти, ні багатства, воно знає — понад усе честь.

Бо йому призначено жити трагічно, або безслідно пропасти.

Жити трагічно — це значить жити в вічному напруженні і в безугавній боротьбі.

Це значить: жити великим життям, де навіть одна хвилинка вирішує долю цілої майбутности.

Це ще значить жити відважно серед небезпек у погорді до нагого життя.

Смерть стає не загибіллю, але героїзмом і початком перемоги.

Що ж бо за життя для того, хто зважився! Нема йому вороття до слабощів, щоб брати сукна, не мірячи, чи гроші, не лічучи.

Він розважний, але й шалений, бо ж без дрібки шалу не ставав би героєм.

Йому невиносний кожний довгий мир.

Його життя в тіні булатних мечів і в світлі зловіщих заграєв.

О, він має слабощі, але він сильний і знаходить їх у собі, бо тільки слабі шукають їх в інших.

Його правди — усі ясні, бо де немає ясности, там вірять у кожний туман.

Він не мусить жити, він мусить змагатися, бо він закоханий у боротьбі.

Він мусить стати громом, щоб радісно вдарити й нагально вразити.

Його провадить лише віра в перемогу меча.

Від предків навчився він давати добровільні дані — від кожного диму обоюдний меч.

Але він — ясновидець, бачить найдальші цілі і тому не спотикається на окрушках буднів.

Він повсякчасно чуйний серед небезпеки, щоб не впасти при першому наступі.

Його об'єднує з побратимами вірність, бо інакше пішли б вони в розсипку.

Коли побратими сплять, він стає соколом і йде понад темінь: пильно стежить по сирій землі і по темному лісі, б'є гадів повітряних, а й вовків не пускає також.

Тому взаємним довір'ям обдаровуються побратими,

Вічною дружбою,

Безмежною любов'ю.

Кожний поодинок з нас є сміливий й хоробрий, ми ж разом — найхоробріші з усіх.

III

Велике призначення українського народу дає йому внаслідок багатств його душі,

Внаслідок великодушності й хоробрости, щирости й гостинности та здібностей до всіх мистецтв.

Якщо не було б України або вона згинула б у муках, світ став би бідний; він став би бідніший на одну із своїх найкращих прикрас.

Її сини були завжди під сурмами сповинені, під шоломами випещувані, кінцем списа годовані.

Немов орли, спущені на землю, з розпростертими крилами, з висуненими кігтями й хижими дзьобами сторожили вони над переходами річок і проваллями гір.

Ставали в обороні правдивої віри в боротьбі з поганцями, своїми бойовими лавами перегороджували їм шляхи, щоб на черлених щитах розбивалася безбожна навала — одну половину вогнем палили, другу на соломі молотили.

За їх плечима розцвітали народи, мов сади.

А коли й охлявали вони в кривавім змаганні за свободу, з їх смертю не гинула вона, лише ще вище підносилася й давала запоруку й певність, що нова перемога наближається, що вона ось знову гряде,

Що поганці перестануть з безкарністю набігати.

До оборони правди вживали вони своєї потуги та не надуживали її, шукаючи геройської роботи.

Слабших не гнобили й не підкоряли їх, але допомагали їм, як родичі, щоб вони, в тіні їх зубатих замків, співали радісні пісні серед веселощів та щоб земля танцювала їм під ногами.

Хіба як вічні розбишаки виступали з хулою на хвалу і в безугавному блюзнірстві пінилися — тоді вони рубали старого й малого, насіння не лишали, найвище вибором вибирали не багато, не мало — сім тисяч гарних дівиць.

Де падала тінь булатних мечів й куди долітав лопіт переможних прапорів — там володів їх закон,

Закон Руської Правди, Литовського Статуту, козацьких обичаїв.

Для свободи жили й гинули вони.

Не було в світі нікого, хто менше дбав би за життя й менше лякався б смерті.

І ніхто в хоробрості не дорівнював їм —

В хоробрості, карності, воєнній тверезості, послуші.

А якщо народжувався якийсь виродок, що не прагнув вмерти разом із товариством, той не мав права жити серед нього.

Своєю лицарською поведінкою давали приклади героїчного життя — держати плуг в одній руці, а в другій — шаблюку.

Кохаючи мистецтво високого стилю, висували зразок для цілого світу, як його плекати, щоб воно корінилося в здорових засадах — *arte et Marte*.

Вони різко відділили правду від брехні,

Добро від зла,

Красу від погані.

Ми залишилися такі вільні, бо нашим володарем є тільки Бог над нами і заповіт предків серед нас.

IV

Руська земля багата єсть, — ось слова предків, що їх вони з гордощами вимовляли.

Справді, багата земля була нам дана: корита рік — виповнені рибою, в лісах кишіло від дичини, під небом — від перістих птахів. Ця земля була дана в руки вояків, щоб вони не марнотратилися безустанним плугаторством, але щоб тим нагальніше запопадали при військовим ремеслі і завчасу сідали на коня.

Літописець пише: коліко людей, толіко і козаков; їх не требі нуждою собирати, яко по інших чужоземних странах творят, не требі найму обіщевати; рече старійший слово іли реймент держачій на охотники і абіє сколько треба воїнства, аки трава собирається; і добре речено Турскому Царю на вопрос о колікості козацкого войска: в нас, Турский Царю, що лоза, то козак, а где байрак, то по сто і по двісті козаков там. А всі тії на войні зіло храбрі.

Та велика частина з них почала ледащіти в мислях ледачих на тучній землі і чинами сороміцькими осоромлювати себе. Вигодами почали догоджувати собі, хоч не серед вигод шляхетніє людина, лише серед невигод — важких невигод військового життя.

І коли геройська частина народу вигибала на полях слави, ледача ішла під ярмо завойовників.

Бо хто думає тільки про забезпечення своєї малої особистої майбутності, той не може мати ніколи великої майбутності, ніякої майбутності — поза рабською.

Великий Хмель так бачив цю справу: но если не ізволите допомогти нам в настоящей военной компанії а Поляки нас одоліють, то відайте певне, же і вас всіх без жадного браку і респекту, подлуг давнего злаго наміренія свого, огнем і мечем зруйнують і опустошать, а з всеконечним віри нашає благочестивая і святая іскоренієм і поруганієм, останки Ваші і чад Ваших в плін обернуть і в рабства облекуть одержу. Лучше теди і благополезніше нам за віру свою святую православную і за цілость отчизни на пляцу военном от оружія бранного полегти, нежели в домах своїх яко невестюхом побієнним бити.

І так довго перебувала вона, та ледача частина, під ярмом, аж народжувалося і постало з неї нове покоління месників і визвольників — пересемців давного геройського духа і слави.

Колишня легкодушність докотилася в нас тепер аж до м'якотілости. І тимто відібрана нам земля і її буйні плоди відібрані. Український народ став приручений до рабських ярем, щоб навчився знову жити серед невигод на багатій, вільній землі.

Русі веселіє пити, — знову слова предків, що веселилися, однак завжди в поміркованості. Але вбила ненаситність усяку поміркованість, марність почала розпанощуватися і ми заливали свої пельки вогнистими напоями до тваринности й безоб-

разности, називаючи себе в недавньому минулому навіть мочемордами. П'яними качалися ми по долівці і тимто охляли наші руки, стуманіли мозки, зледеніли душі, лиш оскаженіла кров палала до диких колотнеч.

На кожний остерігальний голос про небезпеку, мали ми вислів — якось то буде — лінивий вислів безбожного самодуру, якому йдеться про власну шкіру.

Хто ж нам нині не доливає ще більше тих вод-спотикачів, щоб ми самі в їх броді визначували своє місце в безтямному тяглі ярем?

І коли вже врешті серед колотнеч за нісеніт-ниці зійде на нас така ясна хвилина, щоб ми знову навчилися цінувати тверезу згоду?

Руську Правду дав на віковічність український народ довколишнім народам і над лісом золотого-лових бань поставив на сторожі мечі.

Але ж бо як же вже назаранні звернувся той меч проти власної крові! На спільних пирах ми наїдалися, напивалися, розхвалялися, опісля ж рубалися, аж ставали ці пири за два пири — хміль-ний і кривавий. На серці була одна правда, на устах — ще інша, бо йшла боротьба за неправду й гонористість. Серед чорних коромол топтався святий закон і тимто прикривало його чуже без-законня та своя сваволя.

Ясноокий боян нашого старовіку оспівує це так:

Отоді то за Олега Гориславича чвари

Сіяли й виростали і добро недаром

Марно в Дажбожого внука погібати стало.

Міжусіб'я княже віку людям вкоротало.
В той час рідко в руським краю орачі гукали,
Та зате над труп'ям часто гайворони грали
І свій говір лиховісний галич говорила,
Хотячи на жир-уїддя розпростерти крила.

Або на другому місці:

Брат бо братові сьогодні у незгоді каже:
«Це мое і це теж!» — На маленькі речі
«Це велике» говорили серед ворожнечі;
А поганці ізусюди стали набігати
З перемогами на землю руську . . .

О, я знаю, тут у коромолах було й зерно волі!
Але ж воля різниться тим від сваволі, що за неї
ломлять перешкоди, щоб затріюмфувала загальна
справедливість — не примха одиниць.

А в нас серед спорів вбивали голови, щоб запа-
новувало безголов'я.

Яке страшне лихоліття буває серед нас, коли
ми не провадимо боротьби проти москалів, поля-
ків, чи татар, як наші предки, а звертаємо шаблі
проти себе самих! Чи та ватага переможе, чи інша,
за кожним разом **ми**, як загал, улягаємо перемо-
жені, а разом з нами частина переможеної вітчиз-
ни, нашої України безсмертної. Що для одних
перемога, для других поразка — те в обох випад-
ках руїна для нас усіх. Меч, звернений проти
ворогів, обертаємо мов самогубці проти себе самих,
а війну, що мала б бушувати поза границями віт-
чизни, вводимо до її столиці, в серце України, і ви-
рубуюємо в коромолах найкращих мужів.

Горе тобі, Україно, якщо ти далі вигублювати-
меш стільки хоробрих. Вони перемогли б усіх на-

ших ворогів у найлютіших боях, якщо жили б і не впали б були з окаянних рук!

Так дійшло до крайнього безумства, щоб ми навчилися ставити правопорядок понад усе.

Великим панством, князями й боярами пишалися ми серед народів, вістрям меча відпихали даровані корони, бо не були вони здобуті в бою. Де нині наші парчі, де наші кармазини? Навіть із гробів витягали їх грабіжники, здирали з трупів і вони заялзеними ганчірками валяються на смітницях.

Так ми притоптані безправством до рівня безіменних рабів, щоб навчилися цінувати наші високі стани.

Щоб завершилася наша недоля, ми, неначе прив'язані до хвостів диких коней, розсипалися поміж усяких песиголовків на позорище й наругу народів землі. Наші борці чахнуть по копальнях, нашим донькам івалтують дівоцьку честь по покоях, дослідники, оті світильники невмірущого духа, коряться найнижчими прислужниками, а старці жебрають на велелюдних площах. Ганьбою вкривається наше горде ймення і хто нікчемніший з-поміж нас, той ще й вирікається його, замість новими ділами його відкупити, шляхетністю душі очистити, мов самоцвіт, з землі піднести вгору, щоб воно засяло наново між народами світу.

Всі чужинці дивуються з багатств нашої землі і подивляють наш ветхий закон. Вони дивуються і подивляють уже тисячу років. Це нас повинно найменше зворушувати, але зате повинно найбільше зворушувати, що геройська частина нашо-

го народу вигибає в боях, а друга розкисає в дозвіллі й ломає закон.

Що має орел на скелі? Порожнє гніздо і купу голодних писклят. Ця тучна земля робить деяких з нас такими м'якими, що ця м'якість стає вже серед нас недугою або й дурноватим світоглядом.

Ця плодови́тість наших волостей була дана, щоб ми тим наполегливіше посвячувалися воєнному ремеслу. Тимто ми мусимо відучитися любитися в меді й молоці, зате навчитися любити нашу вітчизну, медом і молоком текучу, щоб навіть наше найм'якше ставало в нас твердим і найтвердшим.

Бо перемога вирішується не там, де ми найтвердші, але там, де ми найм'якші.

Якщо це вповні зрозуміємо, тоді знову зіб'ється з нас нова хвиля дев'ятим валом, народиться нове покоління воївників, гідних предків, що з розкішню спочиватиме не на пуховиках, але на камінні під дебелими головами, неначе орли на скельних гніздах, і викарбує мечами зобов'язний всіх закон.

Проти Божих замислів вибухають найчастіше війни, бо ж у них не діти хоронять батьків, а батьки дітей. Але ж бо як виженемо тих поганців і богохульників?

Їх можна вигнати тільки мечем!

Вчімся кріпко держати мечі в руках!

V

Куди нам, розсипаним, іти та звідкіль сподіватись порятунку?

Ми втратили наш найбільший скарб — вітчизну нашу.

Наша вітчизна — гроби предків. Але ж бо є гроби, де лежить тіло, та є і гроби, де дух перебуває і щораз наново воскресає.

Гроби духа наших предків — це літописи зо світлими мислями й чинами неповторними, великими, героїчними.

Тільки в літописах можемо знайти достатній корм і певний порятунок.

Нікому не допоможе позичка чужого добра, бо це добро взагалі, а ми мусимо шукати свого, власного.

Були наші предки добрі і злі, але цих останніх було таки обмаль.

І як довго в них добро перемагало зло, так довго встоювалася наша держава, а народня душа розвивалася органічно з нижчих ступнів до вищих, народня душа, як конечне здійснювання своєї історичної правди, заложеної в первопочинах.

Літописець пише:

Помяніте прежде бивавших воїнов українских мужеством своїм всі страни обошахом страхом.

Або гетьман Остряниця:

Шляхетне урожені козаки, от многих літ пре-многими рицарскими ділами й одвагами прославлені.

Тому з ними не міг боротися ніякий народ.

Або Хмель:

Кшталтом оних древніх Руссов, предков наших і многим окличним народам страшних станути мужественно і небоязненно.

Або Сірко:

А що найхвалебнійше і найславнійше, же тії ж і древнійшії славно именитії вожді наші козацкії і скитословянскії не тілко Цариграду, но і всему Царству Греческому первійшим от інших сусідствених народів били страхом.

Високодумність нашої породи вдержувалася почерез цілі сторіччя і щойно в останніх десятиліттях настав у декого з нас якийсь дивний душевний злам. Цим пригніченим варта пригадати вислів шляхетно народженого поляка Симона Оконського з 1637 року:

Хоч між козаками нема сенаторів, ні князів, ні воевод (вони мали своїх!) і хоч вони хлопи, одначе такі хлопи, що достойні бути Квінтами Цінцінатами, якщо закони *contra plebeios* не стояли б проти них.

Україна — не земля, ні її багатства, бо вони лише українські, Україна — наші серця, тимто загляньмо до них.

Що в них ще міститься з наших добрих предків?

Ми забули боротися і воювати, особливо ті білоручки поробилися трусливі аж до подлости.

Мусимо стати осторонь у світі, не мішатися з ним, найвище виступати на змаг і визволювати свої войовницькі інстинкти.

Це стара смутна мудрість: поводитися зо своїми приятелями, як з завтрішніми ворогами.

Не з сучасности маємо черпати наші високі мислі, але з минулого, з чинів наших добрих пред-

ків, з образів майбутнього, якщо хочемо залишитися справжніми людьми.

Вертаймо до наших предків, щоб яркіше малювалися наші чесноти і наша дрімуча потуга буди-лася, щоб чистими перейшли вони з нами, як трівкі підвалини майбутніх будов.

Недавній віщун так передає цю мисль:

О, вірте, всі мури земного впадуть,

Як серце обернеш у сурму.

Найвищі бо вежі духовости ждуть

Твого шаленого штурму.

О, вір, у відваги ясне багаття,

І скинеш, як порвану лаху,

І слабість, і сумнів, і марність життя,

Коли ти не відаєш страху.

Не наслідувати старосвітчину, але думати по-новітньому з духа добрих предків — ось наше завдання.

Але тепер у нашому минулому лише вітер нишпорить. А в ньому проливалася кров, викроюва-лися границі, високі ради дітям передавалися, по-гані пороки викорінювалися.

Який відгомін лунає при цьому в наших ду-шах?

Новітній патріотизм! Ах, мене душить той дим, бо не почуваю в ньому підсердешного вогню, що горів у наших предків. Його ніхто не бачив, лише високі лети мужів!

Нині замінився патріотизм у чесноту, що стає для багатьох визнавців підставою до злочинів.

Він виявляється і ще гидкіше — крамом і роз-базарюванням народнього духа.

Нас називають народом співаків і танцюристів. Але той спів не розноситься віщими тонами, це куплений спів рабів для розваги чужинецьких вельмож.

Ми танцюємо гопаки з присядками, викрутасами, вихилясами, сам чорт сидить у чоботах, бо хто краще ушкварить метелицю з приговірками від нас?!

А все це з патріотизму і для маленьких грошей!

Ми повинні соромитися такого співу, й такого танцю, й такого патріотизму, ми — народ лицарів і героїв!

Наші вороги знають нашу бойову вдачу, а тимто одні з них виховували з нас лише рільників, другі крамарів, інші урядників, щоб ми тільки забули про воєнне ремесло, думали про станові привілеї і замінювалися в трусливі баби.

Ще з іншого боку дивилася на це наша віщунка:

Лагідність голубина, погляд ясний,
Патриція спокій — не личить нам.
Що вдіє раб принижений, нещасний,
Як буде проповідь читать своїм панам?

Кожна похвала повинна діяти, наче удар у лице.

Це ж бо зневага для нас ставати розвагою світу!

Вплітаймо в гармонію світу наш спів, але хай він стане гімном переможців або гамом вивозу!

І танцювати маємо, але з надміру радості, коли земля кружляє під ногами, надміром наших соків оп'янена.

Ах, ті подлі чужинецькі гроші! Ах, та дрижуща, простягнена рука!

Наші достатки, винесені з вітчизни — це не зважати на недостатки на чужині.

Полумиски червінців підносили нашим предкам, а вони брали, не споглядаючи на них.

Як ти, народе, думаш тепер жити без борців і їх мечів, без чистих доньок, без характеристик і їх правд, без віщунів-співаків? Як ти думаєш жити і коли почнеш вчитися?

Ми дістали одну з найкращих мов світу — багату, гнучку й милозвучну, але вона починає вже не подобатися. Ми засмічуємо її чужими зворотами, бо чуже краще звучить. Разом із мовою подивляємо все чуже, особливо обичаї, кепські обичаї, бо при них стають уже наші шляхетні — простацькими.

Єдиний наш шлях, на якому знайдемо достатній корм і певний порятунок, — це літописи наших предків.

Наші предки — наше добре сумління, наше сумління — далекий гомін воскреслих часів!

Вислухуймося в ті гомони, мов у шуми рідних дубів, і серед них знаходьмо наших дорадників!

Ми не маємо сьогодні ні писаних законів, ні достатньої сили, щоб їх установляти і вдержувати. Тимто нашу потугу мусять розбудовувати власний дух і передання предків у кожному з нас окремо, стаючи в душах непорушним і незаступним законодавцем без зовнішнього примусу, з внутрішньої потреби — з волі до перемоги нашої державности.

Станьмо чолом проти нашої долі та зважмося на все!

VI

Нас зрушив землетрус із землі, в яку ми вросли, неначе дуби, а буря підхопила й понесла в даль на своїх чорних крилах.

Не соромімся наших недстач. Якщо народи світу зійшлися б на ярмарку з своїми бідами, кожний повернув би з своєю назад, бо ж вона в його очах таки була б менша від інших.

Ми стали бездомні і без захисту серед народів землі. Утяжливими чужинцями ми стали під їх сміх і насміх.

Нас учать предки: шануйте гостей, звідкіль вони не прийшли б до вас — чи простий, чи добрий, чи злий.

Тут інакше навчилися: тровити гостей злими собаками.

Серед цієї наруги заховаймо власну мудрість, бо в чужинців не знайдемо її. Вони затратили природну мудрість, бо вона стала в них уже лише книжкова.

Чужинецькі правди стали такі замазані, невиразні і половинчасті, що їх трудно відрізнити від брехні.

Але й їх, замазаних, тяжко їм носити по світі, тимто так мало правди тут, на чужині, найменше ж у сильних мира цього, які по-простому завигідні до неї.

Не шукаймо шляхетности в них, бо їх серце висохло. Злий чоловік між нами не гірший від їх доброго. Якщо він зробить щонебудь лихе, то тільки з голоду. Але його серце завжди повне, хоч з

малого серця виплине й мала доброта, а в чужинців народжує її лише мислева засада.

Мусимо тямити, що маємо жити серед істот, які носять тільки людську шкаралюшу.

Людськість — поняття, наче перегнилий овоч. Не загальнолюдське, але наше особливе, нам тільки притаманне, є нашою ціллю. В ньому і через нього маємо шукати загальнолюдського.

Не вірмо опіці чужинців, бо ще їх діди були торговцями невільників, вони ж самі торгують народами на таємних нарадах, наче на торговицях.

Воєнна хуртовина зруйнувала нас, ми стоїмо в нашому нещасті, наче серед щирого поля. Зберім усі зусилля і з глибин душевної безпосередності та повного віддання доходім до поліпшення. Не з ласки чужих, але через викорінення недостач і помилок наших дійдемо до розбудови власного добра. Не такого, якого очікують і потребують від нас чужинці, тільки такого, що придатне для нас.

Щоб бути людиною, на це треба мати Божу ласку, за неї кожночасно благати в молитвах і її в кривавім труді щоденно здобувати.

Не моліться за себе, але завжди за цілий український народ, бо і ви є в ньому, а тимто ваша молитва буде скорше вислухана.

Гордо звучало колись імення людини, але тепер стало, мов п'ятнування нікчемности.

Людина — це чинна любов.

Її пізнаємо по словах і чинах, ні — по однозгідности між ними.

В кого сьогодні слово варте його мислі, а мисль — власного значення? Чий чин об'єднується з словом, неначе з обіцянкою?

Пусті та брехливі стали слова, а голос — зводницьким, пустопорожнім звуком!

О, я знаю, існують, щоправда, благодійні товариства й установи, але вони не створені з високих відрухів серця, ще більше — вони створені для розголосу та зле скриваного інтересу.

Великі можновладці закладають ці благодійні установи для світового інтересу, а менші з-поміж них ведуть їх для власного.

Одних і других різнить тільки ступень лайдацтва, неначе б вони стали освоєними розбійниками, щоб уже не жакувати на відлюдних розпуттях, лише на велелюдних площах.

Це ж вони вигадують щораз нові вовчі ями, через них переганяють нас і ми мусимо до них падати; опісля витягають нас поодинці й обдирають так, що кожний відходить голий, мов білована липа. Правда, деякі наші грабіжники викуплюються одноразовим гарачем, але скільки ж їх є між нами? Жменька, про яку не варто згадувати.

Ніде не знайдемо зразків для наших чинів, ні навіть шляхетних побудів поза нами самими.

Будьмо здатні продиратися до незримого порядку речей, в наших душах заложеного, і з нього виносим закони для нашого громадського життя. З нього мусимо виходити, бо тільки так дійдемо до того, що називається людство.

Наші серця посічені на кусники смертельними образами і наругами. Вони не розпадаються лише

тому, що їх сціленими держать неvigасаемі гони мсти. Не показуймо їх, держім у нутрі, як ляву держить шкаралюща, аж доки не будемо достатньо потужні, щоб віддати з наддатком довги.

Бо порядок світу е такий споконвіку!

Тепер мовчіть, браття, щоб не назвали нас ще й зарозумілими каліками.

Мовчіть, браття, через два покоління серед праці і заправи.

Мовчіть, браття, мовчіть!

VII

Демократія — золоте слово в нашій бувальщині, коли наші предки при старині мовчали, премудрих слухали, старшим корилися, з рівними і меншими любов мали; коли князі служили зразком поступування для своїх дружинників: це не наш звичай, втікаючи, йти додому, але або жити з перемогою або славно вмерти, доконавши діла, як належить сміливим мужам, а тимто вже як моя голова поляже, тоді промишляйте, як самі знаєте; коли на раді козаки обмірковували справи і підтримували свої погляди без чванькуватости, завжди маючи на увазі чимнебудь причинитися до загального добра, і якщо видавався їм кращим погляд інших, то цього не стидалися, без спротиву відмовлялися від власного і приєднувалися до більш правдивого; коли такий князь Володимир Єдиноборець не кунами або такий гетьман Хмельницький не кармазинами, а найбільшими трудами для вітчизни відрізнялися від свого докільля, як каже літописець: проживав у недостахах, спе-

ку і мороз виносив, пив і їв скільки тілові потрібно, вільний від воєнного діла спочивав і то не на ліжках, а на постелі, зброєю і конем мало що різнився від своїх козаків, накривався плащем, перший в бою, останній з бою.

Але була в нас ще демократія бродників, коромольників і козаків-голот, коли розховстувалися на чорних радах усі гірші й горланням заглушували слова шляхетних та розумних: ми всі рівні! Геть з вами! Тоді вибухала невіра в провідних мужів і віра в самопозивання всіх до всього, в самопозивання безрогих, щоб закінчитися в розгромах і руїнах.

Гетьман Мазепа писав про це:

Гей, братица, пора знати,
Що не всім нам панувати,
Не всім дано всеє знати
І речами керувати.

Раз демократія є засобом, другий раз — самоціллю. Хто сміє нас навчати про її суть, нас, досвідчених?! Ми знаємо, що козаки-голота чатують у підвалах, щоб кинутися і погуляти з усіми своїми, але якими ж злочинними гонами!

Кожну карту вважаю за фальшиву в грі карту, якщо в ній стоять рівнорядно одне поруч одного два поняття — рівність і свобода, бо вони себе взаємно виключають.

Найвища громадська чеснота — відвічальність. Але однакова відвічальність усіх є загальною безвідвічальністю. Усі мають знати головно свої щоденні обов'язки, які кожний з них розуміє. Відві-

чальність мусить бути подільна, якщо демократія має стати життєпосильним устроєм.

Нині ми зустрінулися з різними демократіями і від їх галасу пухнуть вуха, аж дехто втікає від неї.

Всі, що одушевляються дешевими демократіями, як теля скупюю травинкою на полонині, повинні викарапкатися із таких їхніх протиріч:

Демократична правда є подільна, бо ж чи можлива демократія без партій? Але що варта подільна правда?

Від латинського *pars* — частина — походить партія. Чому ж кожна партія прямує до беззастережної повноти влади?

Як часто впроваджують демократи диктатуру для рятунку демократії! Чи не заперечують вони цим себе самих?

Якщо демократична влада належить до більшості, а мудрість є завжди в меншості, то що це значить?

Мудрий, мовляв, дурням уступає, але через те стає облеглим в світі панування темнократії.

Народня демократія! Скільки мільонів жертв коштує нас вона! Яке море крові і сліз!

Москалі виградали тепер дивовижну потвору — советський народ і пересунули границі Азії далеко в глибину Заходу. В ньому мають умовкнути всі, благоденствуючи, лунати й ликувати має тільки москалізм.

Кожне московське повстання проти влади було бунтом рабів не за визволення, а за новий вияв ще жорстокішої неволі. Що вилягається тепер сві-

домо або несвідомо в умах тутешніх московських бурлак, які навіть чути не хочуть про будьяку народню або особисту свободу?!

Над світом уноситься понура тінь московського хама, що держить в одній руці різницький ніж, у другій же — чаклунські святощі; одним страшить, другим манить, обома прагне роззброїти душевно, щоб опісля крадьки вповзнути і знищити. Чи ж найвищий московський шаман не говорив: ми посунемося вперед, посуваючи вперед розклад противника.

Наша вітчизна має стати загумінком, незначним клаптиком землі в велетенському просторі, щоб у ньому зовсім загубитися. Її мають заселити косоокі, коней в Дніпрі напуваючи, лани наші топчучи, але ж бо чи з них народяться наші демократи — Святослави й Ярослави, Хмельницькі й Богуни, Шевченки і Франки?

Шляхетний лицар Богун подав вірний опис цього народу, що ніколи не втратить значення для нас. Підложіть під колишні поняття новітні, під справи для тодішнього часу важні — сучасні і тоді зрозумієте, про що говорить український лицар, як мають говорити його нащадки, лицар, який був непримиреним ворогом всіх наших ворогів і бачив тільки одне — спасення вітчизни.

В народі московському панує найнеключимое рабство і невільництво у найвищій мірі і що в них, крім Божого і Царського, нічого нема власного і бути не може, і люди, на їх думку, роджені на світ ніби для того, щоб нічого в ньому не мати і тільки бути рабами. Самі вельможі і бояри мо-

сковські титулюються, звичайно, рабами царськими, і у просьбах своїх завжди пишуть вони, що бють йому чолом; відносно посполитого народу, то всі вони уважаються кріпаками, ніби не з одного народу походженням, а накупленими з полонених і невільників, і ці кріпаки або по їхньому «крестьяне» обої статі, тобто чоловіки і жінки з дітьми їх, за невідомими в світі правами і присвоєннями продаються на торжищах поруч худоби; продавані повинні бути ще нарочито веселими. Коротко кажучи, з'єднатися з таким неключимим народом є те ж, що скочити з вогню в полум'я.

На цій же Раді говорив ще і черкаський протопоп: московські дари є всі в горожах, то неминуче і народ, живучи з ними, доведений буде до такої бідности, що убереться він у рогожі і під рогожі. І ці висновки є вірні і перевищають всіх оракулів у світі.

Або: коли з цим народом нам єднатися, то або вони нас розпродають поодинці, або переморять на вулицях і роздоріжжях; бо ніхто з них не пустить до дому свого ні одного нашого подорожного, а особливо з тютюном, що його вживання уважають у них страшним гріхом, смертельним гріхом і єдиним людським гріхом у всьому світі.

Віщі, архівіщі слова, а якщо підложити під колишній тютюневий гріх якийнебудь сучасний «ухил», тоді легко зрозуміти весь безум і божевілля того народу, що безглуздо нищить народи, будучи ворогом людського і людства.

Нині є він носієм «народньої демократії» на Сході, його частина тут є носієм якоїсь іншої май-

бутньої «демократії», але ми обидвом відломам можемо відповісти тільки словами низових депутатів і козаків з Переяславської Ради:

Краще нам бути в постійних боях за вольності ніж накладати на себе нові кайдани рабства і неволі. Та кому ж із сусідних народів можна віддатися без жаху і дрожі?

Ми не стерпимо цієї народньої демократії і наша відвага мусить рішитися перевернути цей поганський плян, суперечний з замислом Божим.

Ми маємо зрозуміти, що демократична влада — це диктатура партій, яку кожночасно може повалити більшість, бо вона їй повинується.

Але геть із тими всіми демократіями, що чваняться своєю єдиною силою, буцімто тільки їх визнають західні демократії, не турбуючися зовсім визнанням у власному народі!

І ще геть з тими усіми земляками, які чваняться, що їх уже вважають чужинці за своїх громадян, бо буцімто вони такі здібні; бо вони вже набули таке право громадянства — внаслідок довгого перебування в чужій країні.

Чи не була б для них більша похвала, якщо ми називали б їх далі добрими українцями?

Але ні, вони приходять до нас з правдами з чужого поля і ними намагаються баламутити нас.

Західня демократія! Як же топче вона свої власні засади, на які заприсягалася ще вчора! А ми в них свято вірили й хотіли вмирати за них! Кожний її універсал прав стає нашим безправством!

Не вірмо державним чужинецьким мужам, бо

може вони і працюють для волі власного народу, але нам несуть лише неволю.

Вони більші себелюбники ніж найгірші скупари, а нікчемніші з-поміж них — це свавільники і розпусники, що виживаються в злих гонах на загарбаних землях.

Вони цінують кров наших братів, пролляту за свободу, наче воду, а на нас дивляться, мов на тяглові тварини, обмацуючи наші м'язи, чи, мовляв, зможемо працювати на їх ланах.

О, не слухайте їх слів про свободу взагалі, бо в них насміх з цього святого слова. Їх діди торгували чорними невольниками, а вони потворили армії білих, приручених до машин, з вільним вибором: працєю ситий при ній або свобідний вмирай з голоду під плотом.

Ми потребуємо в такій самій мірі чужинців, в якій вони потребують нас. З тієї причини маємо ми і вони однакові права й обов'язки: не підпорядкування, а узгіднення спільних дій у вищій єдності.

Інакше ми й вони, войовники за свободу світу, розіб'ємо власний бойовий ряд: ми замінимося в якихсь проход, вони ж — у рабовласників. Не можна ж воювати за загальне добро, в якому не було б і окремого свого!

Державницьке мистецтво, спроваджуючи всі чинності до спільної мети, виводить їх з одного пня, наче з організму. Цим надає їм національних вартостей. Але ж бо організм мусить бути передуховлений, як тіло душею. Не зовнішньому світові служить організм, але собі самому, тій душі,

що його оживляє, і тимто вона має в усьому першенство: через нього для нього.

Чи ж ми можемо прийняти чужу душу до нашого тіла? Навіщо нам такого двоедушшя?

Щоб докотитися до якогось другорядного рябого мішанця і загубити свою долю бути собою і самоздійснюватися в життєвих змаганнях?

Всі демократи, особливо наші, повинні тямити, що український устрій відповідає владі народу, як це бувальщина показує, але ми не сміємо стати рабами ніякої устроєвої форми, якщо хочемо навчитися чогонебудь з бувальщини, яка жадає від нас твердої влади, не замінюючи її в тиранію.

Але будьмо завжди проти юрби-голоти, бо вона є протинародницька. Щойно з зудару різних поглядів виявляється, хто має слухність. Та юрба є замало розумна, щоб відрізняти, і забагато побудлива, щоб спокійно застановлятися.

Розмовляючи з крайне лівими, але самостійницькими політичними мужами, бачу, як далеко вони є націоналістичні, а цього не забуваймо ніколи.

Чи ж наші партійні різниці не полягають у тих самих словах, які кожний з нас хоче розуміти на свій власний лад?

Прихилімся один до одного!

Успіх і чар деяких наших політичних мужів полягає в тому, що вони завжди ходять у шапках-невидимках.

Наша партійна гризня і зненавида кориниться у вічному відокремленому теоретизуванні і браку точно означеної роботи хоч би навіть при спільному столі.

Сходімся якнайчастіше до гурту!

І там скажім один до одного: наша могутність — у зосередженні зусилля; ми — тимчасове і повільне правління пересічностей, заки появиться геній, що здожене час, щоб у поспіху виконати історичну роботу.

Наше щастя живе в сутінках бойових прапорів і в блиску мечів, отже, де ж тут приміститься балакун?

Тому не прислухаймося до чужинецьких мудрощів, бо їх наука — це в першу чергу добре обосноване себелюбство; у дальшому — це будуть обманці наших душ, злодії нашого духа, щоб ми добровільно складали шиї в ярма, тягли їх, гнулися і не бунтувалися.

Неволею стало для нас усе московське і тому ми вийшли з вітчизни, щоб удержати українську душу. Чи ж тепер, коли святе сонце вітчизни загасилося над нами, чи ж тепер маємо піти в таку ж саму, чи навіть гіршу неволю? Навіщо здалася наша втеча-жертва, якщо ми стали б тепер англіцями чи американцями, а наші діти — хорони нас, Боже, своєю милістю — муринськими мішанцями!

Ми не хотіли стати ні москалями, ні півмоскалями, не можемо ж тепер стати і ще іншими.

Маємо задержати власну душу, власні притаманності, нікому не піддаватися, ні ніякої земної покори не знати — перед ніким, перед ніяким чужинцем, хіба перед Богом.

Наша перемога залишиться вічна, якщо ми не повторятимемо помилок наших ворогів і не доз-

волимо, щоб у нас вибуяли ті злі склонності, що доведуть їх незабаром до повної загибелі.

На кожний удар відповідатимемо спільним ударом і хай навчаться нас цінити по його силі і влучності.

На кожне слово неправди відповідатимемо словом нашої правди та її держатимемо, бо лише нею переможемо.

VIII

Нас стрінула найбільша кара: жити в розсіпці серед народів землі:

Змучені холодом, зморені голодом, схудлі на тілі, почорнілі в душі — ось такі ми розливаємося, немов води каламутні, на всі суходоли.

Нераз ще застогнемо за рідною землею, але тільки галки нам будуть мовити мову.

Не будемо мати за сусідів ні рідних, ні земляків. Будемо кликати за ними, наче в лісі, і не докличемося. Тільки відгомоном повернуться наші власні слова або люто обізветься хтось до нас мовою поганою, нехристиянською.

Тумани стоятимуть перед нами й за нами, а ми самі розжалені — аж землі стане важко від нас.

Лише наші характерники будуть пробиратися ясними соколами до вітчизни, щоб провідатися про неї і вістку з неї принести.

І коли ми, стужені за рідним словом, їхатимемо до міста, то на шляху зустрінемо і наших людей.

Але обминаймо ті хижі, де господарі точитимуть нам лясні й усякі чужинецькі баяндраси ви-

кидати. Їх серце вже відмінилося, вони закинули рідні звичаї і ми втікаймо від них.

Прокляття! Чи ж ми несли свої кості на далекі чужі цвинтарі, щоб чужинці будували собі на них величні пам'ятники?

Наші обичаї — це напинання лука душ. З такого напруження родиться здоров'я народу.

О, я знаю, наші звичаї й обичаї видаються чужинцям варварськими.

Маймо відвагу залишитися варварами!

На світанку нашої бувальщини народилися вони, через них ставали ми великі. Навіщо ж нам виходити й залишати наш первопочин потуг?!

А в містах обминаймо тих усіх крамарів, що курникатимуть тільки про наголовники з червоними, про парчі й паволоки. Їм жадоба грошей загасила любов до вітчизни. Вони ж бо зовсім забули старовинний заповіт:

На послідок глаголю: самі не купчуйте,

Лука, стрілки, мушкета і шаблі пильнуйте.

І дітей своїх, скоро отправлять науки,

До сеї же обучайте козацької штуки.

Жидівське заклинання — щоб ти так щастя до гандлю мав — буде лунати дуже розкоти-сто серед них. В цьому неодмінна ознака, що серед народу войовників вироджуються деякі в ганделе-сів з лакіємством нещасним.

Скільки ж бо достоїнности в убожестві, беручи мале за велике!

Про це писали наші предки:

А залізо добре важте і над злато,

Злато бо потемніє без него, як блато.

З сребних полумис отци наші не їдали
І з золотих пугаров они не пивали.
О желізі старалися, желізо любили,
І велику тим славу собі породили.
Оним путем ідіте, оних подражайте,
Слави іща, багатство ви за нічто майте.

Багатство! Але хай воно буде перепоене нашим потом і хай стає частиною нашої душі — не її цілістю. Хай стає воно матеріальною підставою родини, не накопичуванням, ні вживанням, ні марнотратством. І хай ще родичі вчаться серед нього слівець — мое, наше, улюблене. Хай багатство стає назване й іменне. Хай наші сини і доньки живуть серед багатства в недостачах, щоб були зовсім вільні від нього.

Але понад усе — засобом боротьби і повороту.

Ще обминаймо тих людей, що матимуть лихе слово на братів з інших товариств, обплывуючи їх, мов найгірших супостатів.

Всі товариства однаково добрі, якщо ставлять собі високі цілі, а яке з них найліпше, те покажуть щойно кінцеві заслуги перед вітчизною.

Ми обкидаємо себе болотом у часописах і на зборах. Часом дивно, чому папір не загорить від тих розжарених ненавистю слів. Аж сором лупає лице!

Часописи повні їді, а кожна їдь шукає за своєю кривдою, щоб її направити.

Ці дрібні пізьми в погоні за вирівнюванням кривд витворюють серед нас якесь пошесне повітря, що заражує всіх страшною люттю — всіх своїх проти всіх своїх.

Сповідна кривда гонить за сповідною кривдою в безперервному ланцюзі, бо ніхто не має великодушності, щоб нею знехтувати.

Постає замотаний вузол, де ніхто врешті не знає, хто почав і де його правда.

І ще заздрість діє в цих шмірописів: чому він шляхетний і незрівняний з болотом? Гайда!

О, я знаю, жити з кожним у дружній згоді, це значить постійно перебувати в кепськiм товариствi, але що ж це?

Бути начальними суддями других земляків — ось бажання тих пізмаків, що не хочуть заглянути в себе самих, не маючи сили стати своїм навіть малим катом!

Хто почувает сором, хто брідиться обмовою, шептанням до вуха, недоговорюванням, той повинен не читати і не слухати тих страшних обвинувачень, обминати такі товариства й людей.

Якщо він стане ліпший, стане ліпшим його оточення, наша честь і наші найвищі справи перестануть бути плітками і ганьбою.

Відродиться шляхетний звичай погорди такими людьми, і їх паперами, і словами.

Навчiмся одного: бажает визволити Україну? Визволи для неї себе від ... себе самого!

Найбільше горнімся і любім таких, що вдома тільки рідною мовою розмовляють і щодня в своїх молитвах душами, мов голубами, до вітчизни збиваються і в ній перебувають; що своїх дітей в вірі прадідній виховують і холодними серцями всякі хитрі мудроці чужинецькі сприймають.

Як рідних братів вітаймо хоробре вояцтво, бо воно для вітчизни найвищу ціну дає, власну кров проливає.

І каторжників сибірських на перше місце, на покуття саджаймо, бо вони чинами характерними любов до вітчизни засвідчували і через те їх біле тіло кайдани до жовтої кости шмугляли й обривали.

А вже найбільше молоддю піклуймося, щоб дівчата честь дівочьку оберігали, з чужинецькими вітрогонами та пройдисвітами не водилися, а хлопці в змаганнях гуртувалися, воєнним ремеслом займалися, до боїв приготовлялися, в яких пізнають, якого кольору погана кров московська. І ще щоб хлопці за прикладом Байди від чужих дівок сторонилися: твоя донька поганая, твоя віра проклятая, — вигукнув був Байда, відкидаючи царство й султанівну.

Великі завдання стоять перед нашим народом і він їх ніколи не виповнить, якщо наші жінки не усвідомлять собі їх якнай докладніше — перші виховниці молодого покоління.

Всі жінки, що не хочуть мати синів героїв і чеснотливих доньок, всі вони і їх доньки мусять стати повіями, а сини рабами завойовників і чужинців.

І хто з них гірший, тому стануть вони приступніші, а сини слухняніші.

Не можна відділити повій тіла від повій духа — обидві притаманності нерозлучні і де вони доходять до вияву, там загрожений народ у корені та цвіті.

Скільки жінки не співали б бойових пісень, не читали б творів про свободу — усе буде фальшиве і стане брехнею, якщо вони самі не будуть чеснотливі і не відвертатимуться від підлесного й зимного, від гладкого й облудного чужинця.

Не можна доцільно думати й глибоко почувати, вбиваючи змисли. Людина є цілістю, що прагне жити серед земного раю — серед приверненої невинності природи. Але це не значить відкидати обичайність, щоб бігти за одним гоном, гублячи гармонійний розвій усіх соків тіла, щоб кидатися в чужинецькі обійми на недалеку наругу.

Хай стають зразком колишні козачки і боярині.

В розмовах пригадуймо синам славутніх предків наших, як вороги розпаленими кліщами їм тіло рвали, а вони люльки курили й якогось веселого тропака співали — катам на наругу;

Або з усміхом дарунками обдаровували: червоними поясами, з власної шкіри здертими;

Або як вони кайданами струснули, то ланцюги, мов глина, розліталися;

Або як кіньми грали, в пень поганців шаблями вирубували, на чотири сторони світа розганяли;

Як щити завішували на мурах столиці світу — в Царгороді.

В лицарській славі дітей виховуймо і самі цією славою скріплюймося.

Хто хоче вірити в майбутню велич вітчизни, той мусить знати її минулу велич.

Щоб наші на чужині народжені діти любили вітчизну, не бачивши, мусимо її живописати, як

рай, якого ж ніхто ще не бачив, а всі за ним ту-
жуть.

Мати необхідну надію на поворот — це значить
знати, що наші славутні предки із ще більшої біди
вибивалися.

Ми їдемо до країн хмародерів, але наші будівлі
таки величніші й їх далі розбудувуймо — високі
вежі вітчизни в наших серцях.

Перед чужинцями не показуймо нашого болю
за вітчизною, бо він завеликий, щоб хтонебудь
зрозумів його або дозволяв собі падькатися над
ним.

Тимто поклянїмся сьогодні: далекий світ не
стане нам ніколи за вітчизну!

Хто з земляків не повторить цих слів, хай він
буде між нами проклятий!

Ми їдемо в чужі країни, де на нас пальцями
будуть показувати і злим словом вимаршкоувати.
Але ми не принижуймося і не забуваймо прадід-
ної гордості, бо ж ми її переємці.

Не стіймо принижені перед володарями світу,
ні пригноблені успіхами наших ворогів. Їх гордість
є зовсім нерозумна, бо ж і вони живуть серед змін-
ностей і небезпек життє. Чи ж не скине їх уже
завтра великий, добрий Бог з висот у преспід, щоб
дати свідоцтво правді?

Істинно, бута цих володарів і ворогів пуста і
порожна!

Якщо хто нас не знає й шкалює в словах і кни-
гах — чи ж ми є такими? Будьмо горді, бо ця по-
гань чужинецька неправдива.

Нинішні чужинці принижують нас, але які ж

бо вони гірші! Вони стали по найбільшій часті великоміським порохом і тимто те, що вони ганяють, власне добре в нас, хоч може й є ще сирым самородком. Як часто наш гірший є ліпший, ніж їх добрий!

При наших місіях серед чужинців заховуймося так, як спартанські послы перед персами: якщо діло вдавалося їм, тоді вони говорили в імені вітчизни, якщо ж не вдавалося — в своїм власнім. Бо такі невдачі не обтяжуватимуть загалу, а тільки нас самих.

Наш найвищий заповіт — любити і плекати всі рідні притаманності нашої гарної породности, шляхетности, обичаїв, милозвучної мови, відчувати їх та недопускати до змішки з чужим, і поганим, і безсоромним, щоб не покрилися вони, наче плямами і струпами.

Тут ми мусимо бути якнайбільше запопадливі, бо немає при цьому нічого малого й незначного, дрібного й замінного.

Все тут велике, в усьому цілість неподільна і непроминальна велич.

Бо якщо замажуться наші істотні прикмети, покрийоуться чужинецькою коростою, тоді стратимо нашого духа на вічні віки.

Хай при цьому плеканні стануть нам дорого-вказом — чистота, простота, скромність.

Маймо відвагу бути тільки собою, тільки українцями, серед народів світу.

Не йдеться тут про принижування чужого, воно напевно також добре для якихсь там народів, але ж бо ми, приймаючи його, перестанемо

бути українцями, навіть чужинцями не станемо, лише огидними мішанцями, живого Бога зради-мо, що створив нас на окрему подобу і дав особли-ві талани на службу Його ймення.

Ми призабули похвали старовинних чужинців і тепер пече нас кожна нагана ворогів, хоч вони навмисне так мовлять, щоб збрідити нам нас і цим ослабити, ще більше — морально знищити.

Збудися, Україно, в кого Ти задрімала, хай він не лякається ніяких злих людей!

Що нам хула нашої хвали, як ми будемо пере-бувати безугодно своїми мислями у святій країні, у вітчизні нашій, де ми побачили перше сонце, де перші бурі з громами і грозами проходили крізь нашу душу, де сяла така дивна, ласкава краса і де розквітала наша перша безконечна любов!

Там могили наших предків, там найсвятіше й найчистіше місце на землі — панімаччя гріб!

Якщо ми звернемо наші втомлені очі в сторону нашої святої вітчизни, проясняться найтемніші дні і ми побачимо крізь темінь ясну зірку — ві-стунку недалекого визволення.

Ми побачимо очима нашого духа похід поко-лінь і ще відчуємо віддих Бога, що провадив на-ших предків до перемог над поганцями.

Ми побачимо наших знаних — вибраних:

Святослава Завойовника, що не возив з собою казанів, тільки м'ясо тоненько різав, на вугіллі пік і спав з сідлом під головою. І не нападав на ворогів у ніч, як злодій і розбійник, але гордим визовом кликав їх на бій — іду на вас, бо щозав-

зятише боролася вража сила, то більше повищу-
валася й його слава.

Мідяними човнами з золотими веслами пускав-
ся він на тихі дунаї, щоб на далеких імперіях збу-
дувати город з стінами білокаменними, з воротами
залізними, з засувами спижевими і хитрими ви-
різами різьбленими — столицю свою здвинути по-
серед землі.

Олександр, Цезар і Святослав — ось трійця
людства, що гордо й володарсько горить в її істо-
рії!

Тішмося, що в цій трійці — одно наше рам'я!

Порівняймо життя Володимира Єдиноборця з
життям Хмеля, Богом даного, князя з гетьманом,
то зразу зрозуміємо, що це шляхетного батька
шляхетний син. Обидва вони з розсудливою дум-
кою і проникливим розумом, м'які і прості в хаті,
гострі і тверді в карності, їх тіло ширококосте,
міцної будови, загартоване невигодами, вони легко
зносять голод і спрагу, мороз і спеку, мало вжи-
вають сну, кіньми і зброєю не різняться від решти
войовників, до бою перші виходять — останні з
нього вертають.

Ось князь Данило їде перед дружиною, весь
покритий ранами, одержаними в бою внаслідок
молодечої легкодушности, але його тіло чисте й
досконале і немає на ньому ні одної хиби.

Ось козак під Берестечком б'ється проти всьо-
го війська, врешті пришпилений копіями до землі.
Та на жадання — не благати, але взяти дароване
життя — крикнув — геть і рубнув шаблюкою ла-
скавця.

Поставлення перед очі чинів наших предків має помножити і поглибити душі, очистити нашу діяльність і допровадити нас до вищої дійсності.

В цій вищій дійсності маємо жити.

Нам, що залишили вітчизну, не суджене щастя — ота змога переживати почуття безконечности в забутті минулого, коли триває тільки солодка й соняшна теперішність.

Чи ж ми можемо бути щасливі на чужій землі, не забуваючи нашої вітчизни?

Могти переживати щастя — ми були б негідні називатися синами нашої вітчизни і жити в цій добі, в страшній добі безпосередньої боротьби за її остаточне визволення.

На нас дивляться сторіччя!

Розквітати, і могутіти, і творити можемо ми тільки під власним небом, під кожним іншим — лише марніти й вироджуватися або народжуватися покручем наново в другому народі, переставши бути собою.

Хто з нас за трусливий, за слабкий, за нікчемний, хай він хоч слово животворне передасть своїм синам і донькам, щоб принайменше вони піднесли колись вгору прапор з заповітами предків — боротися за свободу.

І цим не змазали, зменшили його ганьбу.

Ні, згиньмо і хай наші діти згинуть, ніж мали б ми стати чим іншим, ніж ми є — добрими українцями!

Будьмо деревом, закоріненим у землі, в нашому минулому, з нього черпаймо свої соки і свою кров — червону кров предків.

Браття миле, браття любе, чи ж ми не є синами Хмеля і внуками Володимира?

Жиймо в нашій бувальщині, як у візії потужній, і в ній знайдемо певну потіху і силу виносити змінність буття! І ще знайдемо кріпкий відпочинок, споглядаючи у велике минуле — не в ганьбу сучасників.

І ще відчуємо, що ми стоїмо на кінці бойового ряду, того самого ряду, перед нами ж — Святослав, Роман, Хмель і Мазепа. Що за гордоці — бути не тільки внуком, але й борцем там, де стояли наші найбільші!

Бувальщина росте жива й велика, а ми в тій самій велетенській боротьбі, де найвища краса — не зважати на смерть у лицарській роботі.

Щоб повторився великий чин, що стояв би, наче стовп, на гробах наших предків!

В блиску та величі постане вітчизна й засяє знову в сторіччях, якщо ми повіримо в її майбутність.

Якщо нашими найкращими окрасами стануть зразки тіла Хмеля і Данила, найбільш шляхетним духом — їх лицарський дух, то скажіть — хто ж у світі зуміє і посміє рівнятися з нами?

Наш співець-герой закликає:

Держава не твориться в будуччині,

Держава будується нині.

Це люди на сталь перекуті в вогні,

Це люди, як брили камінні.

Серед усяких небезпек мусимо міцно битися, чолом протиставитися хитроцям московським й вітчизна знову стане вільна, якщо ми не схочемо залишитися поневоленими.

Наша вітчизна буде непереможна, якщо все юнацтво рушить у бойові ряди, багаті пожертвують своїми гривнями, мудрі приступлять до громадської праці, а всі — не лише деякі — провідники перестануть жакувати народне майно і бачитимуть не себе, а вітчизну.

О, нам предки передали великі борги супроти всіх наших сусідів — ми винні їм залізо. І ми віддамо його, перекуте в мечі, переступаючи наші границі.

Х

Ми вийшли, браття, переможені з боїв і щасливіші від нас ті, що лягли на полі слави.

Сповнивши чесно свій обов'язок, вони спокійно сплять у своїх могилах, як це Святослав Завойовник повелів:

Уже нам нікамо ся діти, волею і неволею стати противу; да не посрамім Землі Руської, но ляжемо костею ту; мертвиї бо срама не імам; аще ли побіглим, срам імамо; і не імамо убіжати, но станім кріпко, аз же пред вами пойду.

Але наші лица не сміє пекти тільки стид, що стопа переможця зухвало зігнула наші карки.

Такий коловорот світу: сильні стають завтра слабими, а слабі — сильними. Чому ж мали б ми бути виключені з-під цього закону?

Тішмося й величаймося нашим іменем лицарським, гордо стрясаймо своїми буйними головами — усьому лихому на прю. Ще не страчений останній бій для того, хто в передостанньому не загубив із зломаним мечем власної віри і власної правди.

Якщо ми віримо, що наша вітчизна безсмертна — визнаваймо цю віру чинами й шаблями, щоб у цих чорних днях розпачі не загубили з очей нашої просвітанкової зірки й найменші з нас.

Визнаваймо цю віру кожного дня, бо відсування реченця зробить нас тільки нездарнішими і зведе архілюдську нікчемність, що є й у нас, до милої привички. Що вчора було легке — те стає сьогодні трудне, а завтра може перемінитися у неможливість.

Це ж великі труднощі посеред нас — труднощі будня. Доки ми були в Україні, все видавалося нам чудесним. Але тепер, на чужині, слабші й більш нетямущі з-поміж нас сліпо подивляють чужі новості та своїм нехтують, наче сороки на-чиплюючи на себе павине пір'я.

Якже ж ледачо вони поводяться! Замавповують себе в якусь новість, гублять її за хвилину для чогось ще новішого, опісля гонять за найновітнішим, аж врешті затрачають свіжість зміслів і все стає для них однакове — скучне та нудне. Їм тільки чорнило пливе й чорним стає й усе їх мислення, бо брак у них відповідальности й волі до творчого сприймання життя із власних надер — не з усесвітніх бродів.

Вони говорять про велике мистецтво, але в його заложенні ставлять чомусь прославлювання малої людини, нехай що цілої людини, але завжди плебея.

Заложення зовсім фальшиве: з низькотяглих конечностей тіла не може постати і пробитися кризь дрібні подлості ніяке велике мистецтво, бо ж

чого іншого прагне собі мала людина — кормовий провід, закінчений статтю?

Велике мистецтво є можливе лише із змагу і напруження за найвищі потуги народу та держави. Воно — вилім із відомого в невідоме, це — літ за власними законами з обмеженого в нескінченність!

О, народ і держава не є все, але й особовість з обличчям до змиршавілої людськості не є тим паче все. Народність дає чистий і вічний струм крові, держава — вислів і форму, а тимто особовість являється тільки великим здійснювачем минулих передань народу і сучасних завдань держави в мистецькій обробітці.

Де ж тут місце на будні маціцької людини!? Через оспівування і зображування народу і держави особистість завдячує їм свій великий стиль — якість і простір переживань!

У вірності й любові заховуймо своє, бо з нього ми народилися й тільки через нього станемо великі.

Воно вдержить достойність і недоторкальність у наших душах, якщо ми перебуватимемо кожного дня в ньому, а не перед чужими брамами.

Хай нас скріплять у цьому наші символи.

Нашим любим деревом є дуб; то ж стіймо і ми, як у бурю дуби, вірні тільки собі.

Нашим вибраним звірем є лев; то ж будьмо мудрі й очайдушно одважні.

Нашим святим знаком є тризуб; то ж будьмо прості й чисті, чисті до безмеж.

Вірні собі, мудрі й очайдушно одважні, прості й чисті, чисті до безмеж!

Із цих трьох конарів відродиться напевно свобода вітчизни, якщо ми щоденно заправлятися-мемо в цих чеснотах, а кожний прогріх поливати-мемо сльозами жалю й розтирати грижею сумління.

І в наших руках доля світу. Якщо станемо іншими, шлях людства набере іншого напрямку.

Кожний народ може стати вибраний, бо ж, остаточно, вибирає себе він сам.

Будьмо чуйні і пильно прислухаймося, коли задзвонить великий дзвін.

Не даймо себе заколисати, що ми ввійшли в якусь золоту добу, де має вмовкнути зброя.

Лише злочинець може бути за війною, але до миру треба двох.

Військове ремесло завжди залишиться найпевнішою запорукою нашої свободи і безпеки серед сусідів, запевненням пошани серед чужинців та найкращою школою лицарських чеснот, і гордістю, і радістю для нашої молоді.

Стіймо готові!

XI

Немає тут протиріччя до слів нашого Сторожа і Пророка — чужого навчайтеся, бо ж він з натиском підкреслює — свого не цурайтеся.

Вчімося від чужинців, як на хліб заробляти, за плугом ходити і в ремеслі заправлятися, бо кожна країна має на це власні способи, віками випробувані.

Це буде нам потрібне, щоб мати власний хліб.

Але нічого понад те!

Чорними руками здобуваймо хліб і щотяжче він буде здобутий, то більш солодкий він стане для нас.

Але не видурюймо його, в панських покоях дайкаючи, за найтаємніші наші задуми вимінюючи, душу власну продаючи.

Який народ має такий спосіб здобування хліба?

Інакше здобувають його навіть ескімоси, ще інакше навіть індіани, але за кожним разом — у поті чола!

Розсипані по всій землі, пристосовуймося до народів світу. Будьмо то ескімосами, то індіанами, але понад те все маємо бути і залишитися тільки українцями.

Живемо в нікчемних часах і тимто діла шляхетні відзначаймо великими словами, щоб у наших душах не затратилася міра для добра і зла, щоб сучасне покоління наше бачило і серед буденностей шлях до величі та безсмертності, щоб воно ніколи не губило до них стежок.

Для пристойности мусимо переодягнутися, але хай наша душа опанцериться, залишиться дівочистою і їм неприступною.

Скромними будьмо в сутику з ними, не перехваляймося своїми знаннями, бо вони будуть на тому місці непотрібні, а ми покажемося смішні.

Багато друзів приєднаємо собі, якщо вважатимемо, що єдиний, хто має удосконалюватися — це ми самі.

Але і здержливості не зраджуймо перед ними, хіба що вона сама проб'ється з повільного погляду і скупости слова.

Нікому не напихаймося і не накидуймося, особливо ж володарям світу, бо їх серце неприхильне до нас і ми не переконаємо їх ніякими словами. Це ж бо торговці й ідолопоклонники, блюзнірські ідолопоклонники мамон.

А вже нашим найбільшим злочином стане, якщо ми підемо судитися до них або обмовляти один одного перед ними. Не забуваймо, що за нами прийде другими дверима інший наш земляк та почне також і нас обмовляти. Тимто по виході обидвох, не повіривши нікому, що скажемо доброго, але повіривши в усе зле, скаже такий пан: вони обидва однакові, обидва — нікчеми.

Шукаймо своєї особистої правди і справедливості тільки між рівними — між українцями.

І ще не сперечаймося з цими панами, бо ще більше роз'яriamo їх проти нас. Відповідаймо повільно й уважливо, особливо ж кожноденними чинами світінся перед ними і не піддаваймося власній дражливості. Наша дбайливо плекана гордість знайде на решту коротке — так, так, і рішуче — ні, ні. Але вкладаймо в ці слівця цілу нашу душу, щоб вони знали, що ми важимо їх на вазі власного життя.

А вже зовсім було б зле, якщо ми піддалися б роз'яреному словові.

Навчитися мовчати, вміти слухати, не відповідати, і відповідати мовчанкою — ось засади, які ми повинні собі засвоїти при розмовах з чужинцями.

Для нас цінніше знати їх мислі ніж передавати наші власні.

Ми вийшли з нашої святої землі, щоб не пасти в неволю примусу.

Чи не страшніша стала б наша неволя, якщо ми добровільно будемо повзати по передпокоях, улесно усміхаючися до роз'яреного, і добровільно будемо пхатися в неволю духа, будуючи собі самому з похотей і потреб нашого тіла найміцнішу в'язницю?

Тоді станемо рабами цих торговців рабів і власними рабами, втрачаючи навіть людську породність.

Хоч остаточна перемога не є ніякою дрібницею, єдиний шлях до неї веде через дрібні щоденні зусилля.

У хвилинах слабощів дивімся на найліпших з-поміж нас: скільки разів вони не родилися б, завжди хотіли б тільки одного: боротися і згинутися за нашу свободу.

Про це говорить співак:

Нікому ніколи не стерти,
Що сріблом ясної сурми:
«Шкодуємо тільки, що вмерти
Удруге не зможемо ми».

Дивімся на цих справжніх володарів життя.

І кріпимся ними.

Якщо навіть усі народи зрадили б свободу, ми єдині залишимося в безугавному змаганні; чи ж осамітнені не стоїмо ми і нині в лютих боях?

XII

Малохто з нас має нагоду зустрічатися і розмовляти з володарями цього світу, що вирішують

долю народів, тимто не знає, як мало в них розуму.

Бо не розум володіє світом, але старі установи, кепські привички й уподобання, лінивість думки і тіла, вигоди, а передусім інтерес.

Загал людей, з якими зустрічаємося, є в першу чергу кормовими проводами, ще далі статевими знаряддями і, якщо їх заспокоють, то щонайвище хотіли б бавитися або спати.

Тільки вийнятки між ними мають глибоку вникливість думки, але, звичайно, вони без значення. Їх оточення сліпе і глухе, не слухає їх порад і вони залишаються трагічними самітниками.

Неначе б їх геній був непотрібним марнотратством природи.

Неначе б їх шляхетність, велич духа і вроджена доброта були нелюбими, більше — невиносними для людей.

Подив до їх думок приходиться щойно по їх смерті. Тоді визнають їх за передовиків, подивляють їх мислі, але самі, розманіжені і розлінівлені, далі залишаються вперто при старих привичках і помилках.

Але хоча б і прийняли їх думки, то це буде найвище поступ мислі, а не поступ чину. Їх думки стануть засвоєнням знання, яке не запалить ніяких високих вогнів, бо їх визнавці не є виконувачами, але живими пластинками.

І ще не ідеали кермують людьми, а їх низькі потреби. Тільки деякі одержимі прагнуть боротися й умирати за найвищі цілі добра й правди, всі ж інші хочуть лише оборонятися та виривати пожи-

ву або зацараплювати місце, що дає поживу й наживу.

Тимто й не дивуймося, якщо наші правди будуть приймати за вигадку або за невігідну правду і не схотять навіть вислухувати нас.

Ще в найкращім випадку сприйматимуть її, як далеку правду, отже також їм невігідну.

Хай нас не раниць ця байдужність, і незрозуміння, і брак порозуміння. Маймо при цьому легкий усміх.

Закони нашого поступовання лежать у нас самих і в нашій майбутності, що тягне нас до себе, як магнет залізо.

Сьогодні стоїть людство на грані свого буття: воно ще не зрозуміло, що світ став малий і тимто кожна загроза не тільки небезпечна для одних, але й одночасно для всіх.

Минув уже час, як загибіль одного народу обмежувалася до нього самого. Якщо нині гине один народ, то тягне до гробу і своїх сусідів.

Якщо наші сусіди захвалюють насилля одного народу над другим, то хай віддадуть себе під чужу кормигу; навіть не нашу, бо ми не хочемо мати їх навіть за рабів; занадто погорджували ми ними як панами, щоб цінити їх як невільників.

Чи пригадуєте собі одного державного мужа Заходу, що подорожував по нашій вітчизні, як у ній гинули з голоду мільйони людей? Коли він повернув додому, мав тільки одне підшептане слово найвищої хвали — цвітуча Україна!

Де були його очі, де був його розум? І ще де ж було його сумління?

Ці нікчемні слова очевидної забриханости виявляють у повній наготі упадок усякої моралі і зник здорових інстинктів. Це ж виступає тут інтелектуалістичне заперечення вражень, брак відповідальности за людськість у собі самім, це — скок у потворність!

О, ні, він не продався москалям, він їхав до них по військову допомогу, тимто всі справи поза нею були для нього рівнодушні і невидні. Він не розумів, що зараза, яка нищила наш народ, мусить сама докотитися завтра до його ворожих сусідів, бо вона — недуга світу!

Це лінивство думки притупило його зір у майбутне, а на нас він дивився, як на хробів.

Як на хробів дивився той нікчемний, той вчорашній переможець, не маючи відваги глянути твердо ввічі своєму нинішньому ворогові і завтрашньому ворогові, не маючи серця, що прагне страхіть, щоб оправдати перед собою свою мужність.

Він не розумів, ідучи за старими кепськими привичками, що, розбиваючи таким чином ворога, який жив в областях між його народом і москалями, що цим приближує загрозу зарази до власної країни.

Перспектива жаби осліпила його, бо ж хто не нищить зарази в сусіда і в сусідів сусіда, до того застукане зараза до його воріт при першій більшій вітрі.

Він цього не розумів, але тепер уже зрозумів, пізно зрозумів, хоч і не запізно.

Але чи вигідність, вдовілля з дня і заспокоєння

дріб'язком струснуть ним аж так, щоб збудилося в ньому почуття трагічності буття?

Тільки величезні терпіння зробили б його наново зрілим до нового життя, але він ще не терпів, ще за мало витерпів.

Він має тільки прочуття терпінь і тимто всежтаки стає зрілий до розмови з нами.

Тому, брати, пильно приглядаймося до людей, заки з ними зачнемо розмову. З одними не говорім до їх сумління, але до їх розуму. Говорім до них про загрозу їх власних інтересів, їх шлунка та будім інстинкт самозбереження в них і, щойно тоді, вони зрозуміють нас.

Але не забуваймо, що ми вихилили чашу терпінь до самого дна і лише ми зрозуміли до дна загадки буття.

Нам не йдеться тільки про знищення нашого спадщинного ворога, щоб привернути наші вигоди й уподобання, бо ми піднеслися понад час і чинами молодимо нашу бувальщину.

Боротьба за свободу — ось вічність говорить до нас у цім заповіті і тимто ми виконуємо ним тільки волю дідів, як по нас чинитимуть те саме й наші діти.

Тимто ми не можемо пропихатися до чужих столів з ласощами будня.

Ми не можемо приймати чужих вартостей, не вибльовуючи їх, бо ж ми усвідомлюємо собі себе самих.

Виходячи з такої нашої духової вітчизни, приходім з нашим тихим словом тільки до тих, що мають нині прочуття майбутніх терпінь.

Хай буде в цьому наша віра в Захід.

І радість, що не завжди говоритимемо тут до пустинного каміння.

XIII

Багато надзвичайних скарбів носимо в нашій душі, але й немало обридливих склонностей.

Власне через ці обридливі склонності говорю так часто про минуле, щоб збудилася віра в нас до себе самих.

Поставлена перед нами бувальщина має хватати наші очі і збуджувати волю до походу, бо наша майбутність коріниться в минулому, неначе рослина в зерні насіння.

Але не видасть зерно плоду, якщо впаде на кам'янистий зарінок.

Мертвою залишиться наша бувальщина, якщо ми не приготуємося нашими прагненнями сприймати її, якщо наші душі не витворять для неї відповідного підсоння.

І ще предки мають воскресати в душах нащадків, щоб вони позбувалися деяких хиб, щоб удосконалювалися.

Ми маємо боротися з більшовиками, як з московськими окупантами, але скільки ж бо більшовизму, старого й новітнього, в наших власних душах?! Скільки знесень моральних і родинних в'язань, скільки бродництва і сліпоти крота?!

Брехня і обман стають невід'ємними частинами партійних чеснот, а тимто чи ми не питаємо себе самих по спільних нарадах, де осягнули ми добрі висліди: їх згода міститься в якомусь обмані нас, але в яким?

Замість думати над розбудовою згоди, відгадуємо нетри брехні!

Замість уважати правду за основу нашого життя, беремо брехню за невідкличного супутника нашого!

Але не даймо себе зганьбити: робім добро навіть серед небезпек обману, бо лише ним уб'ємо обман.

Ми, нащадки великих предків, дістали від них у спадщину найшляхетніші притаманності духа, але й дуже лихі.

Століття неволі заглушили шляхетність, а все лихе розрослося серед впливів довкілля, наче бур'яни.

Тепер розглядати чини предків — це значить полюбити їх, щоб вони стали зразком до наслідування навіть у найнедогіднішому оточенні.

Не з невірничого наслідування, але з власної охоти й любови до великого рідного дійдемо до високих гомонів наших душ.

Перед нашими потугами дрижали султани, польські королі підлесно плазували, а московський цар збирався втікати з Москви в Сибір; увесь світ стояв перед нами відчинений, якщо ми були готові кожноразово гукнути з гаківниць в обороні одної великої правди, спільної для всіх.

Але ж бо й невеличкі ватаги проходили вздовж і впоперек наші землі, як лише порожнилися порошниці, висипані серед особистих колотнеч.

Хто ж не почуває, що в слові муж міститься і войовник? Будьмо повними мужами!

Тільки любов до великого рідного може стати потрібним підсонням і рішенець лежить вільний перед нами — бути гідними спадкоємцями, чи негідними переємцями.

Коли зможе наступити перелім і зворот у наших душах?

Якщо кожний з нас почне від себе самого!

Великий Каменяр висловився так:

Кожний думай, тут в цім місті,
Де стою я у вогні,
Важиться тепер вся доля
Величезної війни.

Як подамся, не достою,
Захитаюся, як тїнь, —
Пропаде кривава праця
Многих, многих поколінь.

Наші кепські склонності є дикими звірами для нації і вони не сміють залишитися нашими найлюбішими пестунами.

Не виконаємо завдання нашої долі, якщо не станемо звіроловами, не вб'ємо їх, щоб через смерть воскреснути до нового життя.

Обвинувачуємо себе взаємно в недостачах, що так часто є нашими історичними помилками, отже, яким правом хтонебудь буцімто вискакує з власної шкури, щоб закидувати другим те, що в нього самого є органічним?

Чому ж він не сягне твердою рукою наперед до свого нутра, щоб убити в ньому власного чорта?!

Вгляд у себе й усвідомлення власних лихих нахилів, щоб вирвати їх з корінням — ось шлях

правдивого мужа і справжнього нащадка великих предків!

Певно, поминаючи одні помилки, ми вскочимо в другі, але в цьому буде наша архілюдська недосконалість.

Маймо відвагу зважитися стати і ставатися іншими, як ми є сьогодні!

Самотниками будуть між нами ті, що заберуться до перелому душ, виходячи з власної, але чим же ж були дотепер усі починачі й пророки!?

Маймо відвагу починати в питаннях расовости. Скільки разів чув я слова — мені кажуть, що я полька, німка, францужанка. І ці слова звучали незрозумілою гордістю. А мене збирала огида до цієї кукли, якої душа була менша за її красу й вона рада була обкрадати власну хату з неї — ця кукла, ця сойка!

Гордімся, що ми українці!

Або зненавида фанатазму і ненависти! Вона допроваджує до опростачення українського генія — генія боротьби; стає тираном меншости над творчою більшістю. В цій зненавиді об'єднуються всі мистецькі свічкогаси, щоб сплюгавити і приглушити наше свіже й могутнє та заступити боротьбу обожуванням буднів.

І, на жаль, вони знаходять відгомін, бо кожна юрба спіймається на гасла, що дають їй вигідність і безжурність замість напняття тятиви душі. Вона любить цю пересічність, бо бачить у ній себе саму і тимто відвертається від тих, що вимагають твердості і трудів.

Але ж незабаром стоїть вже вона з порожніми руками! Її дійсність не була дійсністю інших народів, її розум не став розумом світу. Тоді вона кидає всіх лжепророків у кафтан, заспокоюючи помсту й не маючи хісна.

О, приготуємо заздалегідь кафтани! Хто глибоко любить, той і глибоко, фанатично ненавидить. Хто творчо сягає в глиб, щоб чином засвідчити любов до свободи, той мусить знайти в ньому й ненависть — на життя і смерть ненависть, бо вона є помічником усіх геройських чеснот і визволює скриті сили, щоб їх зосередити в одному вогнистому чині. Тільки літеплі не знають глибини чорної ненависти, бо вони не почувають і потуг світлості та любови.

Наша віщунка знала цю силу:

Ох, може б не було життя таке нещасне,
Як би вогонь ненависти не гас.

Найліпший чоловік, що жив колинебудь між нами — Христос! Але скільки в ньому полум'яної ненависти до сатани і його затій, щоб стерти їх у зародках і плодах!

Маймо відвагу чинити незвичайне і надзвичайне, вп'ялені у світовий образ нашої вітчизни.

На службі вітчизни ми вільні від усього земного.

Маймо відвагу присмирити всіх звірів низькотяглих, що приземнюють наші почуття і мислі.

Без обмеження потреб тупцятимемо на тому самому місці, обвантажені буднями, прип'яті на власному припоні.

Маймо силу повинуватися без спротиву нака-

зам, хоча б їх видавав менший, а то й гірший від нас, бо зроблене гірше є ліпше від ніякого, від незаіснованого.

Карне підпорядкування скріпить нас і нездарний начальник впаде нам під ноги від самої присутності цієї карности.

Навчимося мовчазности, мовчазности понад усе!

Якщо стане багато таких самітників поміж нами, тоді створиться з них потуга, що охопить цілість.

Свіжим відгомонам відб'ється їх повищений дух серед нашої спільноти і переведе її в нову дійсність.

XIV.

Але тим менше лякаймося розкривати національні скандали. Не тікаймо від них у забріханість і крутість. Чи ж бо вони від цього зникнуть? Ні, вони тільки побільшаться і помножаться, а ми розгнівватимемо в наших душах.

Маймо відвагу розкривати і нап'ятювати їх, щоб беззастережно запанував закон.

Два шляхи стоять перед нами через таке розкривання: або затратимо стид і зникнеміємо до решти або переродимося в цьому чистилищі.

Але найперше мусимо стягнути по наші історичні нестачі.

Нашою начальною лихою склонністю є безумовно незгода.

Мудрий Мазепа скаржиться:

През незгоди всі пропали,
Самі себе звоювали.

Ще на заранні нашої бувальщини доглянули її в нас сусіди і використовували її проти нас. Коли наші дружинники вимальовували на їх обличчях смертельно білий острах самою своєю появою, бо надзвичайною суворістю викликували в їх уяві певну загибель, сильно й нагло ринучи на них, немов весняна повінь, тоді, не маючи сили схрестити меча з мечем, кидали вони поміж дружинників кість незгоди.

І тимто чужинецькі літописці писали про нас перед тисячею років: вони палкі, сміливі й одважні, високі ростом і тілом надзвичайно міцні, цілий світ здобули б і поставили б над ним трофей, якщо були б згідні одні з одними.

Не сила чужинецька розбивала нас, але склонності злі, підшепти гадючі та таляри — побрязкачі і куни — соболі.

І ще пишуть про нас ті самі літописці, що ми мало віримо один одному і підступ у нас — звичайна річ; навіть рідний брат і друг заздро позирають на брата чи друга і силкуються знищити його.

Тимто ми кували на себе коромоли, різалися одні з одними, аж врешті вповзав у нашу країну чужинецький спільник, вбивав того, що оцілів із братніх міжусобиць і забирав назад свої таляри, наче віддані в позику, а в відсотки за них — життя чоловіків та доньки в неволю.

Не свобода, не визволення, не справа доводять нас до такої зненавиди і взаємного п'ятування по часописах, що аж гидко брати їх до рук, але шукання і перевершування своїх дрібних кривд і

справедливостей, які стають у цілому національним злочиним.

Ми вже зрозуміли цю нашу хибу, навіть молимося, щоб Бог нам єдність подав, але ця молитва є визовом і блюзнірством перед Божим престолом і тимто залишається невислухана.

Скільки сторінок в нашій історії треба перегорнути, щоб знову ж і знову не зустрінути страшних пересторог наших вождів перед рідними братами? Згадаймо слова універсалу з року 1638:

А козаков реєстрових, отрядков і одщепенцов наших, для власних користей і приват своїх, о упадок отчизни недбаючих, яко ядовитою схидами стерегіться і криються; бо скоро би тільки они о сих листах і о наміренії Войска Запорожского провідали і Ляхам обманливим панам своїм о том ізвістили, то зараз би інтереса нашої воєнні мусіли в своїх прогресах шванкувати і до непомислних, чого не дай Боже, skutков приходити.

Скільки виродних реєстровців бушувало між нами, бушує і далі ще бушуватиме?

Ми ж бо, вийшовши з церкви, починаємо зараз за порогом нові коромоли і нові блюзнірства.

Так стає наша молитва пустомолотінням безвірних душ.

Ці коромоли тим огидніші, що в корці їх брехні є й зерно маленької правди. І за це зерно ви́топчується засіяні широкополі лани, вибивається найкращих женців.

Коромольники й головорізи забувають, що навіть найбільший герой не виростить на пустелі

одної капустиної голівки, не сцілить марно порубаних мужів.

Браття, якщо шукаєте світового славлення і ганьби, паплюжтеся, бийтеся і ріжтеся далі одні з одними! Але якщо манить вас слава і ви прагнете зрівнятися нею з предками нашими, змініть бойовий напрям — проти чужинців, наших ворогів спадщинних, щоб запанував мир між братами і аж по хмари загорівся бій на зовнішніх фронтах.

Згода, беззастережна згода мусить запанувати серед нас, бо де нема згоди, там доходить до влади кожний лайдак.

Але будьмо мудрі при цьому! Є зради нинішніх небіжчиків, злучених з ще живими. Залишім їх, хай краще лежать у гробах і не вигребуймо їх, щоб цією зрадою не затруювати всіх сердець. Хай тимчасом лежать призабуті закони! На їх голос ще прийде догідніша пора!

Не говорім: той чоловік стоїть на своєму місці, але запитаймося, чи ми є на своєму місці. Якщо ми є або ми стоїмо нижче — в обидвох випадках даймо з себе ще більше талану і праці, а тоді напевно оправдаємо себе або засядемо на властивому.

Якщо хто з нас не осягне якого вищого становища, хай тішитися, що Україна має на те місце ліпшого за нього!

Змагаймося один із одним кількістю й якістю роботи, не верткістю язика, замоченого в отруті малого й зависного, а так часто злобного серця.

Особливо не говорім про наших провідників — мала людина! На вежах з наших тіл і душ виявляться і вони великими, бо вся наша сила перейде до них і в них.

Скільки ж бо гадів повзає посеред нас і їх власне нам зогиджує! Найвищі вартості і найліпших людей ставлять вони під сумнів, щоб ми розтоптували їх.

Ніякий народ не може одночасно мати мужа за провідника і блазня!

І ще безугавно не розжовуймо наших помилок, а з помилок не робім злочинів, бо хто залишається тільки при розцінках споминів, для того заперта кожна майбутність.

Зробім один остаточний обрахунок з наших чинів у минулому і назвім їх властивим іменням: це було зле, те було добре.

І більше до злого не повертаймо, бо з злого родиться тільки зло.

Берім із спадщини ясне і світле, залишаймо всякі довги, бо вони стають тягарем, мов камінь для пливача, і тимто мусять потягнути і найсильнішого на дно.

Але будьмо при цих розцінках справедливі і великодушні, бо інакше загубимося в дрібничках.

В ніякім випадку не ставаймо катами, бо може і корисна така служба для спільноти, але хто з шляхетних схоче стати катом?!

А ними станемо, якщо вбиватимемо духа словом злобним і будемо нищитися безпощадно.

Не поблажливости хочу тут учити, але твердо-

сти, лише жадаймо цієї твердості в першу чергу від себе самих.

Шляхетний шукає шляхетного і над шляхетністю задумується, а нікчемних — нікчемники, бо тільки подібності і рівності розбуджують гомони в нашій душі.

Скільки бо дитинности, обмежености й незнання бувальщини в тих усіх наших коромолах!

Вертаймо в минуле, наче до джерел. Пиймо тільки його ладну воду і далі йдім покріплені вірою і величчю.

Усвідомім собі всі смертельні небезпеки нашого народу і тоді напевно настане поміж нами згода.

XV

Ми рвали кайдани багато разів, але цим разом буде це чи не остання спроба.

Якщо й тепер нам не вдасться, можуть справдитися страшні слова: погибнеш, згинеш Україно...

Тому вже нині мусить стати під зброєю весь народ!

З тієї ворожости між українським і московським народом випливає, що або ми виженемо його з нашої країни і закуємо границі або він щораз наново нападатиме на нас.

Закувати границі! Між обома народами мусить постати український мур — прикордонна лава з озброєних мужів.

Вже сам погляд на неї має викликати страх у ворогів.

Тут на місці звучатимуть слова Володимира

Єдиноборця до тих усіх, що жаліють страт, щоб відсунути на хвилику неминучу небезпеку:

Но се дивно ми, брате, оже смерд жалуете і їх конь, а сего не помисляюче, оже на весну начнеть смерд той орати лошадью тою, і приїхав Половчин, ударить смерда стрілою, і пойметь лошадь ту і жену его, і гумно его зажжеть; то о сем чому не мислете?

Але народ має стати хоч і окрадений, але свободний!

Вільний від усіх хиб, що прокльонами лягли на попередніх змаганнях і кожний наш злет тягнули своїм тягарем у преспід.

Ми ж бо дістали великий скарб: ми ніколи не піддалися!

Переможені в бою — ведемо війну далі, бо ж кожний українець — воявник, а народ — озброєний табір.

Дух і честь — ці залишилися непереможні і тимто в них лежить запорука успіху наших вояків.

Наша геройська жінка співає:

Згадати тільки всі тяжкії муки,
Що завдали борцям за правду вороги,
Кому ж не стиснуться раптово руки
Від помсти лютої жаги?

Бути вояком — це значить вирушати негайно в похід і йти в найгустіший бій по перемогу.

Для багатьох із нас це дуже легко.

Але бути вояком — це значить ще бути великим у нещасті і рости разом з його твердими вимогами, щоб дорівняти їм, трагічно високим.

І ще значить — бути завжди готовим і це вже для багатьох дуже тяжко: кожночасно заправлятися в воєнному ремеслі і кожночасно приносити жертви на вівтарі вітчизни.

Будьмо мовчазні і невтомні в приношуванні жертв, бо ж це наш обов'язок. Але таке виконання обов'язків не має ставати одночасно вимогою до вивищувань, прославлювання, окремої пошани. Ні, найвище — солодом тихого вдовілля!

Деякі земляки кажуть називати й прикрашувати себе й їх дивними достоїнствами, за якими ставлять ще й власні підписи. Хтось запитався недавно мене: Ти не знаєш мене як міністра? Так, знаю як блазня, але як тобі вляти хоч дрібку здорового розсудку? По справжні достоїнстві посягають рукою в бойовій рукавиці, якою ж ти досягав своїх?

В першу чергу присвячуємо весь вільний час від наших званевих обов'язків громадським справам. Кожне одиничне зусилля, злучене разом з іншими, дає велике історичне діло і буде вищий ступінь до наближення нас усіх до спрагненої мети.

Спартанцями називали нас у минулому за простоту нашого особистого життя і до цієї простоти мусимо знову повернути: прості в домашній обстановці, прості в одежі, простими мають стати і наші страви. Ми є воюками в найважчій війні, яка коли-небудь стояла перед людством, тимто все понад простоту мусить бути для нас маскарадою.

Простими були наші предки в мові, в поведінці, в обичаях, але ніколи простацькими і тимто корився їм світ.

Твердих обичаїв держалися вони в усіх справах, що їх обходили, де ж були м'які — там усе вважали за піну.

Нехай блазнями ходять між нами оті молодики в ширококрисих капелюхах, сопілкових штанях і високоповерхових черевиках.

Що вартісного може бути в людині, якої ціла увага є звернена на шик?!

Чи ж можна їй сказати: іди і вмри?! Твоя смерть буде воскресенням! Вона не має духа, а її ціла душа міститься в сопілкових штанях.

Ми маємо відзначатися серед нашого довкілля не новітніми пурпурами і кармазинами, але чинами і жертвенністю аж до самозапертя.

А в цьому мусимо бути подібні до жерців, бо ж служба вітчизні подібна до служби Богові.

Ніякий жрець не скаже собі: я зраджу Бога, бо ж інші жерці богохулять.

Тільки він скаже: я ще вірніше мушу служити Богові, ще більше наполегливо, бо ж мушу виконати і їх службу, інакше ж розгніваний Бог зішле кару, страшну і справедливу кару, а вона спаде на нас усіх.

Від себе самих мусимо все починати і тільки цим шляхом відмінимося ми всі.

Не упоминаймо задовго непристойно розбавлених, не картаймо гостро блазнів, бо цим зробимо їх ще більш упертими.

Відвернімся від них у мовчазності, лагідно відійдیم від них, навіть будьмо поблажливі супроти них — супроти них, не супроти себе, бо ж ми маємо чинити далі свою спокійну роботу.

Навчімся, браття, цінити страшну силу мовчанки і безгомонної погорди. Через неї засвітимо ясным прикладом для їх поправи, бо через наш відхід настане пустка і вони схаменуться.

Або стануть для нас зовсім чужі.

Хто ж з них зуміє видержати в своїх пороках? Самі підйдуть до нас присмирені, розкаяні, добрі.

А якщо хто таки не звернув би зо своєї лихої дороги, не жалуймо за ним. Так відпадає від нас болото, так очиститься від грязюки наш спиж.

Спижевими вояками маємо бути, отже, яка наша ціна для болота й яка з нього користь?

Що нижче і м'якше від спижу — те для вояка лихе.

XVI

Ми всі — сини одної Матері-України, всі ми — брати і сестри, тимто звідкіль це взялися між нами голоси: це — галичанин, те — східняк?

Хай стануть для нас такі визначення смертельною образою, хто ж уживає таких слів — гробокопателем народу або щонайменше — підозрілим.

Це ж вороги вигадали цей поділ на нашу загибель.

Через сутик з таким ворожим насінням на цім чужинецькім кам'янистім полі — скільки ж наших рослин може не прозябитися, скільки цвіток може виродитися? А всі вони — Божий твір.

Ми всі одної породи й одного духа, а різнять нас одних від одних лише місцеві притаманності — різноманітності привичок, звичаїв, вимови, говірок і одягу.

Наддністрянци є може менше очайдушні ніж

наддніпрянці, але щодо хоробрости вони всі однакові.

Це все виявляє тільки інші умовини колишнього племінного життя народу або наш змисл до різноманітности в красі.

Але нас може ще ділити чужинецьке виховання, придбане по чужих школах і таких залишків мусимо стидатися.

Московська перемога вижилоує нам у вітчизні духа, якже ж сміє вона пустошити нас тут?

Чи ж рабське тавро аж так прилипло до деяких із нас?

Відкиньмо з огидою все те каліцтво, доки ми ще не стали бездушним трупом.

Наш сором може очиститися в заглибленні подій нашої бувальщини, в мудрощах наших предків, бо хоч їх тіло спочиває в гробах, дух їх далі вітає в святих літописах — книгах.

Вони, мудрі і чисті, були вільні від чужинецьких впливів, більше — недоступні, бо любили своє понад усе і гордилися ним. Серед найбільшої гордості їм ще не ставало гордості — такі були ненаситні.

Нашим предкам завдячуємо те, чим ми є в нашому ядрі, а вони не знали ніяких східняків ні західняків.

Вічність просвічує з їх слави і вона мусить одушевити та сцементувати і нас.

Тільки так можемо стати повновартісні, як надаватимемо нашому минулому знамен вічности, бо щоденні чини унезалежняться від хвилиевих марностей і заздностей та зіб'ються на вищу площину.

Але знаймо, браття, ще й те: ця повновартність заіснує лише тоді, якщо залишимося неусвідомлені докраю, нібито дівиччі, найвище з прочуттями, завжди з великою радістю нашими притаманностями, погодженими з бувальщиною.

Кожне розумування розбиває міт, стає зриванням із попереднім буттям і то з усіми послідовностями, включно до відчуження і захоплення не цілістю, але частинами і переоцінюванням випадків буденности.

Це значить, що інакше дехто з нас буде далі товпитися біля чужих вносів, замість знайти своє власне і творчо його переживати.

Оті чужинецькі вноси насильно запхали нам у душі і ми мусимо відважно сягнути в наше нутро і, хоч би з болем, їх виполоти.

Якщо питимемо з тих самих джерел і з них черпатимемо науки наших предків — де ж тоді зродяться якібудь різниці в нашому дусі?

Не лише пропадуть усі різниці, але й ми поліпшимося: пропаде оте галицьке **пів**: півдурнота і півсліпота; і ще та миргородська верхоглядність і парубоцькість пропаде, крутійська верткість і виношування себе понад усіх; усе пропаде і ми станемо чисті й великі.

Тимто часто повертаймо нашими гадками на гроби наших предків, виберім один день у році для посту і молимся до тих з-поміж них, що є святі.

Усвідомлюймо собі їх чини і хай вони стоять перед нашими очима вогненними стовпами.

Ще раз і ще раз вчитуймося і зачитуймося свя-

тими літописами й об'єднуємося духом нашим із духом предків і тоді побачимо, якими однаковими були: Святослав Завойовник і Роман Галицький, Володимир Єдиноборець і Ярослав Осьмомисл.

Якщо замінити їм їх княжі столи, чи ж зміниться Ярослав у Києві або Володимир у Галичі? З тією самою силою будуть вони далі замикати полками ріки та підпирати ратищами гори.

Чи ж не квітчалися калиною стрільці над Дніпром і чи не стояли козаки підо Львовом?

Не заселявали селяни з-над Дністра Лівобережжя по великій руїні?

О горе, тричі горе, що нині так нікчемніємо! Які ж діти народяться з нас?

Якщо піде так далі, то хіба народжуватимуться придуркуваті та гикаві карлики.

Ми завдячуємо нашим предкам велич у наших душах, що ж завдячуватимуть наші нащадки нам — їх предкам?

Хіба стануть вони великоміським сміттям по столицях світу!

Нині спочила на карках нас усіх зухвала стопа азійського мішанця.

Спільним зусиллям спихаємо її у повстанських загонах, то чому ж пережирає ржою ганебний поділ наші письма і нашу мисль?

Опануймо мовчанкою племінне себелюбство, що нібито галичани не мають ніяких великих чинів, що нібито і найменший наддніпрянець — великий балакун.

Ми всі маємо йти в бій, а в ньому там є перше місце, де стоїть найхоробріший.

Що там старі заслуги одних або других. Старе залізо могло перержавіти, якщо нове не є викуте.

Маємо перед собою спільні найвищі обов'язки, то ж хай і наша перемога буде спільна!

Хай і ця слава спільних зусиль захопить нас і тоді не будемо лякатися за себе і за дітей.

Український дух поверне до себе самого, віднайде свою чистоту і глибоко призадумається над самим собою.

Хай згине колотнеча над тими байстрючими йменнями і ми промовляймо один до одного — брате мій!

XVII

Боротьба з чужинцями мусить пройти наперед у наших душах, з чужинцями — з їх східняцькими і західняцькими винаходами.

Але без повного вгляду в нашу бувальщину, без занурення себе в глибинах нашої мітичної вітчизни вона не буде навіть почата.

Лише поклик із духа предків зможе вбити вирід нашого виховання і переродити нас.

Не від бродників і коромольників маємо виходити, але з найшляхетніших, що боліли над роздорами і запобігали їм: наново будуючи городи і муруючи замки на руїнах.

Не забуваймо, що ще інші причини знаходимо, щоб жити серед колотнечі. Наші діти ростуть серед неї і маціцьканяться їм душі, бо ж вони віддихають не вершинним повітрям, але затухлим.

Заздрість, підозру й обмову обносимо довкола себе і душимо ними одні одних, наче отрутними випарами.

Немає ні одного між нами, що не носив би на собі якогось п'ятна, випаленого руками найближчих.

А хто вищий між нами — в того п'ятен ціла тьма.

І ми питаємо: що ж це за людина на наших шпильях? Стягнім її вниз і поставмо іншого на його місце.

Але чого ж, за хвилину, і цей другий стає нап'ятований?

Бджоли зажалюють надмір маток, щоб одна могла господарити, ми ж заклъовуємо одного отамана, щоб бешкетувало багато ватажків.

Так є з приналежними до одного гурту. А з іншими?

Той — зрадник, той — нікчема, а дурень — така звичайна назва, наче б була відзначенням.

Хто ж з нас не знає: щоб постало одно ціле, мусять стояти складові частини — вище і нижче.

Рівність — немає такого поняття, хіба як вирівнювання до позему, до опростачення.

Не так клясові протилежності роз'єднують нас, не так групові різниці завогнюють пристрасті, а радше зизоока заздрість.

Стани і групи — природний поділ і нещастя було б, якщо ми стали б одноманітні! Ми не створили б ніколи держави, лише якийсь покручдивогляд.

Держава — це струнка піраміда станів, об'єднаних одною начальною засадою.

Найкращий приклад дає наша бувальщина. Справжнє королівське виховання найкращих зраз-

ків мали Святослав Завойовник і Володимир Єди-
ноборець. Вони жили серед дружини, в якій ве-
ликий і малий, багатий і бідний стояли зрівняні
біля себе й наділені одними обов'язками: серед
однакових труднощів показати в шляхетному зма-
гу перед очима цілого народу хто з них найперший
між першими, найхоробріший між хоробрими.

Ця пірамідальність громадської будови спіль-
ноти надає кожному конечну повноту, влітає най-
менший його чин у вінок слави — народне, велич-
не, горде діло.

Тому природньо, що різні стани і групи вжи-
вають інших засобів на службі справи. І в цьому
немає ніякої зради. Чи ж робітник зраджує селя-
нина при станку, а селянин робітника при плузі?
Вони обидва помножують різною працею багат-
ство народу.

Не різнімся і не ставаймо одні одним смертель-
ними ворогами тому, що ми в інших партіях, але
ставаймо через партії на службі вітчизни.

Якщо вважаємо інші партії за зрадників, то
чому дивуємося, коли вони посуджують нас також
у зраді?

Закидаємо вигідність, трусливість і зраду ін-
шим партіям на основі деяких ознак, але чому ж
терпимо ті самі ознаки серед наших членів? Чому
стаємо нагло поблажливі супроти нам близьких
і ті самі явища вже інакше називаємо: вигідність —
конечністю буднів, трусливість — обережністю, а
зраду — тактикою?

На загально визнаній справедливості мусить
бути оперте наше громадське життя, а тимто пар-

тійні провідники мусять знайти в собі відвагу стерти в першу чергу лайдаків своїх, лайдаків серед власних рядів.

Хто ж між нами є найгірший — той найбільше кричить, неначе б серед крику хотів перед кимсь дослужитися, криком відробити свою роботу і далі — такою роботою закрити свою вигідність, свою трусливість і свою зраду.

Так стягаємо нашу святу вітчизну з високого шпиля в партійне багно.

І ще притягаємо до цього молодь, отруємо її душі, вбиваємо в ній правдивість і совісність, виховуємо з неї рабів і лакеїв ідеї.

Якийсь дикий шал охоплює нас: ми — правдиві українці з нашої партії, решта з інших партій — чужинці.

Істинно, в такому ганебному стані не була ще ніколи наша вітчизна, яка знала тільки такі протиставлення: земляк — чужинець, борець — зрадник.

В цім божевільнім маяченні посуваємося ми так далеко, що найвищі справи стають предметом жарту, насміху, патякання — втрачають маєстат.

Все стає плинне, немає нічого цілкого, аж вкрадається в слабші душі сумнів, чи ще взагалі в нас є якенебудь добро!

Не прийде в нас до обнови, якщо при цих справах не скривавить наші серця якийсь шалений біль.

Лише терпіння припинають людині крила і лише через терпіння стає вона орлом.

Але ми не сміємо терпіти тупо, як звірі.

Маємо терпіти при глибокому вгляді в причини і наслідки нашого загального стану та нашої сучасності.

Отже, не терпім, браття, як нерозумні звірі, але як шляхетні мужі, бо лише серед такого болю виростуть нам орлині крила.

Будьмо тверді до себе, мовчазні до вищих і справедливі до нижчих.

І хай ця справедливість стане ще грізніша до тих, що дорожчі нашому серцю, що ближче стоять біля нас.

Бо завжди мусимо провірювати себе при їх осуді: чи не стаємо ми поблажливі, йдучи за відрухами нашого серця.

Тільки так не спроневіримося нашому покликанню і нашій службі.

І ще будьмо обережні при розцінках усяких агентів, що не проїзджають попри нас бистрими кінями, але крутяться між нами і шипуть безугавно гаддям.

Не кидаймо легкодушно словами — ось агент, бо так кожний з нас може ним стати.

Є справи, які не полагождать ніякі слова, бо вони вимагають чину і якщо вистачили б слова, з них зникнула б усяка велич.

Здушм у серці наші легкі підозри і не випускаймо їх на уста.

Наполегливо досліджуймо їх чини, прислухуймося уважно до їх слів, доки не упевнимося достатньою кількістю доказів.

І щойно якщо дійдемо до певности — тоді киньмося на нього та зідрім з нього маску. І хай не

знайде він ніякої пощади. Бо один скритий ворог гірший за сотню явних і більші шкоди наносить ніж вони.

Так: щоб не затруїти цілої спільноти підозрами, будьмо надзвичайно обережні і чуйні в виявленні агентів, але в їх винищуванні будьмо безпощадні і невблагані як смерть.

Є земні справи, за які не можна ні до Бога молитися, ні їх між народи розносити. Хай мовчанка покриває їх dokonання.

Хай наші засуди будуть непомильні, наче б нашими руками кермував сам Бог.

XVIII

Вже проминають сотні років, як над нашим карком спочила зухвала ворожа стопа.

За той довгий час успіли вороги викупити з-поміж нас ліпших мужів або їх вигубити.

Юрба є темна і тупа. Вона дістає з крові злі нахили, зо школи не виносить майже нічого, а тим то поносять її в громадськiм житті примхи і гони до вживання. Вона дає перевагу найгіршим з-поміж себе, а ці змовляються проти найліпших, щоб вони не перешкоджували їм.

Через те ми мусимо чи не з кожним поколінням наново розпочинати розбудовувати нашу провідну верству — вибирати і ставити на чоло мужів з великим розумом, невгнутою волею і спижевим серцем.

Та які ж ми невдячні супроти цих вибраних і Богом даних мужів!

Коли вони водили нас не раз до бою, а вигляди

на перемогу зменшувалися — чи ж не видавали ми самі їх у руки ворогів? Хай твоя голова, отамане, та за наші поляже!

І вони гинули живцем палені в залізних биках.

Коли ж ці богдани приборкували непокірних і хитких, ми починали проти них змови і розв'язували тількищо почате діло.

Чи ж багато треба зусилля, щоб згинув новородок або загасилася іскра? А міг вирости з нього чоловік, чи пак міг рознестися пожежа!

Як часто не маємо ми далекозорости і мудрости, в дріб'язках губимося і забуваємо серед них про високі цілі, що саме скликали нас до гурту!

Вже тільки дивлячися на деяких людей, стаємо подразнені. Це добре, що не сприймаємо їх літно, але гарячо; будьмо навіть люті на них, але відразу питаємося себе: що дразнить нас у них? Зле поведена справа, чи може власне невгамоване себелюбство?

Багато шляхів намічуємо, що вивели б нас до мети; чи не кожний з них був би добрий, якщо ми пішли б ним гуртом. Але ми розправляємо над своїм найліпшим і на чужий не поступить наша нога.

Тимто, коли приглянемося ближче до декого з нас, аж моторошно стає, що він такий зимний і сухий: без безпосередньої любови, без туги, без розуміння заобрійности, без сердешности до терпіння.

Струпішило в ньому серце, думає він тільки півскістнілим мозком?

Не дивно, що так мало в нас підпорядкування наказам вождів.

А вже коли підемо окремими гуртами і власними стежками, якже ж часто пристайкуємо по середині, розпорпуємо грижу, тривогу серця і непевність доріг!

Ця непевність підсуває нам ближчі цілі, півцілі, які вже зовсім не лежать по боці інших відокремлених гуртів і тимто не збігаються остаточно наші зусилля до купи!

Так розходимося в різні сторони, ще гірше — розбігаємося і в своєму огірченні називаємо за проданцями всіх, що пішли іншим шляхом, бо буцімто через них саме розбилися наші прямування, зроджені гарячкою хотіння.

Але ж бо чи і вони не називають нас таксамо?

Через те і наші найкращі борці та передовики стають для нас самих найгіршими з гірших.

Найперша причина цих страхіть лежить у нашому зануренні серед випадків годин, від яких каправіють нам очі.

Не будьмо невільниками нашої доби, але її володарями, щоб не пропасти серед її буднів.

Ми маємо пожвавлувати її біг і в цьому бігу жити на велику міру й історичний штиб, не піддаючися буденним випадкам.

Але так відважно жити зможемо лише тоді, коли розраховуватимемо кожні наші чини не на десятиліття, а кожну справу розцінюватимемо з усіх боків — політичного, стратегічного, суспільного.

Так поширяться наші шляхи і на них вигідно помістимося ми всі.

І ще маймо при цьому супроти загальної думки

світу зухвалість і недовір'я — не все догідне для нас.

Будьмо, як дуби, що коріняться глибоко в землі, але коронами сягають небес.

Тільки так зникне наша короткозорість і наше змовництво одних проти одних.

Але, як уже, не зважаючи на все, таки підемо на змову проти власних братів, то найперше підім у пустелю і проведем там три дні і три ночі на безугавнім чужанні серед холодного осамітнення.

Хай наш розум питає нашого серця, чи ця змова впливає з непереможного бажання поправи недостач, чи тільки з злоби і пересердя, чи з заздрощів.

Відповідь на ці питання має прийти серед такого темного болу, щоб у тій хвилині зроджені борозди на обличчі не зійшли вже до кінця життя, немов п'ятно найстрашнішого визволення.

Опісля перебузьмо ще три дні і три ночі при читанні святих літописів, Кобзаря та Євангелії.

Так зблизимся ми до постаті святого, щоб затратити свою особовість і зануритися почуттям у морі українства.

Щойно на такому самовизволенні від душевного бруду, підносячися до найвищого людського ступня святости, щойно тоді стане зрілою наша ненависть і наша любов, стане зрілий рішенець на сьомому дні.

Бо вірте, браття, що ліпший є будьякий провідний гурт, якщо оточимо його перснем розумних і розважних мужів ніж безугавні змови молодиків, які не знають нічого про труднощі і небезпеки від-

вічальности і, тимто, їм видається все легке, а вони собі — найрозумніші.

Перед кожною нарадою ставмо собі в уяві розум шляхетних предків наших і нерозум нікчемних предків наших — через те самі розумними станемо.

Тоді приходитимемо до другів з чистими мислями, бо лише з чистоти може зродитися єдино-мисль.

І ще виступатимемо на бесідницю з покірними душами, бо ж зарозумілість підшиптує немудре і лихе.

Вона робить із нас, відважних — впертих і трусливих.

А ще далі — глухих і сліпих.

Дехто хотів би шукати чужих зразків для нашої провідної верстви, але вони мають для нас малу вартість.

Наше історичне життя дає нам достатню кількість прикладів на державний устрій з усіми доконалостями і — погубностями.

Вглибімся в них і з власних основ вибудовуймо далі.

І хай нас ніхто не вчить засад демократії, нас, що дали Руську Правду, коли світ лежав у руїнах або душився скістнілий.

Ми вміємо відчувати без сторонніх допомог.

Зрештою, завжди вирішним є не устрій, але людина.

Не шукаймо пристосування до чужинецьких устроїв, тільки розв'язуймо наші справи з нутра власного буття.

Вчімся княжити, не кличучи нікого.

Наскільки будемо внутрішньо зростатися з нашим буттям, настільки виповнимо наше призначення, бо з чужими мислями можемо лише його зрадити і зруйнувати.

Це відноситься, в першу чергу, до наших провідників.

Всі провідні мужі мусять виходити при своїх чинах з добра народу, як своєї найвищої засади, щоб були їх діла чисті та чесні та щоб вони самі не йшли за примхами і химерами, переображуючися з провідників народу в рабів юрби і своїх злих пристрастей.

Їх провідна зірка — це моральні закони, інакше ж бо перейдуть вони до бувальщини свого народу, як божевільні тирани або лайдаки.

Хай вони відійдуть зо своїх становищ, якщо до них не доросли і хай не закриваються новітніми світовими навчаннями.

Краще буде для них, якщо не погублять у боях народу або не заведуть його на манівці, щоб не лягло на них прокляття грядущих поколінь.

Ліпше буде для справи, якщо вони чинитимуть добро на нижчому ступні, ніж зло на вищому.

І хай вони відходять без гіркости в серці і стають послухні своєму наслідникові.

Будьмо обережні при виборі нових провідних мужів, але відважні при їх скиненні.

Та ще раз повторюю: при найвищому самовизволенні від душевного бруду.

Особливо тоді, якщо хто з них прагнув би свого щастя, замість бути готовим кинутися до пер-

шого бою і такою кривавою саможертвою запалити бойовий пожежар у народі, щоб, хоча б і власною смертю, показати єдиний шлях до справжньої перемоги.

Нині хіба жінки і діти можуть ще мріяти про щастя життя, мужам призначено проживати героїчно або нікчемно.

Героїчно — це значить: на прохання всім труднощам, всупереч трагічним виглядам і наперекір самому чортові виповнювати своє призначення і йти по перемогу.

І ще це значить: бути молотом, щоб перековувати перехідне в невміруще.

Хто з провідних мужів не визнає цих засад — на зайняте місце зовсім не годиться.

Але з таких скинених зробім раду старших — найближчий перстень довкола справжніх провідних мужів.

Бо може так статися, що помилково скинемо Богдана.

Таким чином не стратимо його, бо ж далі чути-мемо його слово — Божий глас.

Немає для нас нині нічого ще пильнішого, як творити знову провідну верству.

Ця провідна верства має творитися так, як це вичував наш пророк, шукаючи за причинами поразки під Полтавою:

Ой пожали б, як би були
Одностайне стали
Та з Хвастовським полковником
Гетьмана едали;
Не стреміли б списи в стрісі

У Петра, у свата,
Не втікали б із Хортиці
Славні небожата.

Мазепа і Палій — обидва великі лицарі, але обидва не зуміли піднятися понад свій час і його скороминущі вартості, щоб у з'єднанні побачити вічне для нації і спільне в їхніх відокремлених змаганнях.

Творім сьогодні провідну верству з ясным розумом, крицевою волею і великим серцем.

Опісля творитимемо родоводи, що забезпечуть нам тяглість влади, щоб, врешті, скінчилося наше найбільше нещастя — гуляйпільство, щоб розпочинати справи від себе самих.

Тільки через таких мужів наш народ перестане бути сплячим львом, збудиться і грізно потрясе гривною.

XIX

Надзвичайним зусиллям кількох найшляхетніших мужів з-поміж нас вдалося створити раду.

Ця рада мала бути вольовим вородарем наших душ, порядкувальним органом наших справ, рівноважником дій розуму і потреб серця, оформленням мрій у визначених чинах, збереженням перед самоспалюванням, протверезуванням ошоломлювання, моральним очищенням із недавнього намулу і захованням голоти.

Що з того всього здійснилося? Рада стала — ох, якже ж незабаром — безвольною, фаталістичною, розлінивленою, улягливою примарам дійсности, мантаченням розуму при забріхуванні і самообріхуванні, сліпою жадобою влади, з червивим

дуплом внутрішньо, з заялзеними ганчірками світу зовнішньо — ось чим стала рада!

Чому ж дехто такий впертий при закриванню її помилок? Цією ж впертістю виганяє він із неї не тільки Божого, але всякого духа!

Керманич лежить у лічниці, чому ж ми не виберемо іншого на його місце? Чи ж є він Божим помазанником? Чи в час його недуги має нездужати і народ?

Горе, тричі горе народові, якщо він здатний видати тільки одного провідного мужа.

Чи може боїться хтось, що прийде ліпший наступник і затьмить попередника свого й його поплечника? І йому, дрібному, перешкодить у дрібних мантаченнях?

Дивлячися на такого, видається, що єдиний зиск із багатьох політиків був би тоді, якщо вдалося б купити їх за те, що вони варті, і зараз таки продати за ціну, яку вони самі на себе ставлять у своїй зарозумілості.

Чому ж вибираємо людину на керманича, що трясеться над гробом? Щоб заспокоїти її лестощами? Щоб мати для себе щит, а не зброю при справі?

Горе, тричі горе громаді, що заспокоює себе-любство і не вимагає служби!

Чи ж не розбиваємо власними руками раду, хотючи її, обмертвілу, муміфікувати?

Не найвищим місцем для служби вітчизні стала нині рада, але сумнівними почестями й малими вигодами кількох осіб.

Не жертвенною працею з посвятою і самозапе-

реченням стає рада, але вивищенням понад юрбу.

Та це примарне вивищення! Дехто каже: я є понад ними, але хто з нас каже: який він великий!

І злочинці висять на шибеницях над юрбою, але в той час є вони під нею, не забруджуючи її ніг.

Треба пильно вважати, щоб не стати таким злочинцем.

Служба для вітчизни — це безугавна служба жерця перед вітарем Бога, бо Божество вимагає, щоб безустанно горів святий вогонь.

Хто ж це сміє не допускати другого жерця, якщо вітар стоїть пустий, а вогонь потахає?

Хто ж це сміє свідомо ставати богохульником перед нами, вірними, і на місце нерукотворного символу на вітарі витесувати якихось ідолів по темних кутках?

Святий вогонь мусить вічно горіти і тимто біля нього мусить безугавно стояти найвищий жрець, щоб його пильнувати.

Чи ж зможе інакше запалитися з його іскор велике полум'я в наших серцях?

Чи не впихаємо сокири своїм недбальством у руки тих, що хочуть раду зарубати?

Тим блудним лицарям, яких молода сила розщипає надміром соків на бездоріжжях безголів'я й яким усі дотеперішні цілі є невисначальні.

Вони напхали собі, ще молодиками, до голови всякої січки — відірваних відомостей, не перевірюють тепер їх із досвідом життя і з його роз-

ладом, бо, буцімто, знають самі з себе все, що є на світі.

Тим лицарям облуди, свідомим свого безсилля опанувати й упорядкувати справи, що через те зосереджуються тільки на руйнуванні.

І ще попростому злочинцям.

Своїми нерозумними чинами допомагає дехто ростові довір'я і до таких людей, що колись розбивали раду, бо вона взагалі була українська, а тепер розбивають, бо вона замало українська.

Чи це злочинці, чи тільки шалені — тут не важне, але ж бо вони не поширенням обріїв, але вказуванням на хмари відтягають нашу увагу від діла.

Всі ми прямуємо до органічності, тієї гри притягальних сил у середині спільноти і відпихальних відносно чужих, а куди спрямовують вони нас?

Та ж вони розбивають цю органічність — народню різноманітність, ув'язнену закоріненням у минулому і здійснюванням вічної цілі: в відграничуванні себе від чужої породности, в протиставлюванні себе загрожуючим потугам, в бутті завжди тільки собою, в думанні, представленні і почуттях до безугавного росту.

Не вірмо людям, що раз говорять — ви не є ніякі українці, а другим разом — за мало бути українцями, ставаймо надукраїнцями.

Тут не треба багато розуму, щоб розчовпати таке безглуздя, що в обидвох випадках відкидає ціле наше буття. Вони не кажуть: це зле, а це добре, отже, поправмо зле; тільки вони кажуть: все

було зле і залишилося зле, а добре тільки те, що ми кажемо.

Ні, такий не є нашим Богданом, бо богдани не заперечують усього минулого, тільки виправляють його і лицарськими чинами доповнюють.

Хто ж хоче бачити в нас лише самі недостачі, яких ми самі не заперечуємо, і не шукає підйому в нас усіх, але в собі — цей є злочинцем і його шкідництво тим більше, що більше значення набере він серед нас.

Нашу майбутність можна оперти тільки на живущім поколінні і на бувальщині, що кожную діяльність вповні вивізнити може.

З чого будемо починати, якщо відкинемо нас усіх і наше минуле? З образів їх голів? Добре, але яких? Коли вони були молоді і кликали — не будьте українцями, чи може тепер, як старими стали, і кричуть — будьте надукраїнцями?

Якщо ми підемо за тими людьми, то може так статися, що одна частина з нас піде за голосом такої молодости, а друга за криком такої старости і переріжеться одна з одною.

Чи це мало б бути такою ціллю?

І ще: як це можливе, щоб ми перестали бути собою?

Українцями є ми лише настільки, наскільки даємо собі приклад українського життя — чинами, поведінкою, обичаями, навіть забавами і стравами.

І хай нам це вистачає.

Тимто зле говорять такі противники нашої ради, але і з радою є зле.

Якесь тупе вдовілля огортає її частину при

розгляді найвищих справ. Ця частина тішиться навіть з нашої убогости, а смішно дрібні осяги враховує собі за тріумф.

Та й ще заводить насилля безсилим.

Мусить наступити зворот! Він має вийти з оцінки теперішності і її потреб, спрямовуючися до розв'язки в наших вічних символах.

Тільки найвище напруження найшляхетнішого ядра нашої спільноти може подати шлях і засоби куди йти і що робити.

Так шляхетність віднайде шляхетність і скріпиться нею.

Тоді навіть буденність набере інших барв, піднесеться на висоту незнаного і дотепер нечуваного, чогось свіжого, і очарує нас усіх своєю глибиною в простоті.

Рада сповнить своє завдання, якщо стане суворою до себе самої.

Будьмо всі суворі в оцінці наших недочетів і наших чеснот, не відкидаючи їх насліпо і гуртом.

Одні плекаймо, другі виполюймо, але хай навіть недочеті стають ступнями до нашого нового підвищення.

XX

Зо створенням ради постав велетенський підйом духа і моральний капітал.

Що сталося нині з тим капіталом серед безприкладної нездарності, лінивства, бруду й облуди деяких з-поміж нас?

Перед цією мали ми всякі інші ради. І коли стало намагання спровадити усіх представників до гурту, ми не розв'язували попередніх, але зали-

шали їх пришишклими на боці — на всякий випадок.

І тимто ми приходили до нової ради не на раду, але на вимушування і гвалт.

Дехто з нас каже: ось тут, за пазухою, маю свою стару раду, ще не розв'язану, і якщо не погодитися зробити мені те і те, то я поверну назад до своєї.

Так стає кожна рада глумом над поважними нарадами і розрадою для наших ворогів.

Чому ж не стають наші ради кузнею державницького мистецтва — холодних розважувань, довгих дослідів міжнароднього положення, самоопанування, вичікування і . . . мовчазности; зосередженням всієї нашої енергії, наче в стрілі на напнятому лукові; безугавною напругою в прямуванні до цілі; зневажливою байдужністю до всього, що відтягає або не веде до неї; причаєністю і скоком хижака на добичу і перемогу.

Такою радою не стають наші щораз новіші ради, тимто так легко вони коляться або творяться нові, яких найважливіша ціль — стати понад усі інші ради.

Ця дурновата форма вбиває кожний зміст. Не назва вирішує про історичну вартість кожної з них, але згуртовані в ній мужі, такі мужі, що мають державницький розум, державницьку волю й бажання до державницької служби. Державницькість — значить тут: ширина мислі, безугавність прямування і вірність вітчизні.

Хто зможе сказати з усіх членів ради, що він

виключно і ще раз виключно стоїть на службі вітчизні, а не в погоні і за власними цілями?

Старші з-поміж нас твердять, що ми ввійшли тепер у добу демократії, тимто влада і представництво можуть належати тільки до них — відомих цілому світові демократів.

Чи ж такий примус не є насміхом над волею народу? Не є особистою арендою демократії?

Мені видається, що ми вже давно вискочили з доктринерських штанців, із спорів про форму для форми. Ми бо знаємо вже біг життя і світових подій в їх суті і прапричинах — бойове самооб'явлення народу.

Хто нездатний переорганізувати народу, запалити його новітньою ідеєю і кинути в бій, як моноліт, що тужить за чином, в такого похлипування, що буцімто лише його визнає Захід, є безсоромним блахманом, який граничить із зрадою.

Нам не важливо в остаточному розумуванні, чи хто вигідний для Заходу чи ні, але нам важливо, чи він діє для нас і як заступає справу. Бо ж чи є він чужинецьким висланником до нас, щоб ми його за чужинецьке наставлення до нього шанували, чи може є він виконавцем вічних завітів нації та нашого післанництва в світі?

Ні, не про демократію, не про насилля меншости над більшістю тут ідеться, лише про обов'язки в найтвердшій службі і тимто цінитимемо лише тих з-поміж нас, що зуміють виректись себелюбства і зуміють повинуватись, якщо не можуть наказувати.

Видається, що цим «визнаним» бракує головно

— відваги, тобто повної перемоги власного страху і хоч би частинної віри в зломання чужої сили власною рукою.

І ще бракує їм найвищої величі, величі терпіння — бути здатним не лише жити, але і вмерти на службі вітчизни.

Навіть ще гірше:

З величньої ідеї ради вироджуються званеві балакуни, яким не йдеться про розцвіт народу, але про квіт власного роду; не про життя для народу, але з народу.

Дехто хоче виступити з ради і створити нову — це ті запаленці в самоспалюванні нації.

Може бути, що в них багато чистих бажань, але ж бо чи через їх виступлення з ради перестануть існувати їх противники?

Не бажання, але змога і вміння вповні опанувати поле діяння, на якому стоїться — ось що визначає правдивого мужа. Тимто такі виступлення треба вважати за слабощі, ще більше — за втечу.

Політика — знання справ й обізнання з громадськими силами та напрямком їх діяння, щоб їх спрямовувати до свого русла — це все відпадає при відсуненні себе від інших частин.

І тимто, коли творення і закріплювання начальної ради, як ідеї і діла, треба лише вітати, то творення щораз нових рад, хоч би вони і називалися також начальними, треба тільки осуджувати.

Це ж бо вони стають серед нашої руїни, нещастя і ганьби виключним засобом себелюбства і наживи.

Навчімся одного з нашої бувальщини і смут-

них коромол: до творчої співучасті в одній загальній раді треба себе виховувати, ще більше — до неї доростати.

Це стане можливе лише тоді, якщо будемо гуртуватися не так довкола ради, як зовнішнього знаку об'єднання, але довкола ради, як символу тієї самої ідеї — добра вітчизни в непроминальних формах.

І ще це можливе тоді, коли до ради входитимуть мужі, за якими стоїть гурт борців, що добровільно взяли на себе обов'язок жити для вітчизни і вмерти за неї, а не гурт партійних хлопоманів, що вибирають собі за звання провадити інтереси партії, щоб рицькати при свинячій кориті; борці ж бо тільки можуть мати ясний образ, як формувати долю своєї країни, всі ж інші можуть тільки жакувати на ній і викручуватися з кожної недолі.

Не людяні зо зв'язками, заключеними при шинквасах, або на подружніх одрах, або в темній змові — тримаймося разом і легше пропхаємося — мають вирішувати добір мужів, але борці і тільки борці, випробовані в тяжких боях, великих злиднях і довгих роках служби — добір мужів до ведення справжньої політики, не до безкарности в історичних злочинах.

Чи ж уже не бачили ми, як розліталися в хвилині небезпеки всякі комітети, залишаючи людей на поталу?

Чи ж не бачили ми, як жакували вони народне майно і не розраховувалися перед ніким?

І чи ж не бачили ми, як ті ж самі ниці труси знову появлялися по розтічі і серед недобитків

знову висувалися на чоло проводу? Це вони власне є гробокопателями довіря, а в дальшому справи, бо саме через них у трудний час розбігаються люди, знаючи, що їх залишить провід, якщо вони самі не подумають заздалегідь про себе самих.

Якщо за членами ради стоятимуть борці, тоді вони справді нараджуватимуться, як визволити вітчизну, як зосередити всі наші зусилля до одного удару, а не виторговувати взаємно всякі уступки.

Тоді і загал не мовчатиме, якщо його годуватимуть кожного дня якоюсь забріханою половою, взаємними обвинуваченнями та лайкою, щоб поставала така страшна нерозбериха, що залишається хіба тільки викрикнути — вони всі лайдаки!

Ні, навіть загал тоді не мовчатиме, але великим голосом домагатиметься одної цінності, яку кожний провід у кожному часі і в кожному народі мусить подавати: довір'я до себе, без якого все мусить піти в розсип.

Торги за уступки! В них добачаю найбільшу нікчемність мужів, що називають себе провідними.

Та ж усі ці уступки є тільки байками для дітей, бо яку ж форму мають вони в житті?

Всяка уступка без зовнішньої форми і підстави для здійснювання є мертва.

Чи ж не стають вони маняками в погоні за смішними маніями?

Навіщо лягтися і змагатися за щаблі на нашій суспільній драбині, як вона сама є лише нашим великим уроенням.

Гляньте, такий муж з найвищого щабля виїз-
джає за море і відразу переходить до миття по-
суди або шурвання підлоги.

Ми всі стоїмо на дні і ділимося на дві громади:
ті, що на службі вітчизни, і ті, що від неї відійшли.

Служба! Що значать у ній якінебудь щаблі?
Всі вартості лежать виключно в наших серцях. І
будьмо певні, що кожна добре виконана праця і
кожний переможний бій за справу знайде в сер-
цях відгомін і створить відсторонь пошани — еди-
ний щабель, яким розпоряджаємо в крузі нашої
спільноти.

Ніякі, і то буквально ніякі, наші щаблі не обов'-
язують нікого в зовнішньому світі, а нам самим
видаються тільки хворобливими уросеннями.

О, ми дістали від світу рівність! І зрівнювання!
І вирівнювання! Це все — вниз, до рівня негрів і
худоби.

Ніхто з нас так зрівняний не зчиняє з того при-
воду колотнечі, не кричить, що він не є худобою,
лише ввечорі, змарганий трудом, стогне від тілес-
ного болю.

Чому ніхто не стогне на нарадах від душевного
болю, що ми всі призначені на схудобіння із-за
браку єдиномислі попереднього покоління, із-за
зради предківських заповітів, із-за подлої погоні
за маніями?!

На нарадах заливає нам очі кров від жадоби,
щоб пришилити на себе якнайбільше уросених
титульних дармовисів і, якщо хто з нас має їх
більше, кидаємося на них, і зриваємо, і топчемо.
Мов варвари або повії.

Чи ж можемо ще бачити такими почервонілими очима, що наша майбутність, доля і кров спочиває в руках і пройдисвітів і світових обманців?

Так проходить нам час серед колотнечі і ми всі поволі розбігаємося по п'ятьох суходолах, нарікаємо одні на одних і зрівнюємося там на нових землях з неграми.

Служба для вітчизни зводиться до колотнеч, колотнечі до уроень, а дійсність виповняється марнінням і завмиранням.

В лютій нарузі обкидуємо один одного болотом і скажیم собі самим: хто з нас залишився ще чистий?

З брудними душами розходимося по суходолах і там у вуличнім болоті годуємося відпадками, якими тучили ми в вітчизні безроги.

І що нам, розсипаним, значитимуть ті чи інші ради? Як зможуть зібратися наново в гурті всі їх члени?

Але прямо беззастережне значення має для нас рада, як символ і прапор, довкола якого мусимо збиратися в бойовому поході!

Важке життя чекає нас усіх, хто з нас зможе жити повним життям?

Але не живучи повним життям, всежтаки тільки від нас залежатиме, чи станемо білими неграми, чи стоятимемо духом понад нашим животінням.

А якщо це нам вдасться, то звідсіль виплинуть і наші обов'язки на службі вітчизни і то не лише членів ради, але нас усіх — борців усіх: докладно усвідомити собі місце України в світі, яку роль вона грає в плянах світових потуг. Доки цього не

знаємо і не вчуємося, як вони будуть діяти, доти не можемо висунути можливої до здійснення нашої власної розв'язки східніх справ.

Знання справи і відповідний чин — ось завдання, що стоять перед нами всіми, щоб ми знали в майбутності, де уступити, а де залишитися невгнутими.

І ще маємо зрозуміти чужий спосіб думання, приглянутися і засвоїти собі чужий спосіб діяння, щоб бути мудрішими, не іграшками в руках проїдисвітів і грабіжників.

Як особи і як народ ввійшли ми нагло і відразу між народи світу, де мусимо бачити і думати в світових вимірах. Якщо не зуміємо цього робити і залишимося при всіх хибах і недостахах нашого духа і душі, не виконаємо нашого завдання ні як окремі особи, ні як об'єднання, ні як ради.

Свята кров наших братів, поляглих за свободу в вітчизні, важкі сльози матерей і сестер, прикованих до ярем наїзника, і проклін грядущих поколінь впадуть на наші голови, якщо не станемо і тут в одній бойовій батаві.

XXI

За золотокований стіл у Києві кували криволи князі удільні, аж врешті попадали в полон кошовників.

За булаву самоцвітну сперечалися гетьмани, доводили країну до руїни, аж врешті підпадали під московську кормигу й кістьми вистеляли мури Петрограду.

За що сперечаємося ми тепер тут, по далеких чужинах? Де той стіл золотокований і де булава самоцвітна?

Ми розпльовуємо себе й одні одних за уроення, найвище за місця при свинячім коритці.

Не найліпші видираються на чоло серед колотнечі, але найгірші; вони ж бо можуть обіцювати все, не дорожачи нічим.

Чи ж таким робом не став уже в нас і джура гетьманом?

Скільки ж бо лакейських душ бродить між нами і добрі між нами кланяються їм!

Ми, зрівняні з неграми і худобою, затрачуємо почуття неписаних законів, з яких найважливіший на цьому місці — покора.

Скромність і покору заступає зарозумілість і зухвалість, з якими ці лакейські душі пропихаються ліктями і стають в першому ряді громади.

Згінники свиней, покутні писарі, манкарі, фальшивники паперів, навіть хруні і запродавці колишні — всі вони товпляться, щоб рознести останки серед наших страшних злиднів — продати наше ймення, бо ще лише воно має історичну вартість.

І як ми оборонимо честь у нас самих і честь перед чужинцями, як ми, замість ставити запору цим виригам народу, сваримося за уроення і тим стаємо в очах чужинців з усіма нашими столами і булавами тільки першими серед свинопасів?

Наші представники залишилися б вицвітом народу принайменше в нашій тузі, якщо вибрали б ми найліпших з-поміж нас, усім відомих з крові та чинів, і наші надії на них переливали б — не на роздерторотих.

Але якщо маємо вибирати найліпших з-поміж нас, то перестаньмо обкидувати одні одних болотом, бо найліпший — це значить: він має честь, над усе найдорожчу, над життя. Чи ж ми не відженемо їх від себе, якщо за трудну службу вітчизні не почуватимемо вдячності, як нашого теперішнього найвищого відзначення, але погорду?

Подумаймо: не всіх предків маємо наслідувати, але найліпших, бо лише їх шануємо; так вибираймо найліпших з-поміж нас і шануймо їх нарівні з предками.

Чому завдячували предки свої найбільші перемоги над ворогами? Внутрішній згоді!

Погодімся і ми і перед найліпшими між нами упокорімся!

Тільки розбудовою внутрішніх відстороней в нашій спільноті, якщо найгірші повернуть на дно, а найліпші висунуться на чоло і ми їм оказуватимемо добровільно пошану, тільки цим шляхом залишимося шляхетною породою серед народів землі, навіть якщо працюватимемо поруч негрів.

Ми будемо приймати накази чужинців при заробітках на щоденний хліб, але духово залишимося одним великим гуртом, що об'єднається незримом докола одного вибраного осередку, неначе докола свого прапору.

Лише так зможемо ще почувати, що ми — вигнанці, які мають повернути через бої і побойовища до нашої вітчизни.

Живучи серед негрів, еднаймося одні з одними прихильними словами, вимінюймося думками з

земляками з інших суходолів, а всі разом линьмо нашим серцем до нашої святої вітчизни.

Під цю пору не можемо нічого особливо великого зробити для нашої справи, найвище можемо гуртуватися в любові, щоб не розгубитися, а тим-то потрібно нам тільки одного зовнішнього символу.

При цьому не чванімся якимись заслугами для вітчизни, якщо зробимо щонебудь котрому з нас — це потреба серця і розуму, щоб допомогти слабшим землякам.

Якщо осягнули б ми велику любов одні до одних, то для вітчизни працювали б ми тут, на чужині, не так серед нас, як радше серед чужинців, позискуючи їх для наших майбутніх цілей.

При зустрічі з чужинцями заховуймо перш усього — достоїнність. Через неї оцінюватимуть і цільний наш народ.

Хто з нас не усміхається на згадку про короля циганів?

Для народів світу є ми також циганами, наші провідники — циганські королі!

І ми мусимо перемагати чужинців, як наших найбільших ворогів, щоб вони змінили своє наставлення і в нашому нещасті побачили добро і велич.

Будьмо терпеливі при переконуванні!

Але залишимося циганами і королями циганськими, якщо між нами щораз наново не відроджуваватиметься любов.

При зустрічах із чужинцями навчимося відрізняти: далеких чужинців і чужинців-сусідів.

Чужинці-сусіди — це наші спадщинні вороги і ми позбудьмося супроти них нашої чуттєвості, не шукаймо серед них чеснот, не осліплюймося гаслами про братерство!

Скільки ж бо це вже нас коштувало крові і страждань!

Будьмо горді, бачучи їх. Але хай це буде не гордість визволенця супроти пана, переставши бути його невільником, але хай це буде гордість володаря, що ненавидить ворога, з яким ніколи не примириться.

Така високоглядна гордість мусить бути ненавистю, бо інакше стала б зрадою долі й спадщини бувальщини.

Лише через ненависть до ворогів залишимося народом серед народів землі.

Хай вона стане одною з наших начальних засад, якої ніколи не забудемо.

Хто прагне виректися її для замилювання очей, щоб стати милим ворогам, стає злочинцем серед нас.

Ще раз треба пригадати тут слова вішунки:

Ох, може б не було життя таке нещасне,
Як би вогонь ненависти не гас.

О, я знаю, тут піднімуть крик наші мармелядодухи! В своїй слинявості і попхіньканості вони йдуть знову з «духом часу», за найновітнішими гаслами — в полоні нового світового обману.

Наша бувальщина вчить, а предки дають приклад для вічності: з нашими ворогами не можна нічого вдіяти замирюванням, вирозумінням, вибаченням — це все наша загибель!

Отже, постановім: по різних осередках усіх суходолів вибираймо собі за керманичів таких мужів, що найліпше вміють гуртувати нас, найскорше знаходять шлях до розмов із чужинцями і найбільше ненавидять наших ворогів. Таких вибираймо постійно. Хай це будуть мужі в літних роках, чесні, непохитні і досвідчені. І хай вони ще будуть серцем прихильні до людей, щоб до нижчих від себе змогли вони легко прихилитися, а вищі від них до них приклонитися.

Єдине, що нам справді дає нині світ — це спокій і на спокійний час хай нам це вистачає.

Але подивімся! У вітчизні залишився тепер тільки один провідник, бо серед небезпек не питається ніхто, хто буде перший, лише хто найліпше попровадить, щоб вийти переможцем із небезпечних боїв.

Його рішення є там невідкличні і він сам іде за ними в осамітненні та крізь темноту так, як по орбіті кружляє зоря.

Серед кривавих змагів у вітчизні показується, що ми справді великий народ: маємо провід, що вміє наказувати, маємо масу, що вповні довіряє йому.

Як прийдуть великі бої, а по них перемога... Хай нас Бог помилує за нашу велику побожність та пішле незаперечного переможця, а ми віддаймо йому найвищу почесь.

Але й він повинен скоро уступити, якщо справді любитиме вітчизну понад усе земне!

Найліпший генерал у бою не завжди є й добрим будівничим.

Хіба що він був би Богданом!

XXII

Ми стоїмо напередодні нашого поновного історичного розквіту або вже остаточного знищення, як окремої народньої одиниці.

Жорстока доля стукає глухо до воріт нашого буття. Якщо відчинимо їх і перед нею, невблаганною, станемо око в око з малим серцем, впадемо на землю мертві.

Цієї долі не можемо виминути. Ми її дістали в колісці, ще більше — перед народженням.

Грає пора, в якій покажемо, чи ми до неї доросли. Ні, чи ми варті її.

Ніякий відтинок бувальщини не можна порівняти з нинішнім, але в чому сучасні мужі дорівнюють колишнім, великим?

Скільки разів давить нас спазм у нічнім осамітненні серед чорних дум: він не доріє до трагічних завдань і страшних рішень.

Як ми накликаємося, щоб збуджувати з власних надер і найглибших надер народу ті приспані запаси сили і снаги, щоб мати відвагу стати перед оком невблаганної долі?

Щоб стати й остоятися!

Якими золотими словами з наших літописів очищуємо і скріплюємо себе?

Якщо не можемо погодитися одні з одними на одного мужа, чому ж, виходячи з джерел нашої бувальщини та її правд, не творимо групи таланів, що давали б певність і запоруку наших майбутніх перемог?

Чому це на вершини нашого громадського життя вдерлися якісь духові недоростки й обкидують-

ся грязюкою в дивній заїлості, чи в дитячій забаві?!

Долини виповнюютья річками крові, узбіччя застеляють трупи, а ми тут ошахровуємо життя або ще найліпше мандруємо пустельниками з розпачю в серці й осамітненні.

Скільки, ох, скільки нас ще варті жити, як українці, роковані до чинів велетенських?!

Хто бачить вітчизну в візіях кривавих і приготується до тих страхіть?

Два шляхи стоять перед нами: паплюжування і розслаб та взаємна пошана і скріплення, щоб могли стати взагалі в спільній лаві та серед найвищої любові співділати в подіях, що грядуть, що вже ось тут!

Чому нашою долею не стане і воля усвідомлена в потребах часу?!

Чому ж перехвалюємося своїми заслугами, як вони ще не вкоронувалися завершенням й успіхом найвищим?

Чому ж не запитаємося себе самих: чи ми дали і чи справді даємо наше найвище зусилля?

Велетенське поле лежить перед нами в повному облозі. Чому заздрісно тручаємо кожного побратима, якщо він робить щонебудь у нашому поближжі?

Чому ж відразу покидаємо власну працю або будимося з безділля, щоб його трутити?

Чи ж не бачимо, що його чесно пророблена робота стає стежкою і для нас самих, щоб ми легко проходили крізь хащі невигод і терням не ранили себе?

Що його небезпеки стають нашим забезпеченням або вказівкою, як їх оминати?

Чому з слави робимо неславу, а з помилок — злочини?

Справжній муж живе жертвами своїому призначенні, отже, чому ж чванимося своїми чинами, як ми залишилися лише вірні йому?

Вірність добровільно взятим на себе обов'язкам не надається аж ніяк до оцінки власних заслуг!

Але це ще не значить, що наші противники мають їх зовсім обезцінювати, бо що ж вони робили в той час? Нічого? Чого ж тоді обмовляти так жорстоко? Легко бачити збоку помилки і недостачі, але труднощі при виконванні переживає лише той, що трудиться підважуванням проклятої плити, як вона завалює браму до свободи.

Хто чинить, не бачить ширини, тільки ціль у далі та засяг творчої руки. Не критикуймо загостро, щоб нас не запитали: а чому ви спали? З розсудливості? Зо страху перед небезпекою? Чи може з тупости і лінивства?

Навіть нерозумний чин є розумніший ніж мертво безділля!

Але сьогодні не вивищуйтеся одні над одними розсудністю, хоробрістю, чи перевагою здобування впливів.

Вони всі разом — це тільки крапля в тому морі, якого потребуємо, щоб здобути свободу.

І не здобудемо свободи, якщо не об'єднаємо всі ці притаманності.

Розсудливість є рівна силі, а сила — хоробрості, якщо вони співдіють і доповнюють одна одну.

Не говорім: вони — старі, ми — молоді, бо всі ми сьогодні вже старші!

Не кричім: ми — войовники, вони — посадники, бо ми всі однаково на службі вітчизни.

Але вистерігаймося тих усіх при коритах. Вони на словах — найбільші войовники, найвищі посадники, все в них най... окрім одного, чим вони є в дійсності: злодіями і наживниками, донощиками і злочинцями, що заплямовують нас усіх; слабших на безпуття зводять, зраду підшптують і колотнечі зчиняють розбуджуванням злих інстинктів, задрощів і вічно ненаситного голоду.

Чого вони діткнуться, те стає дрібне і нікчемне; що вони зроблять — стає нечисте; навіть повітря в їх поближжі перемінюється в отрутні випари; їх письма тхнуть плебейською огидністю!

З гралями підходьмо, браття, до цієї голоти, з віниками і дрючками. І не допускаймо її до себе хіба на віддаль далеконосного стрілу, щоб зберегти чистоту і невинність.

Кожний з нас має тьму ворогів у власній душі, якими погорджує і їх нищить, бо вони нищать спільноту нашими власними думками і руками.

Ця голота — це приятелі і спільники їх, тимто вона нам ще більше небезпечна ніж спадщинні вороги.

В її устах навіть правда стає смердючою!

Нема будови без нищення. Але перед змагом з нашою невблаганою долею мусимо видати перший бій злим склонностям у нас самих та їх спільникам — голоті.

Ми є добрі і злі, а в цьому, не зважаючи на все,

запорука перемоги, але голода є тільки зла, тому мусить стояти від нас на віддаль далеконосного стрілу.

XXIII

Повня жахливості нашої доби вимагає від нас беззастережного самовідречення, щоб її перемогти. Що з того, що ми будемо мудрувати, наглими нервовими скорчами борсатися і перехитрювати її домагання? Її залізний віз переїде через нас і розчавить.

Тимто треба мати відвагу вилізти на той віз і з безлячним серцем стати візником.

Теперішній мир є гнилою війною і хто не має кривавих візій майбутньої, той вже є неживий.

Ми маємо готуватися не до праці, але до боротьби і перемог.

Бо нашим миром може бути тільки перемога!

Перед десяти роками почали ми останню війну, що охопила врешті цілий світ, бо тільки ми залишилися вірні вічному законові — боротися за свободу.

І коли світ увійшов у розкислий мир, єдино ми не зложили зброї і на прю цілому світові далі боремося, залишившись непохитними при нашому призначенні.

Нашою справжньою чеснотою стає хоробрість, усі ж інші — тільки чеснотливістю.

Наша любов до життя стає любов'ю до боротьби, а наша боротьба — найвищою надією.

Ми мали відвагу повстати проти двох стін, що з собою зударилися, й остоятися проти них обидвох.

Вони обидві були ворожі до нас; вони впали одна на одну й перша розвалилася, а другу ми ще досі розвалюємо.

Ми знаємо, що нам не судилося тихе щастя, бо наше щастя є лише у хвалі перемог.

Хоч уся наша дотеперішня боротьба не була ще ніколи подумана, як кінцевий вінок, то всежтаки всі бої ставали і стають передвісником майбутніх перемог.

Я говорю — ми, але скільки ж бо між нами таких, що до нас не належать?

З острахом бачу скільки між нами вироджених, яким рабське тавро пережерло кості і переходить у шпик.

Таким можна лише сказати: ми знаємо, ви не підете з нами на ворога, хіба що ми вас потягнемо, а тимто перед перемогою над ворогом переможіть у собі раба.

Не рвміся нерозумно до непотрібних жертв і не ставаймо шалені. Вимоги сьгоднішнього часу — це не зухвалі осяги одиниць, але передишка народу перед грозою, що у великий час урятувати вітчизну.

Дивлячися часто, як ідуть на смерть шаленці, думаю: ось ідуть зрадники вітчизни, не чекаючи на слухний час, щоб стати її героями. Бо ж чи це не зрада справи легкодушно кидати своє життя, коли її заступає примха, або бажання пригод, або навіть — що за сором! — жадоба гроша.

І ще одно слово до них: це не є шляхетно, якщо борець роздирає сорочку й показує свої рани, винесені зо служби вітчизні, коли народ радується

великою радістю. Але чому ж ви перехвалюєтеся своїми заслугами вже тепер, як перед нами стоїть ще страхітлива війна, бої і катастрофи?

Щоб пишнитися? Чи ж не достойніше пишнитися блискучим панцером над ранами? Щоб відстрашити слабших з-поміж нас? Щоб гіршим з-поміж нас допомогти жалуватися? Щоб нездатних до рукопашного бою зовсім розм'якшити?

Хай словом войовника буде запитання: де ворог? Або бойова пісня, або похвала боям.

Не пишнімся, браття, своїми заслугами і не вищуємося понад інших.

Є войовники мечем, але й є войовники словом і немає між ними великої різниці, якщо всі вони мають сталеве серце й однакову мету — боротьбу за свободу.

І ще: бій має всякі вияви і тимто не є важче завдання того, що бореться, від того, що тільки постачає зброю.

Великі небезпеки лежать не тільки перед лицем ворога, але і в глибокому запіллі.

І далі: певно, небезпека для життя борців ступає бундючно на полі бою, а небезпека для майбутніх поколінь підкрадається тихолазно і хто розчавить її гадючу голову, той сміливо може називатися героєм. Він бо не дозволив промахлювати нашу криваву перемогу в торговельних махінаціях.

Доля нашого народу в'яжеться тісно з долею не тільки довколишніх народів, але й цілого світу.

Хто з нас оборонятиме розумним словом нашу долю на раді світу хоч і без безпосередньої небез-

пеки для життя, в цього неменші заслуги ніж того, хто обороняв би відтинок до останньої краплини крові.

Перемоги здобувається на полі бою, але використовується і закріплюється їх при письмових столах, де холодна думка стає шаблею, а відвагою — готовість кинути узброєний народ у нові бої, якщо порушена його честь або основа буття. Тут треба сили Атласа, щоб з повною відповідальністю нести на своїх плечах долю народу, нести, не зігнувшись і не податися, хоч би наступав увесь світ. Тут треба мати не тільки розум, але й непомилковий інстинкт і в холоднім шалі виплекуваний гін.

Перші та другі — войовники: перші обороняють або здобувають теперішню долю народу, другі борються за майбутню, формуючи образ світу далеких поколінь.

Всі вони йдуть до бою або на нараду — з мечем!

Що здобудемо зброєю, а не закріпимо пером — яка користь нам із того? Наші справедливі здобутки вважатимуть грабунком і ми станемо знову помостом для світлої майбутности наших страшних ворогів, щонайменше — їх охоронним валом.

Не є гідні мужа слова: я маю стільки війська, що в мене люди мислі можуть бути писарями, бо все доконаю мечем без них; з провідника народу стає він відразу ватажком.

І не є гідні мужа слова: я доконав це і те, а що ви, білоручки? Цим він знижується до ярмаркового самохвала.

Всі наші вчинки лежать у невисловленому гоні

крови. Кожний з нас виконує заложену предками спадщину й особиста заслуга зводиться тільки до її усвідомлення і безугавного хотіння в своєму часі, в своєму оточенні і на своєму місці: щоб ціле життя стало жертвою призначення.

Що з більшої глибини, що з сильнішого гону випливають наші вчинки, то з більшим успіхом і на довшому відтинку чинимо свою повинність, таку власне повинність, до якої жене нас внутрішній примус.

Нічого немає тут випадкового, все є конечне! Наша особовість стає зовсім манюська, зате засаднича і вирішальна є спадщина предків, що дали нам таке тіло і саме такий дух!

Чи не з тієї ж причини є подібні наші чини до спизжу. Але хто обносить їх у власних устах, у того вони ржавіють від його ж таки слини, аж доки запоморочення успіхами не доведе його до повного неуспіху із-за остраху непевности перед втратою.

Найбільше лихо добачаю в тих з-поміж нас, що домагаються нагород. Вони глядять довкола себе і кажуть: я є ліпший від того, бо він нерозумний; я є сильніший від тамтого, бо він слабодух! Чому ж вони на вищому щаблі в нашому народі? Чому ж вони мають молоко і мед?

Але чому ж такі забувають про щастя давання? Що може встоятися в ціні при порівнянні з їх щастям перемоги, як вони напружували груди?

Вони ж дійшли до найвищої чесноти: в безумній хоробрості зробити з власного життя подарунок! Справжня чеснота чеснот!

В якій ціні мають бути для них кармазини, як їм найвища ціна — ціна крові?!

Яким заснідженим блиском блищить їм золото, якщо єдиний, гідний їм блиск — це блиск шаблюки?!

Врешті ж чи має час глядіти войовник на своє довкілля, якщо його очі вп'ялені в очі ворога?

Станьмо, браття, понад оцими позлітками та хай наша поведінка гасить свою спрагу при джерелі чесноти чесно.

Ми є нацією, це значить маємо між собою добрих і злих, шляхетних і найгірших. Але берім собі приклад з найліпших з-поміж нас і наслідуймо вчинки наших великих предків!

І хай нам за начальну засаду стане — погорда до вигод.

Будьмо певні, що справжніх чинів не забуде бувальщина, але впише їх на великій сторінці золотим пером. Зате тільки сплітка отрясе нікчемність між нікчемниками, але й вона припаде порохом забуття вже на другий день!

Не забуваймо при всіх нездушених дрібних заздрощах, що початкова велич кінчиться так часто — аж зачасто — великим звироднінням.

Від потворних помилок остережемося, якщо глядітимемо радше на чини в минулому, а не на вчинки сучасних осіб.

Тимто прислухаймося до пульсу нашої крові, глядім на чини наших предків і чинім чесно свою повинність — повинність войовника, що стоїть у передпіллі призначення свого народу та бореться за свободу.

Не говорім: чому вони не є на мій штиб? — Тільки безугавно повторяймо в шепоті: я мушу бути на штиб наших великих предків.

Звідкіля візьме хтонебудь міру досконалости?

Чи вільно йому вимірювати загал своїм ліктем? І ще, може, винищувати тих, що є замалі або, навіть, завеликі?

Якщо вже більшість з нас буде добра, то ми, напевно, стоїмо перед перемогою.

Ця більшість стане вирішна, меншість піде за нею, хоч би навіть штигулькаючи.

Вітчизна в небезпеці! — ось гасло, яким заспокоюємо себе, дивлячися на людей без заслуг, але в великій пошані і в яскравих кармазинах, бо воно змусить нас ще наполегливіше працювати, не розглядаючися.

Вони не з нашої далекоглядної породи, тимто не нам ставати біля них, чи заходити до них у гостину. Та ж, переступаючи пороги їхніх хат, ми мусли б схилитися під їх одвірками і ставати меншими!

Усвідомлюючи це собі, справжній войовник відчує в чистоті свого серця не дрібну заздрість, але велику погорду до всіх народніх лінтяїв.

А в цій погорді очиститься його великодушність!

XXIV

Ограблені чи не з усіх наших багатств стоїмо ми нині перед чужинцями, а вони виявляють до нас на кожному місці свою явну наругу. Але найбільше боляче стає, як між ними зустрічаємо ще й наших колишніх братів, вже на модерний лад

побісурманених, які не бачать шляхетних притаманностей нашого духа і не знають клейнодів нашої спільної бувальщини.

В одних і в других прогниле тіло пережерло духа захланністю гроша і тимто заносить стухлістю все те, чого діткнеться їх рука.

Струпішилими бервенами бродять вони і через те кожний вогонь гасне від їх живої гнилі або щонайменше димить.

Духом нашим і клейнодами бувальщини нашої є ми незрівняно багатші за них, а серцями нашими не можемо навіть примірюватися. Навіть наш злий є ліпший від ліпшого з них, бо він має хоч би в закутку свого серця приховану частину шляхетности, а в їх серцях гуде порожнеча або куповане ославлення.

По зустрічі з деякими з них огортає таке обридження, що хотілося б шурувати руки аж поза лікті та мити їх увесь день.

Але ми є багаті ще і нашими таємницями. Чому ж ми впроваджуємо їх до них?

Вони заплатили б тисячі за відчинення тих таємниць перед ними, а ми впроваджуємо їх туди за дармо й опроваджуємо по всіх наших скритках і коморах.

Ми стали гірші ніж це уявлялося нашій віщунці:

Ми навіть власної не маєм хати,
Усе одкрите в нас тюремним ключарам.

Добровільно впроваджуємо злодіїв до найтаємнішого місця — до серця!

Що в інших передумане при розташовуваннях

стратегічних величин, в найтіснішому гуртку втаємничених переговорене, опісля промовчане та щойно в чинах виявлене, щоб стати зрозумілим тільки історикам, те в нас розвертається на ярмарку.

Хто з нас відгадає, який ворог використає наші власні пляни проти нас?

На поталу видаємо наші таємниці, над усе найдорожчі, і навіть самі не знаємо, що чинимо.

Що гірший з-поміж ворогів, то легше дістається до них, щоб ходити по них і топтати їх.

Чому ми, врешті, не пізнаємо, що цим зраджуємо себе самих?!

Чого можуть сподіватися нерозумні сліпці від зрячих розбійників?

Хто з нас знає, що успіх перемоги лежить у несподіваному нападі?

Не вірмо лестливим словам ніяких чужинців! Кожного свого приятеля вважаймо за завтрішнього ворога, так супроти нього заховуймося і так з ним поступаймо.

Хай наші серця стануть лявою — вогнем у зимній шкаралюці. Від їх зимна повтікають усі облудники й від них ми забезпечимося, а правдивих друзів чекатиме нагорода аж по прикрих пробах.

Ми є святим народом, але не народом святців! Тимто мусимо не тільки не зраджувати наших воєвницьких замислів, але й не показувати наших слабощів, ран, що роплять, і передусім брудів.

Хай наш стид допоможе нам не обнажуватися, бо інакше затратимо пошану до себе самих.

Зустрічі з чужинцями повинні стати святом. Що найкраще в собі і на собі маємо їм показувати, щоб перемогти їх нехить і збудити подив.

Але не все найкраще. Дещо затримаймо для себе самих і цим самі радуймося.

Але ніколи не виходім, неначе каліки перед церкву, щоб перед святково одягненими розкривати й ятрити рани, збуджувати милосердя й так роздобувати милостиню.

Чи ж через те не затратимо нашої гармонії між думкою і життям, між бажанням і волею? Чи ж не перетворимося врешті в тих, кого тільки вдаємо?

Українець — це значить горда вбогість! Лише дехто з нас може бути нині найвище заможним.

Але лицарство не мусить одягатися в кармазини, щоб лицарським стати, а прикладом світить нам Святослав Завойовник.

В бойових батавах стоїмо ми нині й кармазини були б тут потрібні хіба до блазенств, не до воєнного діла.

Ще чужинецький посол писав про козаків: по зовнішньому вигляді й манірах видаються вони простими, але не простацькими; взагалі вважають вони за ніщо багатства, задовольняються малим, зате понад усе люблять свободу.

Задивлені в наших предків мусимо ставити відпир усьому розладдю понять й обнижці їх вартостей, щоб не стати сойкама посеред народів світу.

Але вже поповнюємо злочин, як приходимо до чужинців, обмовляючися взаємно: той з нас не такий, за якого його вважають, але гірший, зовсім

ледащо, а це ми знаємо найліпше! Хильцем, другими дверми, входить до того ж таки чужинця тількищо обмовлений й повторює слова свого попередника, але звернені проти нього!

Ми не є островом у світі, живемо вплетені в нього, а він у нас. Всюди повно бруду, ми не є ніякими виїнятками, але тільки дурень порпається в ньому.

Закриваймо бруди перед чужим оком, бо воно пажерливо сприймає їх, але нарочно відвертається від нашої чистоти.

Головно вириваймо злобу з нашого серця, бо вона саме при обмові — найбільший лиходій. Багато вітрів мусить провіяти над нами, щоб про нас, незлобних, заговорив світ: які вони шляхетні, які одностайні!

Пам'ятаймо, що тільки низькодухи говорять про брудну пилюгу, бо в ній проживають, а великодушні — про даль і височінь, де й безугавно перебувають вони.

Але при цьому не впадаймо в другу протилежність і не говорім широкими устами про нашу надзвичайну бувальщину й нашу високість духа.

Навіть великих засліплює заздрість, а що ж говорити про малих і низьких? Вони подивляться на нашу одягу і ще й брехунами назвуть нас усіх.

Тільки любов оцінює справедливо, але ж кому в світі винні ми за любов — любов?

Чого такі не бачать, того й не розуміють, а їх дух покрився вже давно більмом.

Стане поранена наша висока гордість, а через те перемінімося в гірших від них! Хто ж бо з нас

зуміє із зраненої гордості підвестися вгору, неначе орел?

І ще не говорім кожному стрічному про наші визвольницькі справи, бо ж його лінивість лле йому до уха охоронний віск.

Це ж гандлярі, які не знають що таке свобода. Для них свобода — вільний ярмарок і відчинена границя без мита.

Наш чорт стане їх божком, якщо лише погодитися платити добру ціну за безвартний товар. Чи не ставала і наша свобода продажним товаром для них усіх?

Бережімся, щоб ще раз не стала!

А вже в ніякому випадкові не говорім про болі нашої душі, бо вони розуміють тільки болі печінки чи нирок.

Коли нас найбільше болітиме й будемо витися в спазмах і скорчах, тоді вони будуть найлюбіше усміхатися.

Ми не повинні збуджувати в них співчуття, бо воно збудить в нас псяче почуття, але хоч би вони мали переповнене серце, з нього не капне ні крапля для нас.

Коли болі рвуть нам душу, ідім на самоту і в найвищій покорі помолімся, щоб у молитві потіху знайти.

Наше призначення визначає нам поставу, вдумаймося в нього і легко знайдемо зразок поведінки.

Щоб достойно нести і вповні виконати його домагання, мусимо опановувати себе.

Без сумнівів серед протилежностей між нами і чужинцями, без довір'я до їх правд і заяв, без ви-

явів наших слабощів і через повне опанування себе аж до твердості станемо володарями положення та дійдемо до перемоги.

Тоді широкий шлях до великості відкриється перед нами, але понад усе мусить стати нам повноцінною ще така невблагана правда життя:

Будьмо мовчазні при наших таємницях!

XXV

Тисячу років стоїмо живим муром на розлогих границях нашої вітчизни й об наші черлені щити розбивалися каламутні хвилі наїзників.

Ми міцно билися та вважали за найбільший сором, як перемагали нас, бо ж оцінювали ми самі себе й сусіди нас за непереможних.

Святослав не питався ніколи скільки ворогів, але де вони розложилися табором.

Мов пард кидалися ми на кочовників, проходили їх землі, як вітер, і розносили їх, мов повінь.

Гори підпирали ми ратищами, а широкі ріки зачиняли воротами ланцюговими.

Бурхливе море стало нашим морем, чи плили по ньому горді каравели, чи тільки низенькі чайки та байдаки.

Мушкетним порохом обкурювали ми далекі прибережні міста і з пожарищ столиць запалювали люльки.

Скільки було в нас голів, стільки ж було і воївників, бо всі більш охочо бралися за зброю ніж за плуг.

Чужоземні послы вважали за справу надзвичайної ваги запевнювати собі приязнь козацького товариства.

Трусливість підчас миру оцінювалася погордою, але в час воєнний платилася горлом.

Ціла наша бувальщина виповнена бойовим криком, іржанням коней та брязкотом зброї.

Ми пізнали в заранні нашої бувальщини, що історія народу — це його боротьба за свободу.

І ми високо держали стяг свободи, шарпаючи ворогів і самі розшарпуючися, йдучи з оборони в наступ і переходячи з наступу в оборону.

Ми не говорили до наших ворогів: ось відчиняємо вам ворота наших міст, об'єднаймося разом і разом впадім на Захід, руйнуючи і грабуючи його.

Навіть коли ми були слабші, ми кидалися на них і в мужньому чині скривавлювали їх і самі скривавлювалися.

Землею і водою ми билися з ними.

Коли ж ми кликали за допомогою в сусідів за нашими плечима, ми чули тільки їх бенкетний галас, а вони ж самі були зовсім глухі.

В найкращім випадку присилали вони до нас замість живих шоломів — мертву корону.

Або в часі нашої боротьби вони оборонені нашими порубленими грудьми, розпочинали торги з ворогами, бо ж, мовляв, можна торгувати навіть з людоїдами.

Коли ж уже зовсім знесилені безугавними боями, без бойових припасів, з поцербленими мечами відступали ми на Захід — що ж тут очікувало нас?

Чужість, а то й ворожість.

І нині, коли ж ми відступили з боями на Захід, наш бойовий крик звучить тут наче непристойність.

Нам кажуть погодитися з москалями. Ті всі повинні соромитися таких намов, що ведуть до зради свободи. За неї треба воювати навіть з самим дияволом, а не вести переговори, чи заключати договори.

І якщо наш цілий узброєний народ підійшов би до двох урн з написами — мир і війна, тоді без сумніву воєнна урна виповнилася б мечами, а в мирній не було б ні одної картки.

Голосуймо мечами і ми, розсіпані по цілому світі.

Найбільшу пошану в сусідів викликає владно простягнена рука, закута в залізну рукавицю.

Все зусилля народів спрямоване тут на шлунок, грубі насолоди й оглушливий галас чорної музики.

Поza цим галасом має панувати спокій, хоч би він мав коштувати нині честь і достоїнність націй, а завтра страту свободи, чи навіть життя.

Ми голосимо: перед тридцяти роками закликали ми вас проти найстрашнішого ворога людства, але ви почувалися безпечно в своїх розкішних хатах за нашими плечима та відповідали нам кпинами: варіться в власному сосі.

Сьогодні наближився ворог і до вашої хати. Його захланні очі заглядають уже в середину, його руки розкрадають ваші шпихлірі, хоч ще не мають відваги явно грабувати, його віддих затрує когось із вас і він продає йому ваші найглибші таємниці.

Ходім разом, і ви, допомагаючи нам, допоможете самі собі, бо бій з ворогом є невідкличний. Ліпше бити його нині, коли він ще зализує собі рани, ніж завтра, як вони вже засклепляться.

Не лякаймося москалів! Той рабський народ має багато людей і тиранів, але мало мужів і ще менше войовників.

Але Захід більше вірить лєсливим словам цих ворогів людства ніж його відвічним противникам. Він вірить у якусь наглу зміну вдачі народу, хоча народи не змінюються навіть перед загибіллю. І каже: ми не віримо вашим описам. Ми нераз бенкетували з ними й бачили, що вони такі ж, як ми. Ніяк не виглядають грізно й небезпечно, радше простодушню.

О, як уже небавом ця простодушню луска спаде зовсім і покажеться тупа жорстокість.

Чому ж цей Захід, бачучи вогні в одному місці, не бачить їх уже в іншому? Чому не прочуває навіть зручної гри, якою вабиться на півдні, щоб із цілої сили вдарити на несподіваному Сході?

Що робили ті дипломати за тридцять років у столиці червоної? Де були їх очі, що вони читали?

Горе народам, коли їх доля спочиває в руках блазнів і дурнів!

Підступний удар паде за ударом, з найбільш безсоромної брехні сміялася б дитина, а ці блазні не бачать і не чують нічого або не розуміють: цей удар упав далеко, дуже далеко, за високими горами, отже навіщо ж нам бентежитися ним?

Що в той самий час ворог підсунувся ближче на іншому місці, що він скріпився новими бойовими відділами — що ж це обходить здурілу байдужність!

Їм не хочеться здобувати безпеки, лише зацитувати небезпеку, купувати її, бо боязливі серця

в цих купців, що зовсім не знають долі войовника, лише безжурність буднів.

В Письмі написано: любіть ворогів своїх, але ніде не написано — любіть ворогів Бога, бо їх треба ненавидіти.

Не поблажливістю рятувався дотепер світ перед чортом, але готовістю виступити з ним до війни і хоробрістю в боях.

Треба знати: мир є відпочинком і передишкою між двома війнами і що він коротший, то певніша перемога.

Певно, їх предки були справжніми войовниками і підкорили цілий світ, але в них уже виродилися бойові інстинкти й вони не вміють ні господарити, ні вдержати великої спадщини. По молодості приходить зрілість, по зрілості — старість і мені видається, що ці народи вже дуже старі. Вони могли б відродитися, якщо цінити б свою кров по селах — джерело народньої молодості, але ж бо вона стала для них усіх мурлом.

Вони говорять про гуманність, але ж бо це гнила гуманність, брак сили сказати так або ні, це — потурання всім розкладним слабощам.

Хов до торгівлі заступив зовсім хов до лицарськості.

Вони стали, неначе картопля: що добре, те лежить уже в землі.

Ще тільки якийсь надлюдський біль міг би ними струснути й на якийсь час відродити і в цьому єдина надія на рятунок.

Вороги вітрять ці загальні слабощі та йдуть

щораз нагальніше, а купці вірять, що це тільки гра.

І тимто постало таке трагічне непорозуміння між нами і цими купцями.

Ми — хижаци, що в невільничих клітках мусять згинуті навіть з самої туги за свободою.

Ми — войовники з єдиною ціллю життя — боротися і перемагати або падати в боротьбі.

Ми є володарі або трупи.

Тимто ділить нас від ворогів ненависть, а від купців погорда.

Ця погорда зростає, бо вони, осліплені й задурені, не допомагають нам зброєю, але юшкою, щоб опісля зрівняти нас з неграми.

Нам, войовникам, і нашим пересторогам не вірять вони, бо ми, буцім-то, любимо війну і шукаємо собі ворогів.

Вони не вірять в наші заповнення про народобивства, хоч їх предки писали вже про цю московську склонність, бо їх купецьке серце говорить: як це можливе в нашому сторіччі, якому бракує консументів?

Чим же різниться наше сторіччя від попереднього? Попередне від попереднішого?

Нічим! Людина завжди була хижим войовником на службі свого Бога: непосидючим, великодушним, марнотратним у хоробрості і доброті.

Купці ж хотіли б бачити в людині тільки обголену мавпу!

Коли ж буття попередніх століть проходило серед боротьби, чому ж вона тепер мала б бути скасована?!

Війни охоплюють нині тільки щораз більший простір, але вони зовсім не сходять і не зйдуть ніколи з обсягу життя!

Питання стоїть інакше: за що провадиться війна? За неволю, чи за свободу? За малість, чи за велич? За простацтво, чи за шляхетність? За загнання в канал, чи за похід вгору серед радості і світла?

Трудне наше становище, браття! Стоїмо поміж роботними ордами й обголеними мавпами.

Навчимося чекати обтяжені найбільшим гягарем, що колинебудь може бути даний — героїською долею.

Прикриймо свої рублені рани. Ми знаємо нашого ворога та його розрахування! Він уже завтра підкине вогонь під хати Заходу і ми знову рушимо до бою.

Будьмо терпеливі, будьмо ще більше терпеливі — в тому б і л ь ш е — велика чеснота. Бій напевно розгорнеться.

І ми знову здобуватимемо нашу свободу, яка стане одночасно і свободою для світу.

Але для рятунку майбутнього світу не забудьмо свого нинішнього приниження.

Чи ж не треба буде боронити свободи і перед обголеними мавпами?

XXVI

Невелика кількість нас вийшла на чужину, але й тут уявляємо собою народ, бо де й мала його частина — там може існувати і його духовна цілість.

Народ — це жива піраміда, що росте безугавно вгору, це розпряжна сила, що щораз інакше про-

являється в найрізномродніших виявах, витрискуючи з джерел традиції, обичаїв і хову.

Спільний котел перетворював нас у юрбу й багато з нас затрачувало почуття відстороні.

Це ті злі з-поміж нас, що завжди заздро дивляться вгору, а звідтіль і постала їх нагла радість, наче б ми всі стали рівні, зрівняні перед кітлом.

Жиймо, як люди, — кажуть вони. Як хто? Американці чи негри? Людський рід складається з рябої маси, незв'язаної з собою, наче купа піску. Серед неї панують різні обичаї, різність потреб і далеких цілей.

Про рівність говорять звихнені заздрісники або великоміське шумовиння — оті, власне, що поставили перед нами котел — усе своє!

О, браття, не начіплюймо на себе таких чужих ганчірок, бо вони закриють наше питоменне, а може, навіть задушать його!

Зачитуймося в наших святих літописах, бо тільки з них навчимося шляхетної поведінки і вчитасемо з них засади доброго хову. Не вірмо тим кітлярам, що вони від нас культурніші. Виходити з їх культури — це значить: нічого не діяти, лише як-найбільше вживати! Свобідно, «без забобонів», без засад! Проходити через таку культуру, це значить знаходити виправдання для своєї нікчемности. Найбільша розпусниця може стати тут святою, а найметкіший злодій — великим чоловіком. Ніщо людське не є мені чуже, — дістає тут значення: ніщо хамське не є чуже людині, отже мені вільно робити все.

Наша рідна культура — це зовсім що інакше. Це — ілюзія підвищеної дійсності, клімат, повний таємностей і несподіванок, душевна одержимість, напруженість тятиви, що прагне більшого і дальшого. Бути в такій культурі, це проживати в трояндних хмаринах, які охороняють від надщерблювання, дають повноту теперішності і запевнюють майбутність.

Це перехід з нижчого до вищого.

Тому засади наших літописей не лишаються для нас лише знанням, сумою мертвих відомостей, з якою невідомо, що далі робити в житті.

Вони мусять прокочуватися могутнім відгомном у крові, ставати поглибленням духових явищ, підпорядкуванням символам, щоб знайти своє розуміння світу і вірності йому серед здоров'я, потуги і краси.

Щоб не стали ми саджавкою, вони — жабуринням і найновітнішим забріханням людського в нас.

В цьому має допомогти нам хов:

Що народ — жива піраміда, збудована зо слоїв, а між кожным слоєм — пливка відсторонь. Селянство — надолі, провідники — вгорі, між ними розложені всі інші стани. Їх лучить взаємно велика пошана, кров предків і гони до далеких мет. Над ними усіми висне одна доля — жити й розквітати там, де весь народ, або впасти разом в лютій боротьбі.

Селянство — джерело народу, тимто його внуки вже провідники. Провідники — найтяжчі обов'язки і відповідальність, даний зразок постави і по-

ведінки, строга обичайність, що зобов'язує навіть на самоті або в відокремленні.

І ще хов має допомогти в підпорядкуванні всіх чинів кожного під одно начальне поняття, яке наші предки цінили понад усе — честь!

В захованні чести міститься ціла відповідальність за власне життя й історичне буття всієї спільноти.

Тепер ми розсипані між народами, але заховаймо, як святість, стрункість нашої будови та її споконвічний дух!

Хто з нас є рільником, хай заховає честь рільника, отого єдиного ще нині стану, що залишився аристократичним серед строгої й безоглядної обичайности; хто промисловцем — честь промисловця, що розбудовує власність роду, не гонячися за грошем; хто діячем — честь діяча, це значить: бути шляхетним і вміти наказувати.

Але понад усе маємо заховати честь войовника, бо войовниками є ми всі, борцями за наші заповіти — боротися за слободу.

Хай такий хов скує нас в одну нерозривну цілість, у якій життя одного стає життям іншого в спільнім переживанні тієї самої долі.

Не вгинаймося під нашим геройським тягарем, але будьмо горді, що саме нам призначено нести його і жити в трагічній добі.

Бажаймо собі тільки, щоб у цю велику добу були і ми достатньо великі.

Тимто не нарікаймо, якщо він давить нас, бо навіщо даремно прагнути?

Все пройде попри нас, але ми залишимося з нашою геройською долею.

Нарікати — притаманність внутрішньо слабих і білокровних калік.

Падати і лежати — простацькість вдачі, але падати і з усміхом підноситися, це притаманність шляхетного мужа, що знає тільки обов'язок і важку відвічальність за нього.

З усміхом, щоб не зрівнюватися з простаками, щоб не довіритися чужому милосерді і вдержати відсторонь.

Шляхетний муж знає, що боротьба приносить болючі поразки, тимто і їх любить, як геройську спробу свого ества.

Він не втікає з трусливої добродушности і дитинности, але мужньо протиставить їм своє чоло і по тверезій оцінці відповідає ударом на удар.

Нарікальні слова є отрутою для тіла й отрутою для духа, а хто не вміє серед болів і терпіння затиснути уста, той не вартий належати до нашої породи.

Він повинен відокремитися або його треба відокремити, щоб він усвідомив собі на самоті свої слабощі і помилки.

Таке добровільне завмирання було б одночасно його найбільшою заслугою для нас.

Повне життя між нами належиться тому, хто сприймає його, мов визов на герць, а герць — як боротьбу й одночасну забаву.

Хто нарікає, той сумнівається, бо в його душі віють пусті вітри. Нарікання осліплюють. Велика ціль не мерехтить уже райдужними вогнями перед

його очима, не розгарячує струму крові, щоб робити тіло нечулим на біль.

Хто сумнівається, цей між нами великий злочинець; його треба прогнати, немов безбожника, з громади вірних.

Інакше всякатижуть непомітно його слова до нашої душі і її розкладатимуть, аж станемо врешті всі такими, як він.

Багато з нас сумнівалося в нашу святу справу, вони повернули додому й пасуть тепер білі медведі у вічних снігах.

Велике полум'я самоспалення на вітварі вітчизни замінили вони на мерзенне животіння, славу смерть у бою — за щоденне конання.

Вони всі вимруть в далеких тайгах, решту ж проженім самі з-поміж себе, щоб їх живий труп духа не заразив нас усіх.

Втікаймо від них, мов від прокажених, і хай їх оточить наша пустеля.

Але є ще між нами і такі, оті найподліші між подлими, що підступними словами гасять світло нашого духа і незламну віру в конечність перемоги. Вони підсувають безугавно нам, войовникам, дрібні потреби, як турбуватися за щоденний хліб, щоб серед таких журб забували ми про наше призначення.

У наших геройствах проти наших спадщинних ворогів добачують вони повстання бестій — не в диявольствах ворогів, як вони ломлять хребет нашому народові та витинають мозок і серце.

Замість героя ставлять вони, як зразок людини, підсмішкуватого йолопа, якому найлюбіші буд-

ні, а не святість справи. Вони підмінюють нам цілі: жертвенні зусилля для росту цілої спільноти на низькотягість багатств і їх уживання.

Вони оглушують нашу спільноту самовдовільням дурбил, неначе б то «культура» — це значить їх брехні — виявляє останнє, найновітніше слово духових досягнень; а що загал не захоплюється їх мізерністю і мерзенністю та рятується втечею, через те відзвичаюється взагалі брати книжку до рук.

Вони порівнюють пересічні твори нашого письменства з найвищими шпильями людства і ставлять між ними знак рівняння, щоб ми загубили міру вартостей і степенування понять.

Ми високо цінимо гордість, любимо навіть наше мале, але ми погорджуємо зарозумілістю й брідимося роздмухуванням, щоб не замінитися в ропухи.

Купивши дешево себелюбство авторів, замінивши їх у свої союзницькі ропухи, вони виступають на бій з тими всіми, кому дорога наша справжня велич.

Наслідки стають уже явні, хоча ще не панівні: дехто починає затрачувати смак і губити змісл. Він вичуває ще, що одно враження є інше від другого, але вже без божественного подиву перед справжнім твором; йому все подобається й одночасно може все не подобатися, бо все стає простацьке, низьке і скучне; він відчужується від краси, притуплюється аж до огидности, полонить його сумнів у якунебудь доцільність; він стає молодим старцем.

Так запановує серед нас фальш, якийсь великоміське розм'якшення мозку, що розмелює на крупи велике й величне, справжнє і досконале. Чи ж диво, що доходимо до виявлення, викорінення і забріханости власних здорових інстинктів, до відпруження волі серед налогів, де кожную насолоду заступає прикрість безвольного раба.

Ці нові пророки вважають за культурне те, що є його запереченням, і тимто провадять прямо в безкультурність, у стилізовану некультуру, де неспокійний творчий гін перекидується в вигоду, в обмеженість, у ситість з дрібних переживань і наївних радощів — у вдовілля з власної тупости.

Де той муж між нами, що мусить прийти, щоб усе те сміття викинути і зухвальцям показати їх місце — поза порогом нашої культури! Тільки через такий нагальний чин відродиться в нас наново правдивість духовости і пропадуть простацькі почуття.

Що діється в культурній ділянці, те маємо в політичній. Їм подібні під'юджують нас до колотнеч, щоб ми з орлів перемінювалися в скажених псів і перегризали один одного.

Це все підіслані зрадники. Будьмо чуйні на їх слова і поведінку, в довгій розумній мовчанці зносім їх патякання і врешті схопім та скараймо їх народнім судом на горло!

Не пускаймо їх живими, бо вони, як вітрова чума, рознесуть білу смерть по цілій землі.

Бо ми, мов вогнисті стовпи, мусимо палати в нашій вірі. Палати і негасати.

Ця віра мусить перепалювати всі наші вчинки, щоб ми не обнижувалися до рівня тих обголених мавп, до яких так часто обмежується наше оточення.

Єдність думки і слова, слова і чину — ось велике полум'я, що вдержуватиме нас у граніті стрункої піраміди, яка залишиться живою і до хмар сягатиме, хоч і будемо жити розсипані по землі.

Яке значення має ця думка, на те вистачить пригадати собі ще раз слова Хмеля, одного із найбільших наших мужів, які він в тому ж самому універсалі повторяв:

Повтора теди пильно і горячо жадаем і совітуем до войны наступаючої прибиратися, а козаків реестрових, недругов своїх і загубцов отчизни нашої, з тим всім, що ся тут виразило, яко іскри злої стеретися.

Не вірмо, браття, що є істотна різниця між ворогом, що вбиває тіло, і зрадливим братом, що вбиває духа.

Такий продажний брат є навіть гірший від ворога, бо ж перший забиває кожного з нас окремо, а другий розсіває пошесть між усіх.

Загострім свій зір на всі довкільні явища й будьмо безустрашні в їх оцінці.

Не лякаймося дійсности, вона завжди була така. Ідеться тільки про те, чи ми піддамося їй, чи будемо її поборювати.

Від послів з Царєграду до московських тиранів — усі вони перекуплювали, але купували лише небагатьох з нас.

Наші предки вели безугавну боротьбу з цією язвою, караючи зрадників на горло, а всю їх родину на п'ятна, щоб вона жила в живих гробівцях.

Ми вступаємо нині в первочин нашої новітньої бувальщини, а тимто її повнота залежить виключно від нашого покоління, повнота — це значить перемога і дальший органічний розвій.

Але воно мусить змагатися і протиставитися долі в супроводі найтвердших законів: хто не має серед нього морального почуття і свідомости правопорядку, той мусить бути знищений, щоб не розклав своєю внутрішньою гнилизною цілої нашої спільноти.

Бо все шляхетне живе, почуває і розцвітає у відграничуванні, хто ж ним нехтує, той пропадає.

І противно: хто добре заслужиться для вітчизни, не задрижить перед ворогом у бою і не завагається перед жертвою з майна, для того найвищі тріумфи: похід із смолоскипами перед його хатою, лавровий вінок на чисте чоло — все безцінне для чести і безвартне при золоті.

Міра і добір — ось для нас два поняття, наче два щити. Тут, у світовій розсіпці, мусимо підходити з ними один до одного і до чужинців, щоб удержати себе в давній обичайності і відмежуватися від злочинного опростачення.

Але ці два поняття є й орлиним дзьобом, щоб ними клювати все, що йде нам на прю.

XXVII.

Не маємо провідників — помазанників Божих, але маємо їх з добору і вибору.

Провідники! Це люди з великим змістом оцінки дійсності і безлячних заключень у своєму сумлінні.

Це люди, що мислять суцільно і чинять наказами. Все рідне є для них найдорожче, але кожна жертва допускальна, якщо її вимагає найвищий закон — свобода нації!

Ціль — не засоби є для них усім.

Перед ними лежать розкриті таємниці бувальщини і їх полум'яні серця стають у хвилинах розважувань холодні, зимні, мов лід.

В кого об'єднується таке невгасаєме полум'я з холодом і твердістю — цей єдиний є здатний на справжнього провідника і матиме довір'я та покірність мільйонів, щоб провадити їх у кругіж світових подій.

Маємо два покоління провідників і вони собі взаємно заваджають.

Одні і другі не довели нашої спільноти до мети, не стали володарями долі, отже, чи маємо їх далі обдаровувати довір'ям?

Вони поповнили багато помилок, але не в цьому лежить їх провина. Ми повинні запитатися: чи вони постійно повторюють ті ж самі помилки? Кожний діяч є народжений для своєї доби, отже й його помилки повинні бути сучасні. Хто залишається в старосвітщині, цей повинен і мусить відійти, а разом з ним і ті, що не вчаться нічого з власних помилок.

Я не хочу тут радити, хоч це мені може і було б приємно, котрого мужа маємо висувати на чоло. Але бувальщина вчить, що якщо вітчизна є в не-

безпеці, то тоді для добра справи найліпше надається зосередження всіх провідних сил. Не можна поминати того чи іншого мужа, бо кождий з них має хоча б частковий досвід, засвоєний в праці та в боротьбі, і без нього ми залишилися б вічними молодиками.

Але ж бо ми і не можемо перебувати в вічній колотнечі біля найвищого проводу, де, на жаль, досвід довгих поколінь ще не перейшов в інстинкт і кров, а розум не загострюється гоном.

Тимто в цьому нашому великому нещасті мусимо якнайтісніше об'єднатися, а провідні мужі — давні, випробовані, та нові, не зовсім певні — повинні усвідомити собі, що їхні завдання страшенно обмежені положенням народу і більш чи менш талановитий муж, що їх усіх очолить, буде робити те саме, що й інший, який стане на тому місці.

Хто з провідних мужів не хоче визнати перед самим собою цього обмеження в діяльності, той ставить власне себелюбство понад справу, а з національної трагедії робить собі жировище для слави.

Але хай він знає, що вона його омине, бо жде його тільки ганебне ославлення.

При виборі чоловічого провідника треба тільки пильно глядіти, чи не сторчить він у старосвітщині, чи заложені в ньому духові можливості до звільнювання від повторювань сучасних помилок і, врешті, чи його розум об'єднуються з волею, безупинною волею до перемоги.

Але кождий розум мерехтітиме тільки блудними вогниками, кожна воля конвульситиметься

в дивачних бубнах, якщо вони не впряжуться в трудну працю, серед якої доба має не двадцять чотири, а сорок вісім годин.

Так тісно об'єднані додатньо впливатимемо одні на одних, а старі вимішаються з новими й молодими.

В цьому об'єднанні найбільш допоможе взаємна любов і любов до справи,

Серед змагання оцінюймося взаємно допитливим оком і за здібностями віддаваймо належні місця та цим оказуймо заслужену честь.

А якщо сталося б так, що хтось непридатний видряпався б за високо, такого з розвагою усуваймо, бо ж він не є ніякий помазанник Божий і став вибраний через невіжість.

Хто зробив помилку, цього не викидаймо з провідного гурту, бо події світу є й залишаться невиявленими передчасно таємницями і тимто зовсім невідомо, чи ми самі не зробили б більшої; а вже в ніякому випадкові не паплюжмо його.

Даймо йому нижче місце, щоб на нижчому дослужився він до вищого і в відповідному часі зміг повернутися до давніх обов'язків.

Перш усього мусимо ми всі навчитися важити наші слова в відношенні до провідників, бо наші добрі притаманності не мусять бути добрі для них, що мають право на вийнятковість і відокремленість у громадському, при добровільному обмеженні і зреченні деяких своїх прав у людському.

Будьмо людьми доброї волі й очікуймо її від інших, головно ж від провідників, у яких великодушність мусить займати високе місце в їх властивостях.

Якщо ми всі будемо доброї волі, хто ж зможе залишитися на чолі якимсь диким князиком, щоб там володіти проти нашого бажання і без нашого довір'я?

Через те зникне підстава до колотнечі та гризні, з легкістю розбудуємо нашу живу суспільну піраміду — хто і на чіх плечах має стояти.

Хай ніхто не лякається низу, бо саме найбільша сила міститься в ньому — в селянстві. Зрештою, наша піраміда — жива, в ній одиничні члени є вічно вимінними вогнивами — згори вділ і здолу вгору.

Але цей подвійний рух не може бути однаково бистрий. Сходячи поволі по драбині, легко просуваємося біля тих усіх, що спинаються вгору. А злітаючи вділ? Тоді пориваємо їх із собою і творимо надолі якесь роз'юшене клубовище пораних і потовчених, що кидаються відразу одні на одних у взаємних обвинуваченнях і люті, а опісля беруться за горлянки, доки не розлізуться на всі сторони, немов розтолені хробаки.

І ніякі заприсягування не стягнуть їх знову до гармонійної спільноти, найвище — до невеликого гурту.

Якщо ж так сталося б, що вони таки зійшлися б, то кожний, почувавши ще далі болі в усіх костомахах, при найменшому суперечному слові стовбурчиться й відразу бурмотить: я не казав? Ось, знову починає!

Як довго між нами розросталася така жива піраміда, так довго входили ми легко з мечем до далеких городів і держав; коли ж захиталася між

нами ця будова, перестали охороняти нас щити, власні мечі сікли і власні стріли пробивали; так замінили ми втіху з воєн у втіху з коромол.

Стоїмо в боротьбі з нашою сторічною долею і не обвинувачуємося взаємно безустанку за поразки.

Що втратили ми в сторіччях, те не відзискаємо в одній хвилині, бо як же ж часто ця доля сильніша за нас!

Але одно ми можемо відзискати, бо воно лежить у нас самих — провідну верству з добору і вибору, як запоруку майбутніх перемог.

Якщо вдасться нам це осягнути, то розпоряджатимемо найбільшим заграничним капіталом, який ми мали колинебудь тут.

Дві цілі стоять перед нами: повна перемога або гордо впасти і цією переможною гордістю мусять поривати провідники й увесь загал.

І ще саможертвою — киненням із розмислом власного життя, неначе картою.

Знаходячи в цьому радість буття.

XXVIII.

Розсипані ми, браття, по всіх суходолах і всі народи довкола нас — це, неначе німота, а й ми для них, немов якісь юродиві.

Що ми скажемо, того вони не розуміють, їх же слова для нас також порожні і пусті.

Коли ми говоримо про нашу свободу, вони називають нас бунтівниками проти устійненого порядку в світі, якщо ж вони говорять про свою, ми бачимо, що нам можна свобідно лише здихати під плотом.

Коли ж ми кажемо, що боремося і за їх свободу, вони відповідають, що вона забезпечена, а сама ж навіть можлива небезпека задалека і трудна до подумання.

Наша свята кров, пролита на побойовищах, є для них безвартна, деколи шкідлива, бо вона перешкоджує їм у торговельних махінаціях.

Ніхто з них не похвалить нас за наші геройські зусилля, бо ж яке геройство в біржевіка? Він знає тільки знижку і звишку відсотків.

Найліпші з-поміж них признають, що ми справедливо воюємо, але дивуються чому саме тепер, неначе б боротьбу за свободу не треба вести безугавно, лише за вибраних умовин, хоча б вона і мала задушитися до визначеного часу.

Ми перші розпочали останню війну обороною свободи і нині ми її останні обороняємо, рятуючи цілий світ від вічної ганьби. Бо ми ніколи не розумували так, як оці найліпші: сьогодні живу в ганьбі, але завтра з неї обмиюся. В нашій лицарській душі є інше заложення: я ніколи не перенесу ганьби і радше згину, ніж маю жити в ярмі.

Ці найліпші думають для себе: наше життя — безустанне вживання, наша любов — якнайдовша насолода.

Ми думаємо: наше життя — трудна служба вітчизні, наша любов — безустанна боротьба за свободу.

Ми не зазіхали на чужі землі, нас не лакомлять чужі сади виноградні, але ми хочемо бачити нашу вітчизну свобідною, щоб через нас і діти наші виростала на землі особлива порода людини на Божу хвалу і на славу предків.

Ми можемо заключити з нашими ворогами лише тоді мир або хочби перемир'я, якщо вони покинуть Україну.

Ми не хочемо вічного миру, щоб у ньому загнивала кожна правда, бо ми хочемо мати узброєні батави, що прагнуть боротьби за нашу правду і, навіть, згинуть за неї — для них найвища честь.

Ми хочемо підперти небо гирлами гармат, щоб з північних лісів не виповз наново людожерний смок — вічний ворог людства.

Ми ж бо народ войовників, сторожів свободи, а нашим духовним вождем у боях є святий Юрій Переможець.

Ми хочемо вирізьбити нашими шаблями на кам'яних таблицях новий закон життя і показати цілому світові, як треба жити достойно новітній людині.

І тому хочемо поставити над нашою вічною столицею осяйний знак — меч хреста.

Коли ж говоримо з чужинцями про нашу рівність, то бачимо живу піраміду, де кожний з нас має своє місце і де він з достоїнстю і гордістю проживає, злучений з усіма честю, обичаями та кров'ю спільних предків; якщо ж вони говорять про свою, ми бачимо, що ми зрівняні з неграми та маємо разом із ними витирати їм підлоги.

Наша жива піраміда, збудована з нас, синів і доньок наших, підноситься гордо вгору, наче монументальний пам'ятник сторіч; чужинці з усіма своїми сорокати і зовсім темними нетрями — це якась вирівняна до одного нудного штибу яма,

страшна маса, серед якої вистає понад рівень тільки той, що підложить собі під ноги золотий мішок.

І ще коли ми говоримо про нашу любов, то всі з оточення почувають теплоту серця з приязним усміхом, бачать дружню руку, як допомагає підноситися лежачому на ноги; коли ж вони говорять про свою, ми бачимо кусок м'яса, киненого людям, наче голодним псам, і якщо хто не зуміє його вхопити відразу відчиненим ротом, той може пізніше вмирати з голоду, але вже ніхто йому нічого не подасть: недавній добродій перейде за хвилину попри нього, зовсім глухий на стогін, наче попри камінь.

Наша доброта — це тиха чинна любов з надміру сердешности навіть при недостачах, їх же — галаслива розрахованість на хвальбу і підвищення.

Де в нас — свобода, рівність і любов, там у чужих — торгівля, зненавида і погорда.

Яке ж обридження мусять відчувати всі чисті духом, як дивляться на ідолопоклонників, що вазуть вартість людини золотими тягарцями.

Я боюся, що мешканці країн, держані постійно в зизоватій заздрості й начинювані грубими насолодами, вирвуться якогось дня з своїх кам'яних кліток й улаштують дику і криваву купіль.

Це ж бо звір живе в тих кам'яних норах, що, покищо, вдоволяється відпадками із смітника життя.

Дивні країни і дивацькі обичаї! Що вони зважать і змірять, те для них повноцінне, хоч воно, на ділі, зовсім дурне. Далеко важливіше — незважене і незміряне, але вони цього не знають і тимто й їх мова порожна і пуста.

Немає в них духа, що формував би буття на штиб буття предків, і через те їх життя пробігає по барвистій бинді, що несе їх з шаленою шкороістю в різакн різні.

Де нема органічної любовн в живій піраміді, там мусить зростати зненавіда і днка різна.

Стіймо, браття, здалека від цих усіх високих і низьких ідолопоклонників, щоб не забрудилися наші чисті душі.

Тільки посеред нас можемо бути кожні на своєму місці — рівні в любові, нерівні, але вирівнювані на щаблях, серед чужинців залишимося на низині негрів і, якщо станемо випхатися, зрівняємося що найвище з середніми, в цілості ж станемо влізливцями, яких буде копати перший-ліпший драб.

Ще раз повторюю: вчїмся від чужинців, як заробляти на хліб насущний, що ж понад те — хай стає підозріле.

Культура — це гармонійна єдність стилю всіх життєвих проявів народу, отже, як вдержимо інакше наш питомий стиль? Через розсипання сприймали б ми чуже, вимішували б зо своїм і вже, незабаром, замінилися б ми в ярмаркових блазнів, а наша культура стала б сорокатим дивоглядом усіх країн!

І вже ніколи не прийшло б до глибокої поправи нашого життя, бо ми не розуміли б себе взаємно, розмовляючи якимись вавилонськими говірками; найвище прийшло б до критики, опісля до критики критики, доки не загубився б усякий змісл у повені слів.

Ні, проходім посеред чужинців, наче наші во-скреслі предки, що своє здивування ховали під маскою байдужости.

Не мішаймося в їхні дрібні внутрішні справи, ми ж бо тільки гості в їх домівці і незабаром маємо всі повернути до нашої святої вітчизни.

Хто ж із нас забув би про вітчизну, того напевно сам Бог покарав відібранням пам'яті, щоб він не пережив найвищого щастя повороту і, тим-то, хай він гине в чужинецькій землі.

З цього буде для нас тільки користь. Він став би вдома якимсь біснுவатим, що впроваджував би новості, а за новостями — найсвіжіші новості, не маючи відвічальности і волі до справжньої поправи буття.

Він боровся б за значення мертвого знаку, не бачучи живої правди.

Це був би кормовий провід, з якого не говори-ла б свідомість важности справ, але бурчав би шлунок від переїдження і нестравности, щоб ще більше з'їсти; все, що око засягло б.

Що будилося б у його душі при наших розмо-вах про свободу? Він напевно думав би в той час про торгівлю з нашими спадщинними ворогами, як це він підглянув на далеких землях.

Ні, ми повинні благати вже сьогодні в Бога ще і такої ласки: усі ті наші виродки з розм'якчим тілом і знівченою душею в великоміському бо-лоті чужини — хай вони залишаться далеко від вітчизни і хай до неї ніколи не повернуть, щоб не заражувати нової української людини, випаленої в горнилі визвольних вогнів нашої боротьби.

Таке було прагнення нашого Пророка:

Ох, як би те сталось, щоб ви не вертались,
Щоб там і здихали, де ви поросли!
Не плакали б діти, мати б не ридала,
Не чули б у Бога вашої хули.
І сонце не гріло б смердючого гною
На чистій, широкій, на вольній землі . . .

Нова українська людина матиме здорові інстинкти і властиві назви на замазувані сьогодні поняття і приверне наново старе значення честі і ганьбі.

Вона знатиме, що обов'язок іде перед правом, праця перед уживанням, служба перед дозвіллям, вірність долі перед свавіллям, а честь стоїть понад усім.

Її метою стане: відродити в собі давні бажання, щоб її діти стали, неначе воскреслі предки, і ще раз наново свіжо переживали цей світ.

Щоб ми як народ були тільки собою.

XXIX

Буття нашого народу є загрожене з двох різних боків — з низу і з верхів.

Ще недавно не вичував ніхто, скільки небезпек криється в зненавиді низів серед молоді, що знесла в своїй душі всяку карність.

Татарський чоловік, козак Голота і великоміський виродок віджили нагло в цілій своїй страшній поставі і згідно подали собі через сторіччя дружні руки.

Неначе мутна повінь розлилися вони нині по цілій нашій спільноті і затоплюють нас усіх у своїх розбещених хвилях.

Цій юрбі дозволили жакувати, грабити і вбивати, щоб вона тільки виконувала слухняно накази, а що поза тим діялося, те ставало байдужне.

Якщо заатакувати запитами деяких ватажків, вони з невинним обличчям обмивають руки, бо, мовляв, всякі злочинні вчинки поповнили не вони, лише наші спадщинні вороги.

Правда, не все можна їм приписати, але вони створюють безконтрольний стан, серед якого в ім'я надукраїнства є дозволений кожний вчинок, а як же часто він так само шкідливий, як і ворожі затії!

Як часто вороги поповняють вчинки в ім'я надукраїнства і цим вкривають ганьбою наше славне ім'я!

Ці ватажки забувають, що при організації хижаків треба висунути і хижацькі закони, що держали б їх у найтвердших вимогах карности.

А хто ж чув з нас, щоб станули перед судом оті всякі горлорізи, хоча Богдан показав нам, як розбивати булавою голови бунтівників?

Не через бешкетування, коромоли і звільнення з залізної карности постала в усій своїй величі наша свята вітчизна, але через лицарські заслуги шаблею, шляхетність серця і повне підпорядкування.

Не за свавілля — за свободу боремося ми і хто виказує цілим своїм життям лицарські чесноти, лише тому можемо сказати — любий брате наш!

Усі ми є повні святого вогню і посвяти, ніякого борця не треба особливо заохочувати, тимто стають усі ті підозрілі, що на кожному кроці говорять і вимагають — най...

Ці най... впроваджують відразу роздвоєння, неначе б уважали вони справу визволення вітчизни за якусь особисту справу, при чому всі інші брати стають шкідниками, може навіть... чужинцями.

І щойно як хто прийде до них і заявить їм: я є ваш, щойно по такій словній заяві стає він відразу найліпший, хоч би в минулому всі його вчинки були злочинні.

Так слово закриває діло і малохто навіть приглядається ближче до нього. Зрештою, чи не потрапить він представити свої чорні вчинки в ясному світлі? На те він є аж надто подлий і хитрий.

О, браття, власна пролита кров вирішує приналежність до першої лави борців, велика любов і безугавна служба вирішують, не причасність у гуртківщині, що так часто викликає в нас усіх згіршення і недовір'я.

Ми заздriamo собі заслуг на службі вітчизні, хоч навіть найбільші з них є ще для неї замалі!

Перед тридцяти роками говорив дехто між нами: як не буде соціалістичної, хай не буде ніякої... Сьогодні думають уже інакше: якщо я її не визволю, хай вона так і пропаде в неволі.

І ніхто не поступиться з своєї думки для добра вітчизни. Навіть перед ворожим наступом.

На сміх цілому світові і на жах цілому народові нападали брати на братів, як лежали в бойовій лінії, і збоку вбивали войовників свободи, що були звернені лицем до ворога.

Вони ж бо не були з тієї самої ватаги!

Зла і злочинна така душа і ми мусимо випалювати посеред нас таку нетерпимість.

Великодушно уступаймо в запіллі один одному і щойно перед ворогом у буремнім наступі намагаймося не засоромитися перед оком друзів нашою мужністю і відвагою та перевищити їх.

Чин — усе! Слова ж — як часто вони є богохульні й одночасно показують, що за страшні хиби заложені в наших душах.

Не питайте, браття, на раді, до якого гурта належить бесідник, але слухайте його слів і старайтеся зрозуміти їх значення.

Не говоріть, браття: тільки я... бо один козак у полі не є войовником.

Не вбиваймо, браття, брата нашого, бо його невинна, чиста кров упаде кам'яним прокльоном на нас усіх і щобільше її попливе, то даліше відсунеться і справа визволення нашої вітчизни.

Одностайно станьмо, побільшуймо нашого духа і виповнім його найвищими вимогами — саможертвами для вітчизни.

Тоді у брязкіт зброї вливатиметься наш приятний гомін, а разом з ним спілине на нас і благословення найвище — благословення перемог.

Хай мовчать народовладники про народню владу, думаючи про свою власну, бо скільки ж їх є між нами?

Ми всі є за владою народу, бо ж на спадщину предків опираємося, одначе чи ж бо маємо ми бути ще й приклонниками чорної ради?

Чинами лицарськими треба окупити собі наше довір'я, чистотою і чеснотами найвищими відзна-

читися, бо тільки за таких мужів можна ставити свої руки на грань і за них поручатися.

Не можна стерпіти між нами ніяких негодяїв, хоча б вони знову з найновітнішим навчанням перед нами виступали, бо і світ приглядається до наших чинів і наш чин має стати законом для сусідів.

Чин, не навчання!

Але де їх чини і невтомна служба для вітчизни?

Не ті є народовладники, що про владу народу говорять, але ті, чиї серця є повні жертви самоспалювання, а руки — повні роботи.

Хто для добра народу роздаровується і розжирається вдень і вночі, той не бере собі ніякої відпустки на час небезпек.

Звідкіль ми можемо знати, чи підчас другої небезпеки не скриється він знову в затишну нору, а нашу святу справу не віддасть на хитання випадків?

Звідкіль ми знаємо, чи він протиставитиметься відважно на радах представників народів в обороні справи і відстоюватиме всі наші права, хоча б за дверима чигала на нього нагла смерть?

В хитрих словах закривається домагання цих народовладників до повноти влади, але вони не мають великого серця до святої справи та його заступають щораз новими штучками.

Ніхто не думав би їх відсувати, тільки хотів би бачити їх на своєму місці, яке визначить їм їх талан і праця.

Бо хоч би якийсь народовладник і стояв сам один посеред спільноти, без гурту приклонників, але його талан засіяв би між нами, хто ж з нас посмів би не відступитися, щоб він зайняв перше місце?

Та якщо він зовсім пересічна людина, не має гурту біля себе, то чого ж він у погоні за владою роздирає собі рот?

Народовладство — це воля представників народу, він же є представником себе самого!

Не почувуючи цілої правди нашої, не стаючи зразком для нас усіх, навіть діла не пильнуючи — ось як вони себелюбство зручно закривають широко розтачаними словами народовладства.

Ох, як нагадують вони собою тополі: високі в своєму себелюбстві, але без хісна. Ще краще — тички на городі, з яких звисають у крайнім випадку гарбузи.

Бунтівники і народовладники — яка ж мала різниця між вами! Про духа саможертви, внутрішню любов і наполегливість у праці — ось про що говорім ми один з одним. У цих притаманностях стараймося зайняти перше перед іншими місце, бо добре заслужитися для вітчизни можна і на дальших місцях.

XXX

Залізна заслона зависла понуро над світом і розділила його на дві частини.

В одній частині не можна нічого докупитися, бо все належить до тиранів, у другій виставлене на продаж усе: державні таємниці, добро, навіть

честь: чоловік торгує жінкою, брат — сестрою, співак — словом Божим, а всі решта — усім.

Своїми устами сперечаються державні мужі за буцімто справедливі границі і свободу народів, а одночасно нагружують своїми руками швидкоплавні каравели зброєю, щоб напасники мали чим визначені границі зломити.

Справді, тут усе продажне! Здається, що одного дня продавали б тут і посторонки на власні шиї, щоб на другий день повиснути в них на шибеницях.

Якісь погани заселяють тут землі, що струтили з престола живого Бога і на його місце поставили золотого божка.

Всі тут інакше говорять, ще інше думають, а чини їх — торгівля та побільшування прибутків.

Заглушені брязкотом золота, осліплені його блиском не бачать вони нічого поза ним, ані не чують, ні не розуміють.

А тирани бавляться з ними в хованку, немов з дітьми, вигукуючи в шапці-невидимці — в новітніх переворотях: Петре, де ти?

Я — тут, — кричать грізно деякі з них і потрясають п'ястуками, а в той час їх воєнні друзі крадьки залазять до сусідної комори.

О, ви, — володарі тупі і тупі мудрці, ведені лестивими хитрощами! Ви впадаєте раз-у-раз у заставлені сільця і вовчі ями.

Як тільки з трудом вилізете, гупо усміхаючися, відразу ж наново впадаєте в ще більшу яму.

Заслухані в брязкіт золота і ритм своєї вже су-круватої крові, спрагненої спокою і вживання, ви

заступили тактику тактом, якому протиставили тирані акти хитріших і, сказати правду, мудріших голів. Що ще вчора було дарунком долі, яким можна було загнати тиранів назад у північні ліси, те вимагає нині жертв і найвищого напруження.

Ще навіть нині — при порівнянні з завтра — буде дарунком долі своєчасний чин.

Хто нині є ще в світі здатний на своєчасний чин?

Ніхто поза нами!

На дві частини розділений світ!

Здавалося, що крізь залізну заслону ні звір не продреться, ні птиця не пролетить понад нею.

Але ось, глядіть! Наші браття приходять із зброєю в руках і з бойовою піснею на устах.

Крізь три ворожі країни продерлися вони з поневоленої вітчизни, хоч ще ніхто в ній не зробив ні одного свобідного кроку, не маючи при боці ворожої сторожі.

Світ здивувався, а шляхетні в ньому привітали наших войовників грімкими оплесками.

Три держави заключили союз, щоб знищити наших войовників, але вони піввали ворожі договори і розірвали кордони.

Із смутними вістками приходять вони до нас, розпорошених! Оповідують про різню цілих околиць, про виселення цілих областей в сибірські пуці, про криваві сльози матерів і сестер під кнутами, про катування священиків, що залишилися вірні Богові, і, врешті, про непокірний дух войовників наших, що в кривавому труді змагаються й, обичаєм предків наших, воліють вибрати щасливу

смерть на полі слави, ніж, волочучи кайдани, животіти з ворожої ласки.

Лицарські сини наших лицарських предків, що одне тільки знали: добути або вдома не бути!

І одні й другі однаково бенкетують: при незастелених столах — гарматах закурених щедро гостять ворогів залізними галушками, вино червоне розливаючи.

Тільки орли визначають їм напрям, тільки вовки їм шлях забігають.

Тільки тінь переможних прапорів холодить їм лица, тільки ворожі трупи вимощують їм дороги.

Ці наші вістуни запевнюють:

Наші вояки в вітчизні підносять з окликом кожного ранку свої кріси до неба: Боже, поможи перемогти!

Безустанна боротьба так довго буде греміти, доки стопа наїзника стоятиме на нашій землі, а наша свобода буде закута в кайданах.

Ми даємо приклад світові, як справжньо і по-мужеськи боротися за свободу, як вважати за дарунок долі своєчасний чин.

Ми хочемо миру з цілим світом, але він буде лише тоді тривалий, якщо забезпечуватиме рівні права всіх. Без війн не підемо в ніяке ярмо, та вони зроблять нас ще більше невблаганними. Хто з поляків не хоче бачити Варшави, а з москалів Москви вільними і незалежними? І Україна му- сить бути незалежна, як незалежними є, чи пак будуть, ті держави, що хочуть її вже нині згнобити, не маючи самі свободи.

І ще склали вони зазив:

Не відчиняйте нам таборів, щоб ми ниділи в новій неволі!

Не пишть про нас статтей гучномовних, щоб не затьмити ними проллятої крови!

Відсвіжіть поломану зброю!

Боронім спільно нашої і вашої свободи, святих мучеників пам'ять боронім, бо ще й як нині залишитесь сліпі на муки і глухі на зазиви, то сам Бог пішле нам на допомогу свої легіони, а на вас зішле погибіль!

Лише той повинен жити на свободі, хто кожного часу змагається за неї.

Так говорили наші войовники, перші передвісники початого змагу, справжні сини нашого народу.

Народу — спутаного льва, що чекає на заклик долі, щоб зірватися до бою.

Тимто, браття, гуртуймося в згоді, вірності і любові довкола нашого святого знамена — тризуба бойового, а всім людям аж віддих запереться в грудях, новий бо світ народиться з нашої крови і для них.

XXXI

Не зважаючи на все, велич нашої бувальщини, цляхетність виселенців, і вигнанців, і втікачів наших, особливо ж пролита кров юнацтва у вітчизні в обороні свободи зробили голосистим наше ймення в світі. Щоб заскарбити собі нашу дружбу і союз военний заключити, починає дехто з того світу зближатися до нас.

Але не всі їх замисли догідні для нас. Головно страшна для нас вимога згоди з московським наро-

дом, яку ставлять вони як передумову розмов з нами, бо вона чомусь там їм потрібна.

Коли ми не поступаємося з нашого необ'єднаного становища, ці чужинці, про яких ми до вчора ще нічого не чували, відмовляють нам право говорити в імені нашого народу.

Ох, яке це відоме! Чи ж не відмовляли нам того самого права поляки, намагаючися зговоритися з народом понад наші голови? Вони ж бо також хотіли вважати нас у своїй самозабриханості за якихось коромольників. Але я запитаюся: де тепер ті поляки і що сталося з їх словами? Наш народ мовчки відвернувся був від них.

Або зацитькують нас: ходім наперед проти спільного ворога, розбиймо його дощенту, а по перемозі проголосимо вже голосування і над вашою свободою.

І це вже відоме: чи ж германці не говорили того самого, куючи нам кайдани і виготовляючи таємні пляни виселення з нашої землі, якої кожна п'ядь поллята кров'ю наших предків в тисячелітній боротьбі?

На яких ярмарках світу можна ще нині торгувати свободою?

Як ми можемо погодитися на таке ганебне голосування, ми, борці відвічні за свободу?

Хто сміє ще навіть нині говорити до нас вольних, наче до рабів?

Вони запевнюють нас: нинішні москалі зовсім інші ніж колишні, вони — чоловіколюбці!

Я запитаюся: чим різниться нинішній вовк від вовка з-перед тисячеліть?

Зачекаймо! Вже недалекий час, коли виявиться в цілій жахливій наготі московська зрада посеред їх гуртів!

Ще мітко сотаються нитки тієї зради, але якщо вони заплутаються раз, то вже ніхто з московських двоязичників начисто не розплутає їх.

Вони зловляться у власне сільце!

Тристалітний досвід нашої бувальщини переконує нас, що за нами правда і московським вовкам не пасти наших ягнят!

Вже на Переяславській Раді говорили чернь і козаки: звільнившись з неволі польської з пролиттям багато своєї крові і пожертвуванням багатьох тисяч братії, що поклали життя своє за вольності батьківщини, мали б ми передаватися добровільно в неволю і віддаватися такому народові, який не подав їм ніякої помочі в скрайних бідствах їх, не подав навіть води промити кривавих уст наших...

Скільки крові і які гори трупів лежать на шляху нашому між Переяславом і нинішнім днем?

Хто з чужинців зможе те все полічити, хто з москалів схоче нам те все вирівняти, щоб обидва народи об'єднала справді щира любов? Нам, перемцям і наслідникам предків наших?

Чи ж би ті всі кривди мали пропасти для нас?

Вони всі знають, що така любов без відшкодувань неможлива, а тимто намагаються принайменше заморозити себе самих. З тієї причини підшукують собі між нами таких підляків, які мали б пристати на всякі замисли вражі, на наше дальше безголов'я.

В кожному народі є досить зброю, не бракує його і серед нас. І це мені навіть не дивно, що чужинці саме з ним змовляються проти нас.

Але цим показують, що їх наміри брудні і з найбільшою шкодою для нашого народу.

Ті невідомі нашому народові ще нині вранці бродники, хіба як злодії для свого найближчого оточення, бо ж вони ніколи не боронили границь вітчизни нашої, не стануть і далі на її сторожі в майбутності.

Відколи ж то і в кого від початку світу по нині ставало платне наймиття чистими жерцями свободи?

Число цього мерзенного наймиття побільшується посеред нас.

Воно ще мале, але ж бо чи не подібне воно до дикого м'яса? Якщо не випалити його білим залізом, то чи ж не затруїть і не пережере воно цілий організм?

Не до зрадників і супостатів звернене тут слово, бо з юдами буде розмовляти колись найвище наш суддя і кат. Тут звернене слово до тих братів, до чийх хат вони вповзають і шепотом вливають до їх душ отруту, нову неволю захвалюючи, проти власної вітчизни підмовляючи і бунтуючи.

І ще звернене тут слово до тих хитрачків біднодушних, що за морями не мають відваги сказати свого різкого ні, а хитроцями мислять вийти на середній шлях.

Нема посередности між Богом та дияволом і хто не творить Божого діла, той служить сатані.

Не до цих сторінок належать розважання про

легальність і лояльність наших земляків на їх тимчасових селищах супроти нової влади, але до цих сторінок належить таке твердження: нема на світі двох вітчизен — рідної та прибраної і хто хоче служити їм обидвом, той зраджує одну з них.

Хай тут буде віддане місце слову Хмеля, великого войовника нашого, його слову до реєстрових козаків.

Подумайте, браття і друзі, помисліть і розсудіть, проти кого ви озброїлися й за кого хочете з нами мати бій і кров свою марно проливати?

Я й товариство навколо мене є єдинокровна та єдиновірна братія ваша; інтереси й користі ваші є одні з інтересами й потребами нашими.

Ми підняли зброю не для користи якоїсь або порожнього марнославства, а єдино на оборону батьківщини нашої, життя нашого і дітей наших, а рівно ж і ваших.

Всі народи, що живуть на світі завжди захищали й будуть захищати вічно життя своє, волю та власність і навіть самі плазуючі на землі тварини, як звірі, товар і птахи, захищають становища свої, гнізда свої і діти свої до знесли; і природа по наміру Творця всіх і Господа дала їм до того різне знаряддя в самих членах їх.

Нащо ж нам, браття, бути без чуття й тягати тяжкі пута рабства в дрімоті й ганебнім невольництві у власній своїй землі?

Поляки, що вас озброїли на нас, є спільні і непримирені наші вороги; вони вже все відняли в нас: честь, права, власність і саму свободу розуму й віри нашої; лишається при нас одне життя, але

й те ненадійне і нестерпне для самих нас; та й що таке життя, коли воно сповнене горя, страху й постійної розпуки?

Предки наші відомі всьому світу, Слов'яни або Савромати і Руси, з'єднавшись з Литовцями й Поляками добровільно і ради взаємного захисту від чужинців, прийшли до них з власною своєю природною землею, із своїми містами й селами і своїми навіть законами і з усім потрібним в житті.

Поляки нічого їм і нам не давали ні на один гріш, а заслуги наші і предків наших, виявлені Полякам, в обороні і поширенні їх королівства відомі є всій Європі й Азії; та й самі Поляки хроніками своїми очевидно те доводять.

Але пролита за них кров наша й вибиті на полях боїв тисячі і тьми вояків наших винагороджуються Поляками одним призирством, насиллям і всіх родів тиранствами.

І коли ви, о браття наші і друзі, коли не бачите пониження свого від Поляків і не чуєте ганебних титулів, наданих вам від них, то є титулів хлопа і схизматика, то згадайте бодай недавні жертви предків ваших, проданих підступом та зрадою і замучених Поляками нечуваним варварством.

Згадайте, кажу, спалених живими в мідянім бикові Гетьмана Наливайка, Полковника Лободу і других; згадайте обдерті й відрубані голови Гетьману Павлюзі, Обозному Гремичеві й іншим; згадайте нарешті Гетьмана Остряницю, Обозного Сурмила, Полковників — Недригайла, Боюна і Риндича, яких колесували й живим жили тягли, а пре-

многих же на кіл посадили й іншими муками відібрали життя.

Не забувайте, браття, і про тих невинних немовлят ваших, яких Поляки на ґратках смажили і в кітлах варили.

Всі ті страсотерпці замучені за свою батьківщину, за волю і за віру батьків своїх, погорджувану і зневажувану від Поляків на очах ваших. І ці мученики, неповинно потерпівші, кричать до вас з гробів своїх, вимагають помсти за їх кров і кличуть вас на оборону самих себе і своєї вітчизни.

Українські провідники розглядають московський народ з органічного боку і нема для них різниць між царськими, большевицькими і майбутніми москалями. Це все парості одного пня.

Підложіть лише під колишні поняття новітні, під поляків — москалів, під польську кормигу — московську кормигу і тоді побачите, що почерез віки говорить до нас його устами сам Бог, бо всі наші вороги по суті однакові супроти нас.

Всім чужинцям, самим москалям і жертвам їх наймитів, отого проклятого насіння нашого власного, що з московським народом тепер нас об'єднати намагаються і в майбутності намагатимуться, після цих важущих слів нам Богом даного Хмельницького козацьким запитом відповідаємо: кому з сусідніх народів можна віддатися без жаху і дрожі?

XXXII

Люди приходять на світ у двох постатях — тілесній і душевній, земній і надземній.

Тілесна постать є низькотягла, зв'язує їх із землею та всіми гонами наставляється на заспокоєння буденностей; душевна й високолетна намагається вирватися із дочасних конечностей і тимто ширяє своїми почуттями в піднебних просторах, щоб осягнути найвищий щабель буття — вічність.

Ці дві постаті є в безугавній боротьбі, але не багатьом дана повна перемога.

І в цьому мале людське щастя. Повна перемога будьякої із них скривлює або й калічить цілість людини.

Якщо тілесна постать зовнішньою формою є висловом душевної, то де буде краса й сила душі при погані й слабості тіла?

Не перемога має ставати ціллю в цій боротьбі, але гармонія через опанування, щоб допровадити ці постаті до вищої єдності.

Не вбивати душі і не вбивати тіла, але знищити роздвоєння між цими двома різноякісними первнями, щоб вони служили один одному і так здійснювали тут, на землі, найвищі засади морального буття — правду, справедливість і любов — ось яка мета цього змагу. І ще більше: піднятися своїми силами так високо в вищину ідеалів, щоб люди не тільки через створення, але й через власне зусилля безугавно ставали і стали Божими дітьми.

У прямуванні до кожночасної єдності тіла й душі, до кожночасної єдності нашої істоти з Богом — ось служба кожного з нас від першого свідомого крику аж до останнього віддиху.

При цьому допомагає віра й релігійні навчання, бо саме через них стаємо не лише з назви християнами, а не стаємо по суті поганями, чи ще гірше — прямо двоногими тваринами.

Релігійні навчання нашого культурного кола мають декілька зовнішніх форм. Український народ є християнський з двома історичними виявами з католицьким і православним. Але ці обрядові різниці не впливають на роздвоєння його спільної душі, бо він у своїх глибинах залишається той самий. Початковий орієнталізм не вбив у ньому окциденталізму, містична контемпліяція в есхатологічному при одночасному нехлюйстві тіла й підпорядкуванні церкви державі з рабовласницькими цілями — що за дивоглядний парадокс! — залишилися йому чужі, бо він рівнорядно ставить обидві установи, щоб вони вирішували ті самі завдання іншими засобами — творення гармонії в тілесному і душевному та впровадження порядку в твердій військовій дисципліні в зовнішньому і внутрішньому, такого порядку, що виховував би воївників Бога і свого народу за здійснювання справжніх християнських засад.

Відношення української церкви до орієнтальної, до візантійської, було з самого початку не тільки протиставне в основному розумінні християнських засад. — як ставати Божими дітьми через власний труд уже тут, на землі — але й конкуренційне.

Вже перший український митрополит Києва Іларіон станув на окремішності й відрубності нашого релігійного визнання.

І будова св. Софії в Києві була не лише величнм твором для більшого прославлення Бога, але була подумана й як суперниця Гагії Софії у Царгороді.

Але Києву не вдалося здійснити своєї природної мети внаслідок татарських набігів.

Ізза військового безсилля Риму розбилися зусилля та мрії й останнього великого войовника з княжого роду, короля Данила, в якому дивно воскрес необмежений простором дух Святослава Завойовника. О, чому не був він ще й необмежений часом!

Аж так пізні реформаційні труди будяться серед туги за справжнім виявом української Божої служби, але якже ж трагічно зводяться через польську сліпоту й московську нетерпимість! І поляки і москалі вбивали наші намагання внаслідок своєї низькотяглости.

Поляки, зв'язавши релігійну ідею з своєю державністю, ще далі — з політичною експансією і ще більше — з останками февдалізму, нівечили її і далі ще й сьогодні нівечать, заперечуючи відрубність обрядовости, відкидаючи терпимість й політичну свободу та витворюючи таких моральних покручів, що продавали б великообшарникам свої душі за канчук, за прут землі або навіть за денну мірку молока для дітей.

Так станула Польща в історії впродовж сторіч не твердинею, чи пак маяком західньої культури й католицизму, але символом злочину, грабiжі і насилля стала вона, а тимто нанесла християнству неочислимі шкоди, бо її державні границі являються однозначником оганьблення католицизму.

Москва, виходячи із свого безконечного уявлення про третій Рим, не допускала навіть зміни букви у свому розумінні аморфної релігійности, так просякклої злими демонічними потугами. Вона оголосила себе богоносцем і фізично винищує все, що протиставиться їй індивідуальною відрубністю, а що не може вона знищити, те таврує і плямує божевіллям. А все це знову ж таки для низькотягlosti тіла, непогамованого ніякою уморальнюючою засадою з власних душевних глибин.

Запрягши церкву в державне ярмо, в якому вона стала послушною земним порядкам, частиною машини, не треба дивуватися, як московська церковна влада заявила царському міністрові — та ми вам, як хочете, висвятимо в єпископи навіть бика!

Так наші сусіди не тільки не знайшли сили піднятися понад себе самих у вишину ідеалів, але навіть нас спинювали в тому ж прямованні.

Коли ще за великого Богдана панує рівність віровизнань — віри православної і католицької разом із військом запоріжським спільно боронити будемо — як це заявляє пинська шляхта й гетьман приймає цю заяву, весь пройнятий релігійною терпимістю і повищеною достойністю кожної людини, то вже за гайдамаччини винищується уніятів ножами, свяченими на Правобережжі під московською займанщиною, уніятів, як майбутню загрозу московської церкви і московського панування в Україні. Під іншим видом повторилося це і в наш час.

І аж по нинішній день не здійснилася ще природня мета українського народу, ще більше — його

історичне післанництво, щоб на власний лад служити Богові й такої — не цієї — служби довколишніх навчати.

Правда, вбивання української душі в релігійному обмосковленні зрозумів чи не найглибше митрополит Липківський, який поставив собі за ціль не тільки створити автокефалію, але й відмежувати догматичними різницями обидві церкви. Він не тільки привернув звичаєві й богослужбні обряди нашого старовіку, а навіть викинув із української церкви московських святих.

Але чи можна припускати, щоб із упадком большевизму воскреслий дух потужного митрополита Липківського зумів розбудженим християнам України показати шлях, а українській церкві привернути по історичних трудах і болях в тузі упряжене місце? А саме:

розбуджувати моральні інстинкти в людині, щоб вона ставала ліпшою в родинному, становому й національному співжитті та, виходячи з глибини індивідуального сумління, здійснювала вічні закони серед проминальності свого буття,

унезалежнювати церкву від держави й узалежнювати тільки від Бога,

і врешті для нас найважливіше: вивести українську церкву на важку місійну дорогу, яку показав їй св. Андрій із київських гір.

Міт св. Андрія! Повний голос українських творчих сил у вислові релігійности,

роздертя темної майбутности крізь тисячоріччя через безпосередне еднання українців із Богом,

пробудження Божого в людському, що прий-

має покликання, щоб нести післанництво радісної новини й об'єднати в нероздільну спільноту східні народи з Богом.

Це служба й жертва, щоб безкорисно, без низькотягlosti тіла переживати себе на найвищих сферах релігійного буття в безпосередній злуці з позасвітніми потугами та чином показувати шлях до обнови.

Митрополит Липківський, отой справжній воєвник Бога й українського народу, думав занадто національно, а серед найзавзятішої боротьби за найближче не мав ще нагоди і то в так короткому часі своєї діяльності підняти очей, щоб вони побачили українську заобрійність. І в цьому слабини нашої автокефалії.

Міт св. Андрія! Для нього потрібно не тільки національних шат і національного духа, але й такої всеобіймальної установи, серед якої всі народи знаходили б опертя, поміч і потіху.

Ніяка національна церква вже через саму свою природу такою стати не може.

Церква мусить бути універсальна, щоб не замінитися в місцево-парафіяльну. Ще більше: тільки через універсальність є можливий кожний месіанізм, а тимто і здійснювання українського міту св. Андрія можливе через неї і в ній.

Іншими словами: міт св. Андрія осягне своє завершення лише тоді, якщо вичувана окремішність українців ще за Іларіона знайде свою співзвучність у вищій єдності з окцидентом і його начальним поняттям — *ordo!*

Не можна твердити, що ми, українці, були, чи пак повинні залишитися візантійцями. Первні нашого духа є ті самі, що їх видвигнули та визволяли в західній Європі всякі рухи духового відродження, ті первні, які є нам так дорогі й які так жорстоко винищувало московське православ'я: індивідуальну свободу, терпимість, громадську справедливість, суспільну пірамідальність, тощо.

Але, виходячи з цих міркувань, є ми проти найновіших назв українських духовних рухів, щоб тим підкреслити грецькі — невізантійські — традиції та їх українське переємство; українське, бо нині єдино ми, українці, спроможні створити моральний союз народів південно-східньої Європи, Кавказу і Близького Сходу, передаючи їм велику духову спадщину Геллади й Заходу, зискуючи їх для культури цього колу.

Заки станемо на звалищах безбожницького большевизму, треба глибоко призадуматися над виявом і назвою для нашого духовного життя, щоб через буквоблудство одних впертих не стратити духової єдності з Заходом і його універсальністю або через буквоблудство других не загубити великих тисячолітніх вартостей, створених нашими предками для більшої святости церкви й обряду.

Широким шляхом має йти здійснювання нашого міту і тимто не сміє ставати перешкодою випадкова назва, так завжди дорога для малих, а так маловажна великим.

Не малеча спроможна створити із східніх племен і народів одну духову спільноту!

До цього потрібно апостольської одержимости св. Андрія і тимто рівноапостольськими стануть ті українські мужі, що ступлять на вказаний шлях.

О, коби вони не забарилися!

О, коби вони зважилися!

О, коби вони виявилися великими!

XXXIII

Чудесна й одноразова ця доба, в який нам доводиться жити! Але вона вимагає великої сили, напруженої волі та тілесно-душевної карности і хову, щоб вийти з неї переможною рукою.

Які ж завдання лежать безпосередньо перед нами?

Ми стоїмо тепер перед найважливішими рішеннями в нашій бувальщині: вийти переможцями або зовсім пропасти, як окрема народня порода.

І тимто ми мусимо бути готові і зважитися на все! І тільки цим жити.

Останні десятиріччя перейшли нам біля національних будівель, підвалля яких ставили ми на багнах нашого травлення або себелюбства, споглядаючи косоюкою заздрістю, що буде брат. Коли ми почували, що його праця загрожує нашому особистому буттю, ми залишали своє і валили його труд, а через те чи не всі наші будівлі потонули в трясовинні, а ми тепер не стоїмо навіть серед руїн. Ми затратили довір'я і відвагу великого народу та зіпхали себе до рівня нікчемників або самоспалювальних смолоскипів.

Кожний народ ставить перед собою цілі, але щойно прямування до них робить його великим.

Чи наше розладдя могло бути хоч би початком прямування до здійснення історичних цілей?

Наше прямування мусить стати спряженням всіх народних сил, якщо ми справді прагнемо будувати будівлі-вежі, не себелюбні кучі, бо тільки з їх висот зможемо споглядати у вічність.

Небезпека великого життя і наглої смерти нависає над нами, отже ж як нам залишитися при тих низьких загородах, за краєм хмари, з якої має грянути грім?

Для того мусимо відучитися злопам'ятної пізми, що жене нас дошукуватися своїх дрібних правд і вимірювати собі самим справедливість. Це ж бо веде до ніколи нескінченої війни всіх проти всіх.

Знайдім любов у нас до нас, шляхетних, і відшукаймо чесність намірів і цілей в наших братів. Остання війна показала, що в нас дримає багато злочинних інстинктів, які треба унешкідливити, ушляхетнити або відпровадити в інше русло, переставляючи їх з внутрішнього в зовнішній напрям.

Ці інстинкти ведуть до внутрішньої війни між станами, верствами і навіть особистостями, тимто їх напір треба звернути в пограничні області. Так переставляться вони зі злочинностей в чесности, а особистості переміняться з ватажків у генералів і державних мужів.

Гаслом стане не мордувати і плюндрувати, але воювати і здобувати.

Перед нами стоїть велика небезпека: по визволенні вітчизни можемо попасти в зарозумілість, понад усе і всіх виноситися, страшенно збагатитися і тоді ще більше бунтуватися. Тимто самі на

себе мусимо наложити такі тверді закони, щоб усі маетки були Божими і державними, ми ж самі — їх скромними керманичами. І хто укривав би свої доходи перед державою, той підпадав би найвищим карам.

Буйна природа нашої землі і її багатства пом'якшують нас і тимто що твердші закони введемо, тим буде краще для нас усіх.

І зійде на нас взаємна пошана і любов. Але ненавидьмо і погорджуймо тими мудрими, що кажуть любити нам ворогів нашої розіп'ятої вітчизни, що кажуть шанувати і подивляти їх діла, а ще гірше лякатися їх помсти! Цей страх вб'є в нас кожний визвольний первопочин.

Не ми помсти ворогів, але вони нашої кари мають лякатися, яка їх не омине.

Але заки надійде ця кара, усіх гасителів духа биймо і відганяймо від себе гарапами з ослячих хвостів.

Не допускаймо до затинковування нашої геройськості, щоб на місце лицаря не видряпувався блазень, а з високого горба пересторожних віщунів не квакали жаби.

В царині духа не сміємо дати себе замавпувати, щоб кожна свіжа думка ставала нікчемною, а благословенням і гордощами те все, чим бридилися наші дужі предки.

Ми не сміємо ставати покірні супроти спадщинних ворогів, добротливі супроти всіх народів, а ненависницькі супроти себе самих; і ще жорстокі, і страшні, і віроломні, щоб у сумнівах пережиратися, у замішках губитися.

Ми не сміємо прислуховуватися до ніяких історичних доказів на нашу неволю, яку союзом називають і ганебні рабські почуття шляхетністю прикрашують.

В Переяславі, по бесіді Богуна, кількарязового наказного гетьмана і найшляхетнішого між шляхетними, заявилися низові депутати і козаки: краще нам бути в постійних боях за вольності ніж накладати на себе нові кайдани рабства і неволі. Та й кому ж із сусідніх народів можна віддатися без жаху і дрожі?

Бо чи не знайдуться між мудрагелями і такі, що доказів шукатимуть, чому сатана має панувати над нами, якщо він появился б на світі — ось які мудрагелі — оті справжні сатанські сини!

Ненавидьмо наших ворогів, ненавидьмо їх так, щоб, коли вже вони переможені зійдуть з нашої землі, щоб наші діти діставали разом зі зброєю і проклін на них, що переходив би з покоління в покоління.

Хай цей проклін викопає вічне провалля поміж обома народами, яке не засипле ніякий договір, ні зміна часу. Хай цей проклін стане природною границею поміж нашими народами, щоб вона стала ще більш непереступна ніж гори і моря.

Проклін за всі злочини сатанічні, dokonані на нашому народові, на наших віщунах, на честі наших доньок, на безчещенні нашої землі — за трьохсотлітню неволю.

Якщо ми будемо тремтіти при слуханні московської мови, якщо ми не подамо руки при зустрічах з москалями, якщо ми будемо воювати з ними на

землі, на воді і в повітрі, якщо навіть у снах будемо бачити московські злочини, здригатися при них і в ненависті та помсті п'ястуки затискати, тоді половина перемоги буде за нами.

Перемога над москалями в наших серцях, опісля переможна війна — кривава, завзята, до кінця: всіх українців проти всіх москалів, бо немає ж між ними добрих і злих, шляхетних і нікчемних; вони всі для нас однакові, вони всі — наші історичні вороги і такими залишаться, щоб нас поневолювати поки світ і сонце.

Але не забуваймо, що ми маємо ще другого ворога — поляка, який не зрікається колишнього грабунку. Мов старий паршивий пес гавкає він на границях, не маючи нагоди сягнути по них. Але знаймо: він піде зрадою, де забракне йому сили, нікчемними союзами зв'яжеться, щоб знову здобути наші західні області підступом і підлістю.

Ні п'яді нашої землі не сміє залишитися в чужих руках, бо будемо недостойні предків, зрадимо їх заповіти і щойно тоді заслужили б ми на наругу цілого світу.

Всі українські області, вся українська людність під одним святим знаменем — тризубом — вільні і незалежні!

Не сміє ні один українець залишитися рабом.

Це все осягнемо, якщо будемо плекати в собі високі почуття. Бог передав любов, прощення, але і кару, покору, але й гнів, бо інакше не було б че-

снот на світі, не згинули б злочини, не було б чести понад усе.

Вдержуймо в собі предвічні звичаї й перекази і дітей наших виховуймо в них, щоб вони нашої прекрасної і дзвінкої мови не забували, щоб прив'язання до рідного не остуджувалося: хов доньок у чеснотливості, заправа синів у військовому ділі, всі разом у любові невгасаемій до святої вітчизни нашої, до України — в побожності і покорі.

Будьмо богобоязливі, але в погорді до чужих божків і богів, щоб не вкрадалися вони до душ наших, будьмо чуйні супроти них.

Разом з чужими божками пропаде і наш страх перед Богом, нашими правдами і справедливостями і їх заступить задушливий туман, в якому ніхто навіть не зачервоніє від зради свого і сприяння чужому, стане бо рівнодушний і байдужий.

Наша доба показує, як непереможним стає народ, коли його зброю одушевляє ідея і дух. Немов орда розбігаються перед ним армії з найновітнішими зброями, маючи на гадці не перемогу, але залишені коханки і перепічки домашні.

Полум'я серця б'є сильніше ніж холодний вогонь машин.

Зважитися і кинути в бою найвищу любов і відданість та припечатати всі добра землі погордою смертю — хто протиставиться такому вояцтву, де кожний борець на ворога лютий, мов юний чорт!

Не жити в минулому, але виходити з минулого

і жити майбутністю — ось шлях молодого народу,
що йде до величі.

Не сподіваймося перемоги, що прийшла б, як
дарунок від світових торгівців.

Наша вітчизна відродиться з нашого труду, з
наших сліз, з нашої крові, з пожарищ наших хат,
з наших лицарських чеснот, з заповітів наших
предків — боротися за свободу.

Того ж автора
появилися такі твори :

- Проклін крові — оповідання, Львів 1934
Білі ночі — поезії в прозі, Львів 1936
Регіт Аридника — новелі, Львів 1937
Черник — драма з української революції,
Львів 1938
В кайданах раси — новелі, Краків 1939
Зов землі — новелі, Краків 1940
В зударі з життям — новелі, Краків 1940
Титан — поеми, На чужині 1948
Бенкет — афоризми, На чужині 1951
Тріолети — поезії, На чужині 1953
Дмитро Донцов, ідеолог українського націоналізму — система ідей, Мюнхен 1955

Повоєнні видання можна замовляти в
автора: München 26, Schließfach 27,
Germany,